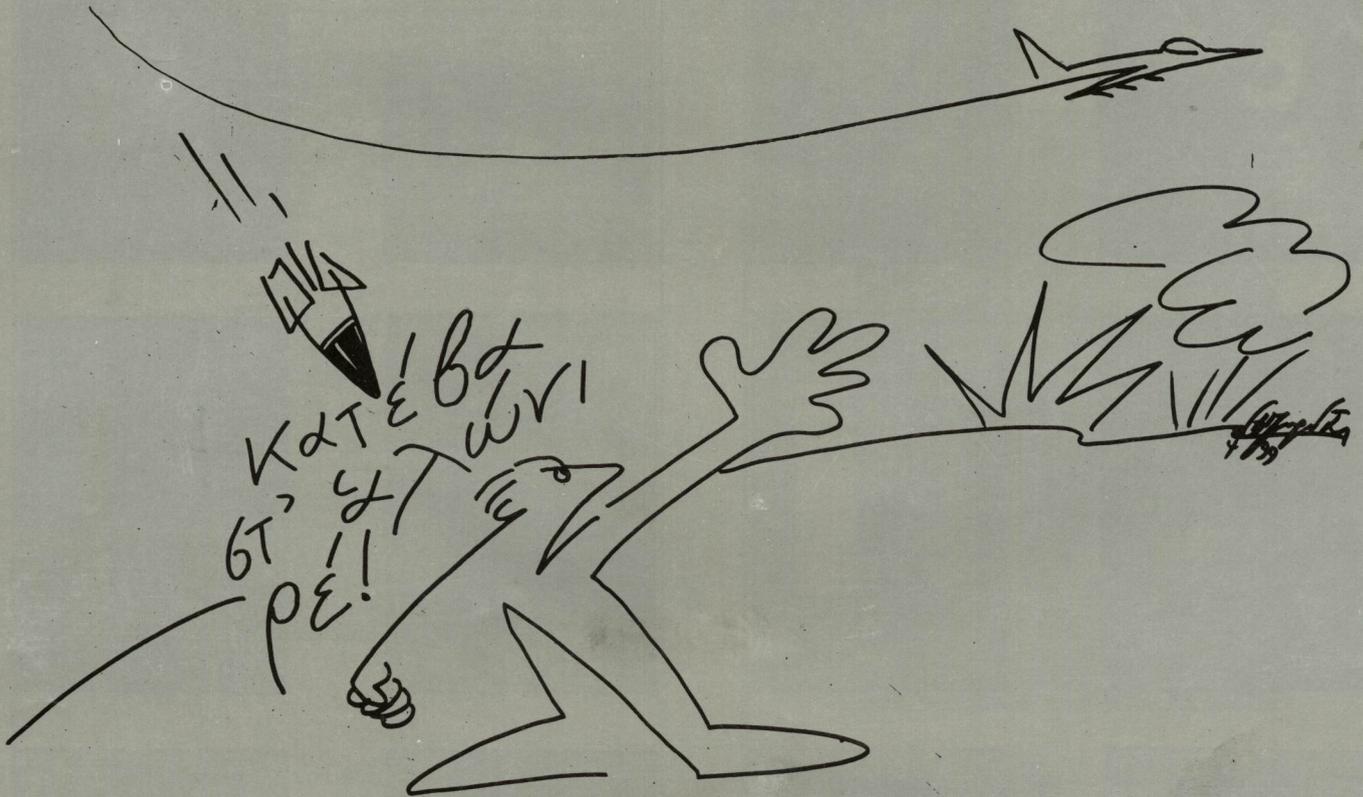


Ο ΠΟΛΙΤΗΣ



Κώστας Βούλγαρης, Μπαλκάνια • **Γιώργος Μαργαρίτης**, Οι Βογομίλοι • **Γιώργος Κορφιάτης**, «Εφιάλτες πολιτικής φαντασίας» • **Χάρολντ Πίντερ**, 'Ο Κλίντον είναι επικίνδυνος!' • **Σταύρος Κωνσταντακόπουλος**, 'Ισχύς και κυριαρχία' • **Γιώργος Μαργαρίτης**, Σκυλίσιες ημέρες • **Αριστείδης Μπαλτάς**, 'Η «βαδιά» Αμερική απέναντι στον πόλεμο' • **Παῦλος Κρέμος**, 'Ανοιχτή επιστολή προς τον Φλωρεντινό φίλου μου P.S.' • **Νίκος Θεοδοκάς**, 'Η μεταμοντέρνα ρητορική του πολέμου' • **Χαράλαμπος Γολέμης**, 'Ένα ευρωπαϊκό όμοσπονδιακό κράτος δέν δά βομβάρδιζε την Γιουγκοσλαβία;' • **Φιλίπ Μπρετόν**, 'Η ούτοπία του τεχνολογικού πολέμου' • **Λουκία Ρίτσαρντς**, Βαλκανικοί άστερίσκοι • **Όρισμένοι Γάλλοι της Εύρώπης**, Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους • **Φρανσουάζ Άρβανίτη**, «Δημοκρατία της Μακεδονίας»: Μπροστά στον πόλεμο και την αποσύνδεση • **Νίκος Προκόβας**, 'Η Εύρωπη πεθαίνει στο Κόσοβο' • **Άγγελος Έλεφάντης**, 'Ανταρτόπληκτοι και Κοσοβάροι πρόσφυγες - Έθνοκάθαρση και πόλεμος' • **Χαράλαμπος Κόκκινος**, Τεχνολογία και καθημερινή ζωή • **Έλένη Χοντολίδου**, 'Η αξιολόγηση στο μάθημα της λογοτεχνίας' • **Δημήτρης Μποσνάκης**, Βασίλη Άλεξάκη: 'Η μητρική γλώσσα' • **Αριστείδης Μπαλτάς**, 'Η ιστορία των κτηρίων' • **Κώστας Βούλγαρης**, 'Από τις τελευταίες εκδόσεις

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Άπρίλιος 1999 • τεύχος 63 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Απρίλιος 1999
τεύχος 63 • δρχ. 1000

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 10.000 δρχ.
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 5.000 δρχ.
Φοιτητική (12 τεύχη): 7.500 δρχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 15.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 12.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 15.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα τής Ελλάδος
ύποκ. Πλατεία Μητροπόλεως 146
άρθρ. λογ. 403988-23

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Κέκροπος 2 Αθήνα 10558
τηλ. 3239.645 • FAX 3227.706
Έκτύπωση: Αφοί Χρυσόχοϋ
Στυμφαλίας 8,
Περιστερι, τηλ. 5719937

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Κώστας Βούλγαρης, Μπαλκάνια	5
Γιώργος Μαργαρίτης, Οί Βογομίλοι	6
Γιώργος Κορφιάτης, «Έφιάλτης πολιτικής φαντασίας»	8
Χάρολντ Πίντερ, 'Ο Κλίντον είναι επικίνδυνος!	11
Σταύρος Κωνσταντακόπουλος, 'Ισχύς και κυριαρχία ...	12
Γιώργος Μαργαρίτης, Σκυλίσιας ήμερες	13
Άριστείδης Μπαλτάς, 'Η «βαθιά» Άμερική άπέναντι στόν πόλεμο: πρώτες πρόχειρες σκέψεις	15
Παύλος Κρέμος, Άνοιχτή έπιστολή προς τον Φλωρεντινό φίλο μου P.S.	19
Νίκος Θεοτοκάς, 'Η μεταμοντέρνα ρητορική του πολέμου: προς την πολιτική νομμοποίηση του παραδόξου;	24
Χαράλαμπος Γολέμης, 'Ένα ευρωπαϊκό δημοσπονδιακό κράτος δέν θά βομβάρδιζε την Γιουγκοσλαβία;	28
Φίλιπ Μπρετόν, 'Η ούτοπία του τεχνολογικού πολέμου	30
Λουκία Ρίτσαρντς, Βαλκανικοί άστερισμοί	33
Όρισμένοι Γάλλοι τής Ευρώπης, Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους	35

Φρανσουάζ Άρβανίτη, «Δημοκρατία τής Μακεδονίας»: Μπροστά στόν πόλεμο και την άποσύνθεση	37
Νίκος Προκόβας, 'Η Ευρώπη πεθαίνει στό Κόσοβο	40
Άγγελος Έλεφάντης, «Άνταρτόπληκτοι» και Κοσοβάροι πρόσφυγες - Έθνοκάθαρση και πόλεμος ..	44
Χαράλαμπος Κόκκινος, Τεχνολογία και καθημερινή ζωή	49
Έλένη Χοντολίδου, 'Η άξιολόγηση στό μάθημα τής λογοτεχνίας: ένα δήμα μπροστά, δύο δήματα πίσω	53

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Δημήτρης Μποσνάκης, Βασίλη Άλεξάκη: «'Η μητρική γλώσσα»	59
Άριστείδης Μπαλτάς, 'Η ιστορία των κτιρίων	62
Κώστας Βούλγαρης, 'Από τίς τελευταίες έκδόσεις	64

Τό σκίτσο του έξωφύλλου είναι του Χρήστου Πικριδά.

Μπαλκάνια

Ἡ φράση τοῦ Σαβδόπουλου «ἐδῶ εἶναι Μπαλκάνια, δέν εἶναι παίξε - γέλασε» ἔχει τήν τιμητική της αὐτές τῆς μέρες, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖται ἀφειδῶς σέ πάσης φύσεως κείμενα δημοσιογράφων, ὡς μότο ἢ κατακλείδα τῶν ὅσων ἔχουν νά ποῦν περί τοῦ πολέμου καί ἐν γένει περί τῶν ἐν Κοσσοῦ γεινομένων. Μέχρι ἐδῶ καλά, ἂν δέν ὑπῆρχαν ποιητές καί ἐν γένει διανοούμενοι, οὐκ ὀλίγοι τόν ἀριθμόν, πού «ἐνημερωμένοι» γιά τήν προέλευση τῆς φράσης τή χρησιμοποιοῦν ἀποδίδοντάς τη στόν Νίκο Ἐγγονόπουλο, ἐνῶ, γιά τήν ἀκριβεία, πρόκειται περί παραλλαγῆς στίχων του. Ἐάν λοιπόν οἱ ἐν λόγῳ ἀρθρογράφοι προσέτρεχαν στό ποίημα τοῦ Ἐγγονόπουλου — «Ἔρνεον 1748», τῆς συλλογῆς Ἡ ἐπιστροφή τῶν πουλιῶν (1946) — θά εἶχαν τήν εὐκαιρία νά συναντήσουν ἐκεῖ καί ἄλλους στίχους, πιθανόν χρήσιμους στίς ἐπιφυλλίδες, ὅπως: κι' ἐνῶ πέφτουν κατακέφαλα / τά πολεμικά σκεπάγια (τό Ἰνδιάνικο τόμαχουκ, κατά τή μορφή καί τό χειρισμό, ἦταν ἀντίστοιχο τοῦ σκεπαρνιού...). Μά καί οἱ ἐπίμαχοι στίχοι τοῦ ποιητῆ ἀπαρτίζουν μιά μικρή ἐνότητα μέ ἕναν ἀκόμα καί, ἐν συνόλῳ, ἔχουν ὡς ἀκολουθως: «Μίρκο Κράλη, τί ζητᾶς; / ἐδῶ δέν εἶναι παίξε γέλασε: / ἐδῶ εἶναι Μπαλκάνια. Ἔτσι, ἀπό τό ποίημα τοῦ Ἐγγονόπουλου ὀδηγοῦμαστε σέ κάποια ἐγκυκλοπαίδεια, ὅπου βρίσκουμε τόν Μίρκο Κράλιεβιτς, τόν Σέρβο ἡγεμόνα καί πολεμιστή τοῦ 14ου αἰῶνα, γιά τόν ὁποῖο ὁ θρύλος πολλά ἔχει νά πεί, μερικά δέ ἐξ αὐτῶν δύνανται νά ἀντιστοιχηθοῦν, ἐπακριδῶς, μέ τή σημερινή στάση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης. Ἐπειδή ὁμως ἡ φιλομάθεια ἐπιφυλάσσει καί δῶρα ἀνέλπιστα, κάποιος ἀναγνώστης τῆς νεότερης ποίησης μπορεῖ νά συναντήσῃ καί τό ἐναρκτήριο ποίημα τοῦ Μάρκου Μέσκου Εἰρήνη (1958), εἰς τό ὁποῖο πάλι πρωταγωνιστεῖ ὁ ἐν λόγῳ ἥρωας: Νά πεῖς... σύ πού δέν ξέρεις / πῶς ὁ Μάρκος Κράλλης / ὁ πῖο ἀδύνατος τοῦ λόχου / ὁ πῖο ἀδύνατος τῆς δοξασμένης Μεραρχίας / πνίγηκε χτές στό ποτάμι / προσπαθώντας / νά σώσει ἕναν ἐχτρό του πληγωμένο / πού φώναζεν: —Εἰρήνη... Εἰρήνη...

(Μίρκο Κράλιεβιτς: ... τῷ 1371, ὁ Κ. ἀνεκήρυξεν ἑαυτόν ἡγεμόνα μικρᾶς περιοχῆς ἐν τῇ περιφερείᾳ Πριλάπου τῆς Μακεδονίας, ὡς ὑποτελής τοῦ Σουλτάνου. Ἐπανειλημμένως ὑπεχρεώθη νά πολεμήσῃ μέ τόν τουρκικόν στρατόν κατά τῶν Χριστιανῶν, κατά δέ τήν παράδοσιν, παρεκάλε ἑκάστοτε τόν Θεόν «νά νικήσουν οἱ Χριστιανοί καί νά κατασυντριβοῦν οἱ πολεμοῦντες αὐτούς»...)

Κώστας Βούλγαρης



Οἱ Βογομίλοι

Σέ καιρούς μεσαιωνικούς, τότε δηλαδή πού τό δίκαιο καί τό ἄδικο τό ὄριζαν θεόσταλοι ἡγεμόνες μέ ἀποκλειστικό γνώμονα τήν καθημερινή τους ἐπαφή μέ τό Θεῖο, στά Βαλκάνια ἐπικρατοῦσε ἀναταραχή. Οἱ ἀγρότες καί οἱ ἄκκληροι, οἱ Σλάβοι ἔποικοι καί οἱ κατά τή βούληση τῶν αὐτοκρατόρων μετακινούμενοι πληθυσμοί ἀποφάσισαν νά δημιουργήσουν τόν δικό τους Θεό γιά ν' ἀντιταχθοῦν στόν ἀντίστοιχο τῶν ἰσχυρῶν, στή σκιά τοῦ ὁποίου δέν ἔβρισκαν καμιά παρηγοριά καί φροντίδα. Τόν Θεό τους δέν τόν θέλησαν μανιχαϊστικό, ὅπως ὁ κόσμος μέσα στόν ὁποῖο ζοῦσαν. Ἄντλησαν ἀπό τίς παλιές περσικές λατρεῖες πού εἶχαν γνωρίσει στίς παλαιές τους περιπλανήσεις, δανείστηκαν ἀπό αὐτές πλῆθος συμβόλων, τόν ἥλιο ἐπικεφαλῆς.

Οἱ ἄρχοντες, Βυζαντινοί, Φράγχοι, Σλάβοι, ἡ Ἐκκλησία, πού τούς θεωροῦσε αἵρετικούς, τούς καταδίωκαν καί κινοῦσαν ἐναντίον τους ἐκστρατείες καί πολέμους. Λίγες φορές οἱ τύχες τῶν ὄπλων στάθηκαν εὐνοϊκές σ' αὐτούς τούς ἀπόκληρους καί διωγμένους. Συνήθισαν λοιπόν, στό πέρασμα τῶν αἰῶνων, νά ἀντιστέκονται παθητικά, νά ὑπομένουν, νά ἀδιαφοροῦν γιά τά πάθη, τίς ἀπώλειες, τίς διώξεις καί τό θάνατο. Ἐκρυφταν τά σύμβολά τους, τά ἐνσωμάτωσαν σέ καθ' ὅλα χριστιανικούς ναούς, τά ὑπονοοῦσαν μέσα σέ σχήματα ἀφαιρετικά καί ἀκατανόητα στούς διώκτες τους. Ἡ ἀντοχή τους αὐτή πέρασε στήν ἱστορία, ὅπως καί ἡ σκληρή σέ βάρος τους καταστολή. Καί τά δύο ἔγιναν μέρος τῆς βαλκανικῆς παράδοσης καί παρέμειναν στίς μνήμες καί στίς ἱστορίες τῆς περιοχῆς στούς κατοπινούς αἰῶνες.

Οἱ στρατηγοί τοῦ NATO δέν γνώριζαν αὐτές τίς λεπτομέρειες ὅταν σχεδίαζαν τήν τιμωρία τῆς Γιουγκοσλαβίας. Οἱ δικοί τους θρύλοι συνοφίζονται στά διαφημιστικά φυλλάδια τῶν βιομηχανιῶν πού κατασκευάζουν πολεμικά ὄπλα. Ἐπηρεασμένα τά τελευταῖα ἀπό τήν ἀπόλυτη ἰσχὺ τῆς «βίρτσουαλ ρεάλιτυ» (εἰκονική πραγματικότητα ἴσως στήν ἑλληνική ἀπόδοση), ὑπόσχονται τήν ἐξόντωση τοῦ ὁποιοῦδήποτε ἐχθροῦ μέ τήν ἴδια βεβαιότητα πού συνοδεύει τίς διαφημίσεις ἐντομοκτόνων. Ξεκίνησαν λοιπόν νά κάνουν τό εἰκονικό πραγματικό καί νά δαμάσουν σύγχρονους Βογομίλους.

Τό κακό μέ τήν εἰκονική πραγματικότητα εἶναι ἡ ὑπερβολική εἰκονικότητά της. Πρόκειται στήν οὐσία γιά ἓνα εἶδος —ἠλεκτρονικοῦ στίς μέρες μας— παιχνιδιοῦ πού ἐλάχιστα ἀσχολεῖται μέ τούς ἀνθρώπους καί τίς ἱστορίες τους. Περιλαμβάνει καί ὑπολογίζει μόνο ὅσα οἱ βάσεις δεδομένων μποροῦν νά ταξινομήσουν. Ἀφήνει ἔξω τούς Βογομίλους, ὅπως ἀφήνει ἔξω καί τό προφανές: ὅτι τά Βαλκάνια δέν μοιάζουν μέ τήν ἔρημο τοῦ Ἰράκ. Προϋποθέτει δέ ὅτι ὁ ἀντίπαλος ἀποδέχεται τούς ὅρους τοῦ παιχνιδιοῦ, ὅτι ἀντιλαμβάνεται μέ τόν ἴδιο τρόπο τούς συσχετισμούς καί τίς λογικές τοῦ πολέμου, ὅτι ἀξιολογεῖ τή νίκη καί τήν ἥττα μέ κοινῶς ἀποδεκτά κριτήρια. Μέ λίγα λόγια, πουθενά δέν προβλέφθηκε ἡ στρατηγική τῶν Βογομίλων.

Σέ ἐκστρατείες πού στρέφονται ἐναντία σέ λαούς —παρ' ὅλο πού τό σενάριο τοῦ παιχνιδιοῦ ἐπιμένει ὅτι μόνος ἐχθρός εἶναι ὁ Μιλόσεβιτς, οἱ λαοί, ὡς ἀφηρημένη ἔννοια, δέν χωροῦν στίς βάσεις δεδομένων —ἡ ἐντύπωση διαδραματίζει τόν πρῶτο λόγο. Ἀποροῦν οἱ στρατηγοί τῆς πάλαι ποτέ Ἀτλαντικῆς καί μέ προοπτική Παγκόσμιας Συμμαχίας γιατί δέν φοβοῦνται οἱ Σέρβοι μετά ἀπό τόσους βομβαρδισμούς —χειρουργικούς, καταστροφικούς, ἀνελέητους. Δέν τούς περνάει ἀπό τό νοῦ ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά φοβίσαι κάποιον ὅταν ἐσύ παρουσιάζεσαι ἀπελπιστικά φοβισμένος. Ὅταν φροντίζεις νά βρῖσκεσαι πάντα μακριά ἀπό τόν ἐχθρό, ὅταν κρύβεσαι πίσω ἀπό τεχνολογικές δυνατότητες γιά νά μήν συνατηθεῖς μαζί του, ὅταν τρέμεις στήν ἰδέα

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

των άπωλειών. ‘Η βασική τακτική των νατοϊκών άεροπλάνων είναι πτήση σέ ύψος πάνω άπό 5.000 μέτρα (15.000 πόδια) και ταχύτητες τουλάχιστον 900 χιλιομέτρων τήν ώρα (500 κόμβων). Δέν πρόκειται για συντηρητική τακτική, πρόκειται για φοβισμένη τακτική, και αυτό τό άντιλαμβάνονται εύκολα οί άποκάτω. Τό NATO βομβαρδίζει σάν νά τό κυνηγούν, σάν νά έχει ό άντίπαλος τήν ύπεροχή στους αιθέρες, σάν νά διώκεται άπό άόρατες δυνάμεις. Πώς και ποιούς νά φοβίσει;

Τά άποτελέσματα τής τακτικής αυτής δέν μπορεί νά είναι τίποτε άλλο άπό τό μεθοδικό όργωμα τής άντίπαλης χώρας. Στά όρια του παραλογισμού οί σύμμαχοι βομβαρδίζουν μεθοδικά τούς ίδιους και τούς ίδιους στόχους. Τά έργοστάσια άεροπλάνων είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Τά έργοστάσια αυτά κατασκευάζαν τά εκπαιδευτικά άεροπλάνα Γκαλέμπ, τά όποια όμως πετούν χάρη σέ βρετανικούς κινητήρες. ‘Από τήν έποχή των οικονομικών κυρώσεων για τή Βοσνία, οί κινητήρες και τά άνταλλακτικά τους δέν παραδίδονται και τά έργοστάσια έχουν κλείσει. ‘Η ίσοπέδωσή τους σέ άλλεπάλληλες επιθέσεις μέ πυραύλους Κρούζ μπορεί νά προσθέσει τηλεοπτικές εικόνες και νά γεμίζει τό καρνέ των 1.700 βομβαρδισμών (ώς τήν 25η μέρα του πολέμου), αλλά δέν μεταβάλλει σέ τίποτε τίς ίσοροπίες του πολέμου. Κάτι ανάλογο συμβαίνει μέ τά άπό καιρό άδεια στρατόπεδα, μέ τά κτίρια πού έχουν ήδη έκκενωθει, μέ τά άεροδρόμια όπου δέν διακρίνεται κανένα άεροπλάνο. Τό ποσοστό των άσκοπων βομβαρδισμών πρέπει νά είναι για όσκαρ σέ αυτόν τόν πόλεμο. Και έφόσον πέρασε ή πρώτη έντύπωση και οί βομβαρδιζόμενοι συνήθισαν στην ιδέα του γενικού όργώματος χωρίς νά τρομάξουν τότε, αυτοί οί βομβαρδισμοί, πού βασίζονται σέ σκόπευση μέσω δορυφόρου, μόνο όργή μπορούν νά προκαλέσουν. ‘Οργή και άποφασιστικότητα.

‘Αν εξαιρέσουμε τή θαυμάσια έμπνευση των τελευταίων ήμερών, τόν βομβαρδισμό δηλαδή τής προεδρικής κατοικίας και άλλων χώρων όπου μπορεί νά συχνάζει ό Μιλόσεβιτς, μένουν τά διωλιστήρια και οί γέφυρες. Για τά πρώτα, ή συνταγή έχει δοκιμαστεί στον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο. ‘Η μεθοδική καταστροφή τους στη Γερμανία τό 1944 δέν καθήλωσε τόν γερμανικό στρατό. Τό 1944 έδωσε και ένα άλλο μάθημα πού οί τρέχοντες ύπολογιστές δέν έλαβαν ύπόψη. ‘Από τόν ‘Ιούνιο του 1944 ως τό τέλος του πολέμου, 6 ως 12.000 συμμαχικά μαχητικά άεροπλάνα σφυροκοπούσαν καθημερινά τόν γερμανικό στρατό άπό χαμηλό, ψηλό και ένδιάμεσο ύψος. Τήν ίδια περίοδο, ό ήδη ήττημένος και σέ ύποχώρηση γερμανικός στρατός προκαλούσε στους άντιπάλους του μιάμιση φορά περισσότερες άνθρώπινες άπώλειες άπό όσες ύφίστατο ό ίδιος. ‘Η δέ καταστροφή δρόμων και γεφυρών είναι δίκοπο μαχαίρι. Σέ μία περιοχή μέ ύποχρεωτικά περάσματα και κατ’ ανάγκην περιορισμένο όδικό δίκτυο, ή μεθοδική καταστροφή του τελευταίου θά προκαλέσει περισσότερα προβλήματα στον επιτιθέμενο παρά στον άμυνόμενο. Γι’ αυτό και, σέ άναμονή των άποφάσεων για εισβολή των άποκλειστικά μηχανοκίνητων και έξαρθρώσουν πλήρως τό συγκοινωνιακό δίκτυο στο Κόσσοβο και ξεσπούν τή μανία τους στίς γέφυρες του Νόβι Σάντ, στα βόρεια τής χώρας.

‘Από τήν άλλη πλευρά, ή τακτική των Βογομίλων κάνει αυτό πού ξέρει νά κάνει: άνθίσταται και ύπομένει. Μέ έκδηλη άπορία οί στρατηγοί του NATO δηλώνουν ότι κατέστρεφαν μέν τή μισή σύγχρονη άεροπορία του άντιπάλου (5 άπό τά 10 Μίγκ 29) και τό ένα τρίτο άπό τά παλαιότερα άεροπλάνα του, άγνοούν δέ πού βρίσκονται τά υπόλοιπα. ‘Οταν παραδέχεται ότι δέν μπορείς νά βρεις άεροπλάνα και άεροδρόμια —πού είναι γενικώς όγκώδη πράγματα— ποιός νά σέ πιστέψει όταν δηλώνεις ότι θά βρεις όλμους και πολυβόλα. ‘Η άναζήτηση δέ του γιουγκοσλαβικού στρατού όδήγησε ως τώρα σέ μάλλον γραφικά άποτελέσματα. Προς μεγάλη άπορία —και συμφορά— των Γιουγκοσλάβων άγροτών, επί περίπου μία έβδομάδα τό NATO σάρωνε μέ βόμβες άκριβείας τίς άγελάδες τους. Προφανώς στους στρατιωτικούς έγκεφάλους

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

τῆς συμμαχίας εἶχε περάσει ἡ ἰδέα ὅτι οἱ Σέρβοι κρύβουν τεθωρακισμένα καί ὀχήματα μέσα σέ στάβλους. Ἡ ἰδέα ἀπεδείχθη ἐξοντωτική γιά τίς ἀγελάδες, ὄχι ὅμως καί γιά τά ὀχήματα πού προφανῶς δέν ἦταν ἐκεῖ. Οἱ ἄλλες σοφές ἰδέες ἀπέδωσαν τά ἴδια. Ἡ ἀναζήτηση μέσω ὑπέρυθρων φωτογραφήσεων πού ἀποτυπώνουν τήν ἐκπεμπόμενη θερμότητα ὀδήγησε σέ πλῆθος παρανοήσεις. Οἱ Γιουγκοσλάβοι στρατιῶτες καί ἀγρότες καῖνε λάστιχα αὐτοκινήτων στίς παρυφές τῶν ὑπό ἐξέταση περιοχῶν γεμίζοντας τίς ὀθόνες τοῦ NATO μέ πλῆθος μικρές, ἀπροσδιόριστες κουκίδες.

Ἔτσι λοιπόν οἱ στρατηγοί τοῦ NATO ὀργώνουν καί καταστρέφουν τά πάντα ἐκτός ἀπό τό στόχο τους: τόν Γιουγκοσλαβικό στρατό. Θά ἦταν πιό προσεκτικοί καί λιγότερο ἀμήχανοι ἂν ἤξεραν ἱστορία καί ἂν κάποιος τούς εἶχε μιλήσει γιά τούς Βογομίλους. Ἡ μελέτη ὅμως τέτοιων πραγμάτων καί ἡ σχετική γνώση προϋποθέτουν πολιτισμό καί παιδεία. Πού νά τήν βροῦν ἄνθρωποι πού μεγάλωσαν μέ τά NITENTO¹ καί πού γνώρισαν τόν πόλεμο μέσα ἀπό αὐτά.

Γιώργος Μαργαρίτης

1. Ἰαπωνικῆς ἔμπνευσης ἠλεκτρονικό παίγνιο, στίς περισσότερες ἐκδόσεις τοῦ ὁποίου ὁ «εἰκονικῆς πραγματικότητας» ἤρωας ἐξοντώνει πάνω ἀπό 300 ἐχθρούς στό παιχνίδι (ἴσως 3.000 γιά προχωρημένων παίχτες). Γνωρίζω μικρά παιδιά πού χαρακτηρίζουν τήν ὄλη σκηνοθεσία ἀφελή.

«Ἐφιάλτες πολιτικῆς φαντασίας»

(στή μνήμη τοῦ Θ. Βείκου)

«Καθώς οἱ πολιτεῖες μας ἐρείπια εἶχανε γίνει
Ρημαγμένες ἀπό τοῦ φονιά τόν πόλεμο
Ἄρχισαμε τήν ἀνοικοδόμηση ξανά»
Μπ. Μπρέχτ, «Καθώς οἱ πολιτεῖες μας» (1948)



Μία νέα πειρατική ἐνέργεια βρίσκεται σέ ἐξέλιξη, σέ βάρος τῶν λαῶν τοῦ Κόσσοβο καί τῆς Σερβίας αὐτή τή φορά. Ὁ αἰφνιδισμός ἀπό τή βιαιότητά της (θάνατοι καί καταστροφές στούς Σέρβους, σφαγές καί ξεριζωμός στούς Ἀλβανούς) καί τήν προπέτεια τῶν ἐμπνευστῶν της σημαδεύουν τήν πολιτισμένη ἀνθρωπότητα. «Ὅλος ὁ πόλεμος στηρίζεται στήν ἐξαπάτηση», κατὰ τόν Κινέζο στοχαστή Σούν Τσου. Κι αὐτός πού ἐπιχειρεῖ ἡ «Ἁγία Οἰκογένεια» τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἀτιμίας καί τοῦ φόνου σ' ἓνα μακρινό γι' αὐτήν (γειτονικό σέ μᾶς) πεδίο βολῆς, τή Γιουγκοσλαβία.

Πρόκειται γιά τόν σεσημασμένο ἐσμό τῶν γηραλέων νεο-ἰμπεριαλιστῶν. Αὐτόν πού ἔχει βουτήξει ἄπειρες φορές τά χέρια του στό αἷμα τῶν λαῶν γιά τά ἐξουσιαστικά του συμφέροντα —ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο 1945-49 στήν Ἑλλάδα ἕως τό «ἀναγκαστικό σχέδιο ἀστικοποίησης» τῆς βομβαρισμένης ὑπαίθρου τοῦ Βιετνάμ στή δεκαετία τοῦ '60, τή διχοτόμηση τῆς Κύπρου τό 1974 καί ἀάλι μέχρι τή διάλυση τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τό μακελειό τῆς Βοσνίας.

Ὁ πόλεμος στὴν Γιουγκοσλαβία

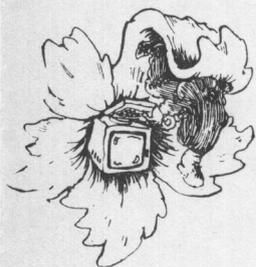
Αὐτόν πού ἔχει γαλουχήσει ἑκατοντάδες δικτατορικά καθεστῶτα δημίων. Καί ἀξιοποιεῖ ἐντέχως αὐταρχικά καθεστῶτα τύπου Σ. Χουσεὶν καί Μιλόσεβιτς γιὰ τὴν δημαγωγικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τό πλέον ὀδυνηρό: ἑκατομμύρια ἄνθρωποι εἴτε καρτεροῦν λύσεις στὰ βασιανιστικά βιοτικά προβλήματα τους μέσω τοῦ πολέμου εἴτε «ἐθίζονται» στὴ συνύπαρξη μέ τις φιλοπόλεμες πολιτικές καί τόν ἐθνικισμό. Ἐπιβάλλεται ἡ λογικὴ τῆς βίας, τοῦ πολέμου, τῶν σφαγῶν, τῆς ἀνηθικότητας ὡς ἀξίας ζωῆς τόσο γιὰ τοὺς ἐπιτιθεμένους ὅσο καί γιὰ τοὺς ἀναλόγως διενεργοῦντες τὴν ἄμυνά τους. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ρυθμίζεται μέ βάση «τὴν διαλεκτικὴ ἀγγέλου καί θηρίου»,¹ καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀμερικανονατοϊκὴ ἐπέμβαση στὴν Γιουγκοσλαβικὴ ἐπαρχία τοῦ Κόσσοβο. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς καταστροφῆς στὰ Βαλκάνια καί πάλι!

Ὡστόσο, οἱ βομβαρισμοὶ ὀδηγοῦν στὴν πιὸ δραματικὴ ἔκφραση τῆς τῆν «ἀκραία διάκριση Φίλου καί Ἐχθροῦ». ² Ὁ διαχωρισμὸς ἐπηρεάζει ἀποφασιστικά τὴν συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὁμάδων. Ἀκολούθως, «μεταλλάσσεται σέ ἐθνικιστικὴ τακτικὴ καί πολιτικὸ πρόγραμμα». ³ Λαμβάνει ἀναλόγως τίς μορφές τοῦ ἀποσχιστικοῦ ἐθνικισμοῦ καί τῆς ἐθνικιστικῆς ξενοφοβίας. Στὴν περίπτωσή τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσσοβο ἡ ἀπόσχιση ὀδηγεῖ ἐναντίονα στοὺς «ἄλλους» καί στὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ «δικοῦ τους» κράτους ἢ στὴν ἔνωση μέ τὴν Ἀλβανία. Στὴν ἐθνικιστικὴ ξενοφοβία οἱ Σέρβοι ἠγέτες ἐπέδυσαν πρὶν καί ἐπιθυμοῦν τώρα νὰ ἐμπεδώσουν τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τοὺς «ξένους» (Ἀλβανούς) σέ κρατικὴ καί κοινωνικὴ πολιτικὴ ἀποκλεισμοῦ ἢ ἐξοβελισμοῦ ἀπὸ τὸ «δικό τους» ὑπάρχον κράτος.

Τό ἀποκορύφωμα τῆς «τυφλῆς λογικῆς» τοῦ ἐθνικισμοῦ εἶναι ὅτι βομβαρδίζονται ἀπὸ κράτη (Εὐρώπης καί Ἀμερικῆς) στῶν ὁποίων τὴν ἄσκηση ἐξουσίας κατέχει σοβαρὴ θέση στίς πρόσφατες δεκαετίες καί σήμερα ἡ ξενοφοβία. Συγχρόνως, καθίσταται εὐλογητὴ ὑπόψια ὅτι ἡ ὑστερικὴ πολιτικὴ τῶν βομβαρδισμῶν ἐμπεριέχει ὑποτίμηση (ἂν δὲν ἀφορμᾶται ἀπὸ αὐτὴ) πρὸς τὸν πολιτισμὸ καί τίς ἀνθρώπινες ζωές «ἀπολίτιστων», λ.χ. τοῦ Σουδάν, τοῦ Ἰράκ, τῆς Σερβίας τώρα. Τραγικὴ εἰρωνεία ἢ ἐναγώνιο ἄγχος ἢ κατάληξη τῶν συλλογικῶν ψυχώσεων: «Ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι φτιάχνουν μέσα στὴν πραγματικότητά ἕνα κόσμον συγκεκριμένων διαφορῶν, ὥστόσο αὐτοὶ μάχονται διαρκῶς γιὰ ταυτότητες». ⁴ Ἐπομένως, οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἐπιρρεπεῖς σέ τέτοιες καταστάσεις ἐντάσεων καί συγκρούσεων ὅχι ἀπλῶς διότι αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀνθρώπινη φύση» (ἐπιθετικότητα, ἐγωισμὸς, ἐκτόνωση παθῶν). Πρωτίστως αὐτὸ συμβαίνει διότι στὴν καθημερινὴ τους ζωὴ διατελοῦν σέ κατάστασι ἀνασφάλειας, φόβου, ἀνάγκης⁵ καί τὸ μέλλον τους διακυβεύεται ἀπὸ τοὺς ἱμπεριαλιστικὸς τυχοδιωκτισμοὺς. Χαράσσονται βαθιὰ στίς συνειδήσεις τῶν καλόπιστων φιλειρηνιστῶν πολιτῶν «νέα» δεδομένα τῶν διεθνῶν σχέσεων: Οἱ στρατοκράτες τῆς Τουρκίας, κατακτητὲς τῆς μισῆς Κύπρου καί ἐξολοθρευτὲς τοῦ κουρδικοῦ λαοῦ (ὄχι μόνο τοῦ PKK) συναποφασίζουν τοὺς βομβαρδισμοὺς γιὰ τὴν ...προστασία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν Ἀλβανῶν! Ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση ὑπονομεύοντας κάθε σοβαρότητα συνυπογράφουν τοὺς βομβαρδισμοὺς κάτω ἀπὸ ἐκβιασμοὺς ἢ καί μικροῦπολογισμοὺς. Κύμα νοσταλγίας γιὰ τὴν «ἐποχὴ» τοῦ διπολισμοῦ (ἄραγε νοσταλγοῦν καί τίς δομές τοῦ «ὑπάρχοντος σοσιαλισμοῦ» ἢ ἔστω ἐπιθυμοῦν τοὺς ἀγῶνες γιὰ νέα σοσιαλιστικὰ προτάγματα;), τὴ στιγμὴ πού καταρρέουν οἱ μεταδιπολικές ἐναγώνιες προσπάθειες ἰσορροπιῶν καί ἐπεκτείνεται ἡ πολυδιάσπαση στὸν κόσμον.

Ἡγέτες θρησκευτικοὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀρθοῦν στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων καί νὰ προβάλλουν τὸ ἐνοποιητικὸ καί οἰκουμενικὸ στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἱστορικοὶ, συνεπαρμένοι ἀπὸ τὸ «ὄνειρο τοῦ παρελθόντος» καί τὴν ἰδεολογικὴ πίεση πού αὐτὸ ἀσκεῖ, ἐγκαταλείπουν τὸ αἶτημα τῆς ἀντικειμενικότητας. Ἀποδέχονται, μέ ἠθικά καί πολιτικά κριτήρια ἀμφίβολης ποιότητας, ποικίλες ἐκδηλώσεις τοῦ ἱστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ (ἀποκλειστικότητα στὴν ἱστο-



Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ρική προέλευση καὶ ἐγκατάσταση, ἐρμηγεία τῶν πολιτισμῶν). Πολιτικοὶ σύμβουλοι καθοδηγοῦνται ἀπὸ τίς νεορατσιστικές πολιτισμικές ιδέες σάν αὐτές τοῦ Σ. Χάντιγκτον σέ βάρος τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀναλυτές ἀποζοῦν ἀπὸ τίς πομφόλυγες πού παρασκευάζουν γύρω ἀπὸ τή μιζέρια τῶν Βαλκανίων κι ὄλων τῶν παριῶν τοῦ πλανήτη. Θεωρητικοὶ καὶ κυβερνήτες γοητεύονται ἀπὸ παραλλαγές τῶν ιδεῶν τοῦ Χόμπς (ἐξοδος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τόν πόλεμο ὑπὸ τὸ φόβο πού προκαλεῖ μιά κοινή ἐξουσιαστική δύναμη). Προωθοῦν τήν ιδέα ἐνός Ὑπέρ-Κράτους κυβερνήτη τοῦ κόσμου, στό ὄνομα μάλιστα τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ «νέος ἐνισχυμένος ὀλοκληρωτισμός», κράτη πού δέν εἶναι δημοκρατικά, ἡγέτες καὶ λαοὶ δέσμιοι σ' αὐτά, ὀδηγοῦν στήν πλήρη χρεοκοπία διεθνεῖς ὀργανισμούς συνεννόησης, ὅπως ὁ ΟΗΕ. Μάχονται ὅσους βαφτίζουν «ἐχθροὺς τῆς οἰκουμένης». Προετοιμάζουν ἕναν «παγκόσμιο δεσποτισμό» φύλακα τῆς εἰρήνης. Ποιὸς θά σκεφεῖ μετὰ τόν τερματισμὸ τῶν συγκρούσεων ἢ τήν ὅποια «λύση» στό Κόσσοβο ὅτι οἱ ἐξελίξεις στήν πολεμική τεχνολογία καὶ ἡ ἐνίσχυση τῶν ἐξοπλισμῶν γιὰ ἄλλη μιά φορά ἔφεραν ἔνταση καὶ σύγκρουση; Πάντως ὄχι αὐτὸς πού θά ἔχει μείνει μόνο στὰ ιδεολογικά καὶ ρητορικά φτιασιδώματα τῆς λογικῆς τοῦ πολέμου! Ποιὸς θά ἀντισταθεῖ στόν κατευθυνόμενο «ἐνθουσιασμὸ» τῶν διεστραμμένων ἐγκεφάλων, ὁ ὁποῖος θά ἀνάγεται σέ «ἠθικούς σκοπούς», στήν «ὑπεράσπιση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων», στήν ἀναγκαιότητα χρήσης τῶν «ἔξυπνων βομβῶν» τοῦ ΝΑΤΟ; Ἡ ζημιὰ σέ βάρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνύπαρξης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης θά ἔχει προωθηθεῖ! Ὡστόσο, ποιοὶ ἀγνοοῦν πραγματικά ὅτι ὁ «πόλεμος δέν ἀποτελεῖ κακὸ παρά ἀρχὴ κακοῦ»;⁶ Ἀσφαλῶς μόνο ὅσοι βλέπουν μανιχαίσιτικά τόν κόσμο χωρισμένο σέ καλοὺς καὶ κακοὺς.

Ἡ ἀνομία αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μέ πρωταγωνιστὴ τίς δυνάμεις τῶν ΗΠΑ καὶ τοῦ ΝΑΤΟ ἐπιβεβαιώνει τή διάχυση τῆς πολιτικῆς ἀταξίας καὶ τή «βαλκανοποίηση» τοῦ πλανήτη.⁷ Ἡ ἀνάπτυξη ἐνός μαζικοῦ διεθνοῦς κινήματος ἀντίστασης καὶ συμπαράστασης στοὺς δοκιμαζόμενους πολίτες τοῦ Κόσσοβο καὶ τῆς Σερβίας—ἐνός κινήματος ὑπέρ τῆς εἰρήνης, εἶναι ὅ,τι ἀπομένει σ' ὅσους ἐξακολουθοῦν νὰ σκέφτονται ἐλεύθερα καὶ δημοκρατικά. ΕΔΩ ΚΑΙ ΤΩΡΑ!

«Ἄν τή βαρβαρότητα τή φέρνει ἢ βαρβαρότητα
Τότε τήν καλοσύνη φέρνει ἢ καλοσύνη κι ἀκαταμάχητη εἶναι
Κι ἡ ὁμορφιά εἶναι ὁμορφη, ἀκόμα κι ὅταν μέχρι τὸ λαιμὸ
Μέσα στήν κοπριά εἶναι βουτηγμένη».
Μπέρτολ Μπρέχτ «Γιὰ τή φράση πού ἀκούγεται συχνά» (1935)

Γιῶργος Κορφιιάτης, Λευκωσία

1. Ὁ τίτλος ἀπὸ τόν Θεοφ. Βέικο, Ὁ κόσμος σέ διασπορά. Ἔθνη καὶ οἰκουμένη, Ἀθήνα 1995, σ. 34. Τὸ παράθεμα στό ἔργο τοῦ ἴδιου Ἐν πολέμῳ, Ἀθήνα 1993, σ. 26.

2. Ἐν πολέμῳ, σ. 26.

3. Ὁ κόσμος σέ διασπορά, σ. 34.

4. Θ. Βέικος, Ἐθνικισμός καὶ ἐθνικὴ ταυτότητα, Ἀθήνα 1993, σ. 19.

5. Ὁ κόσμος, ὁ.π., σ. 31-32.

6. Ἐν πολέμῳ, ὁ.π., σ. 153.

7. Ὁ κόσμος, ὁ.π., σ. 40.

Ο Κλίντον είναι επικίνδυνος!

Ιδού ο όρισμός της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής: «Φίλησέ μου τόν κώλο ή σοῦ σπάω τά μούτρα». Ο Μιλόσεβιτς ἀρνήθηκε νά φιλήσει τόν κώλο τῆς Ἀμερικῆς, κι ἔτσι ὁ Κλίντον σπάει τά μούτρα τοῦ σέρβικου λαοῦ (κι ὄχι τοῦ Μιλόσεβιτς), μέ καταστροφικά ἀποτελέσματα, ἐπιπλέον, γιά τούς Κοσσοβάρους.

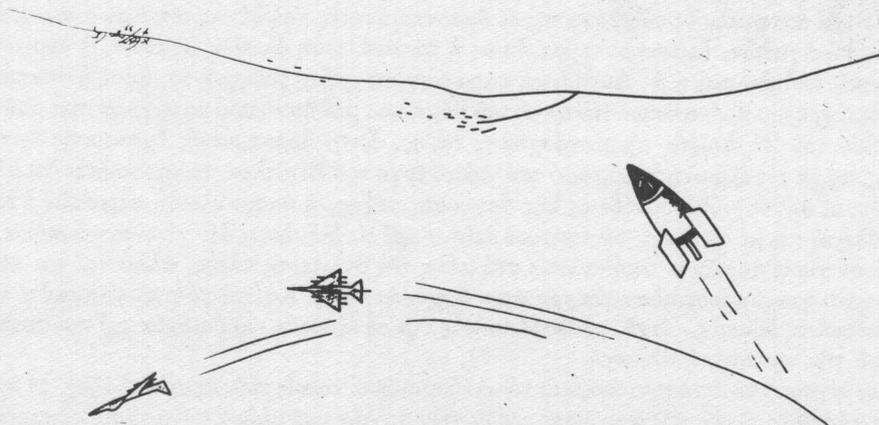
Ἡ ἐπιχείρηση τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι κακομελετημένη, κακοῦπολογισμένη, κακολογαριασμένη, καταστροφική. Εἶναι ἐπιπλέον ἀπολύτως παράνομη καί, ὀλοφάνερα, καρφώνει τό τελευταῖο καρφί στό φέρετρο τοῦ ΟΗΕ. Ἡ δικαιολόγηση αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης («ἀνθρωπιστική» παρέμβαση) στ' ἀλήθεια δέν εἶναι παρά ἄσχημο ἄστεῖο. Καί ἀποδεικνύει τή μεγάλη ὑποκρισία τῶν ΗΠΑ καί τῆς Ἀγγλίας. Οἱ κυρώσεις ἐνάντια στό Ἰράκ (πού ἀποφασίστηκαν ἀπ' αὐτές τίς ἴδιες χώρες) σκότωσαν σχεδόν ἕνα ἑκατομμύριο παιδιά. Γενοκτονία ὀνομάζεται αὐτό, χωρίς διαφοροῦμενα.

Ο Μιλόσεβιτς εἶναι σίγουρα ἄγριος καί ὠμός. Σάν τόν Κλίντον. Ο Κλίντον συνεχίζει χωρίς ἐπιφυλάξεις τή βιτσιόζικη παράδοση τῶν Ρήγκαν καί Μπούς. Ἀλλά τήν παρουσιάζει μ' ἕνα ντροπαλό χαμόγελο καί τή χαρακτηριστική τραγουδιστή προφορά τοῦ ἀμερικανικοῦ Νότου. Εἶναι τόσο γοητευτικός στήν τηλεόραση. Κι ὁ Μπλέρ γλείφει τόν κώλο τοῦ Κλίντον μέ ἐνθουσιασμό ἐνῶ ὀνειρεύεται ὅτι εἶναι ἡ κυρία Θάτσερ.

Τό ἐπίπεδο εὐφυΐας ὅλης αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης εἶναι παθητικό, ἄν ὄχι παιδικό. Οἱ ΗΠΑ σήμερα εἶναι μιᾶ δύναμη ἀκραία επικίνδυνη, ὀλοκληρωτικά ἀνεξέλεγκτη.

Χάρολντ Πίντερ

Ἡ παραπάνω δήλωση τοῦ θεατρικοῦ συγγραφέα Χάρολντ Πίντερ δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα Liberation τῆς 9.4.1999.



Ἴσχύς καί κυριαρχία

Ὁ πόλεμος τῆς Γιουγκοσλαβίας δέν προκαλεῖ μόνον λύπη καί ὀργή, προκαλεῖ καί μιὰ τεράστια ἀμηχανία. Γιά ὅσους δέν ἀρκοῦνται στίς καλοστημένες σκηνοθεσίες καί στά καλοδιαλεγμένα λόγια τῶν ἐκπροσώπων Τύπου τῆς Συμμαχίας, ὑπάρχει ἕνα ἀναπάντητο ἐρώτημα πού ἔχει νά κάνει μέ τούς πραγματικούς στόχους αὐτοῦ τοῦ ἀνελέητου βομβαρδισμοῦ. Μαρξίζοντες καί μὴ, γνωρίζουμε ὅτι οἱ πόλεμοι γίνονται γιά νά ἐξυπηρετήσουν ὕλικά συμφέροντα. Γνωρίζουμε, παραδείγματος χάριν, ὅτι ὁ Πόλεμος τοῦ Κόλπου, παρά τῆς περί ἔδαφικῆς ἀκεραιότητος τοῦ Κουβέιτ διαβεβαιώσεις τῶν ἐκπροσώπων Τύπου τῆς ἐτερόκλητου συμμαχίας πού εἶχε τότε συναφθεῖ, γινόταν γιά τό πετρέλαιο· ἡ ἐκμετάλλευση τῶν πετρελαίων τοῦ Ἰράκ, τό ὁποῖο διαθέτει μαζί μέ τή Σαουδική Ἀραβία τά μεγαλύτερα κοιτάσματα τοῦ πλανήτη, κοστίζει μόλις ἕνα δολάριο, τή στιγμή πού τό ἴδιο βαρέλι στή Βόρεια Θάλασσα κοστίζει πάνω ἀπό δώδεκα δολάρια. Ἔτσι, οἱ πενήντα νεκροί τῆς μιᾶς πλευρᾶς καί οἱ ἑκατό χιλιάδες τῆς ἄλλης ἦσαν... καλὰ τακτοποιημένοι στά μυαλά μας. Σέ αὐτόν ἐδῶ, ὅμως, τόν γειτονικό μας πόλεμο, τό οικονομικό διακύβευμα δέν εἶναι προφανές· τά φτωχά σέ οὐράνιο, κοβάλτιο καί λιγνίτη κοιτάσματα τοῦ Κοσσυφοπεδίου δέν ἀποτελοῦν ἐπαρκή λόγο γιά τό στήσιμο καί τή λειτουργία αὐτῆς τῆς ὀγκώδους πολεμικῆς μηχανῆς. Ὅλοι καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ὅτι σέ τούτη τήν περίπτωσιν κάτι ἄλλο διακυβεύεται· οἱ πιά πολλοί, δυστυχῶς, διάλεξαν νά πιστεύουν ὅτι ἐκεῖνο πού διακυβεύεται εἶναι τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν Ἀλβανῶν, ἐνῶ κάποιοι, πολύ πιά λίγοι, πού ἔχουν τήν ἀθεράπευτη κακή συνήθεια νά πηγαίνουν πίσω ἀπό τά λόγια τῶν πρωταγωνιστῶν, ὑποφιάζονται ὅτι μόνον τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν Ἀλβανῶν δέν ἀπασχολοῦν τούς Ἀμερικανούς.

Στήν προσπάθειά μου νά ξεδιαλύνω τίς ὑποψίες αὐτῶν τῶν λίγων θά χρησιμοποίησω ἕνα φαινομενικά παράταιρο παράδειγμα, τήν κριτική πού ἄσκησε ἕνας Ἀμερικανός ριζοσπάστης κοινωνιολόγος, ὁ Μίλς (Mills), σέ ἕναν ἄλλο Ἀμερικανό ριζοσπάστη κοινωνιολόγο, τόν Βέμπλεν (Veblen). Ὁ γιός τοῦ Νορβηγοῦ μετανάστη, Βέμπλεν, μεμφόταν στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα τήν ἀμερικανική ἄρχουσα τάξη γιατί, κατά τήν γνώμη του, εἶχε ἐγκαταλείψει τήν παραγωγική ἐργασία καί κατανάλωνε τό χρόνο της σέ δραστηριότητες πού δέν κατέτειναν στήν πρωτογενή παραγωγή ἀγαθῶν, δραστηριότητες ὅπως ἡ κατανάλωση ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἡ συμμετοχή σέ κοινωνικῆς ἐκδηλώσεις κ.ἄ. Αὐτή ἡ μὴ παραγωγική χρήση τοῦ χρόνου, αὐτή ἡ σπατάλη χρημάτων καί χρόνου προκαλοῦσε τήν ὀργή τοῦ Βέμπλεν, μιὰ ὀργή πού καταγράφηκε στό περίφημο βιβλίο του *Ἡ θεωρία τῆς ἀργόσχολης τάξης*. Στήν βεμπεριανῆς ἐμπνευσης κριτική του ὁ Μίλς, παρά τόν ἐμφανή θαυμασμό του γιά τό ἔργο τοῦ Βέμπλεν, τοῦ προσῆπτε ὅτι δέν κατάλαβε ὅτι οἱ ἀργόσχολες συνήθειες τῆς ἄρχουσας τάξης, ἡ κατανάλωση περιττῶν ἀγαθῶν, ἡ ἐνασχόλησή της μέ τά σπόρ, τά κοσμικά δεῖπνα καί τίς δεξιώσεις δέν γίνονταν ἄσκοπα, ἀπλῶς καί μόνον γιατί παρεῖχαν ἀπολαύσεις στά μέλη τῆς ἀνώτερης τάξης, ἀλλά καί γιά κάτι πολύ σημαντικό: γιατί προσέδιδαν γόητρο στήν ἄρχουσα τάξη. Καί τό γόητρο εἶναι αὐτό τό ὁποῖο ἰσχυροποιεῖ τή δύναμη - ἰσχύ, μετατρέποντάς την σέ ἐξουσία - κυριαρχία καί προστατεύοντάς την ἀπό τήν κοινωνική ἀλλαγῆ.

Εἶναι σίγουρα τό λιγότερο ἀσέβεια τό νά ἐξομοιώνει κανεῖς τούς φραμπαλάδες, τά κρινολίνα καί τίς παρτίδες τένις τῆς ἄρχουσας τάξης τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μέ τίς βόμβες πού πέφτουν πάνω στά κεφάλια ἀθῶων, πιστεύω ὅμως ὅτι καί τά μέν καί οἱ δέ ἐπιτελοῦν τήν ἴδια ἀκριβῶς

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

λειτουργία, τόν μετασχηματισμό τῆς ἰσχύος σέ κυριαρχία. Εἶναι τελείως διαφορετικό τό νά πιθανολογεῖς τήν ἰσχύ τῶν Ἀμερικανῶν ἀπό τό νά τήν ἀποδέχεσαι, σχεδόν οἰκεία βουλήσει, ὡς μία φυσική καί νόμιμη κυριαρχία. Ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἀποσκοποῦν οἱ βόμβες τῶν νατοϊκῶν εἶναι στό νά γίνονται τοῦ λοιποῦ οἱ προσταγές τους ἀναντίρρητα ἀποδεκτές, εἶναι στό νά συμμορφώνονται αὐτοί πού ὑφίστανται τήν ἐξουσία τους οἰκειοθελῶς, ἔχοντας υἱοθετήσει, ἀφομοιώσει, ἐσωτερικεύσει τό περιεχόμενο τῶν προσταγῶν ὡς δικαιολογημένο καί ἀκόμα σύμφωνο μέ τά ἴδια τους τά συμφέροντα.

Γιά νά τό πῶ σέ μία γλώσσα λιγότερο θεωρητική, οἱ νατοϊκοί δέν βομβαρδίζουν γιά κάποια ἀσαφῆ ὑλικά συμφέροντα οὔτε γιά νά ὑπερασπισθοῦν τά δικαιώματα τῶν Κοσσοβάρων· οἱ νατοϊκοί βομβαρδίζουν ἔτσι ὥστε τήν ἐπόμενη φορά πού θά ἀκουσθεῖ ἀπό τόν ὅποιον Σημίτη τό «εὐχαριστῶ τήν Ἀμερική», ὅπως στήν περίπτωση τῶν Ἴμιων, νά μή θεωρηθεῖ ὡς ἐθελόδουλο, μειοδοτικό καί προδοτικό ἀλλά ὡς μία φυσική ἀπότιση φόρου τιμῆς σέ αὐτούς πού τούς ὀφείλεται.

Σταῦρος Κωνσταντακόπουλος

Σκυλίσιες ἡμέρες

Βασανίζω ἄσπλαχνα τή φαντασία μου μέ τούτους τούς δύσκολους καιρούς, προσπαθώντας νά ἀνακαλύψω ποιά εἶναι ἐκεῖνα τά σημαντικά ὀφέλη πού προσδοκᾷ ἡ ἑλληνική κυβέρνηση ἀπό τήν ἄνευ ὄρων συμμετοχή της στίς κατακτητικές ἐξορμήσεις τοῦ ΝΑΤΟ. Ἐπίσης ἀπό τίς καινοτομίες πού ἡ νέα πολιτική τοῦ ΝΑΤΟ εἰσάγει, ποιά εἶναι αὐτή πού ἱκανοποιεῖ τόσο ἔντονα τά ἑλληνικά σχέδια, τήν πολιτική καί τίς προσδοκίες, ὥστε νά ὀδηγεῖ ἀκόμα καί στήν ἐγκυρία ἐπιβίωσής τοῦ γνωστοῦ ἀστερίσκου στά κείμενα τοῦ ΝΑΤΟ;

Μήπως πρόκειται γιά τήν εἰσαγωγή καί ἐπισημοποίηση τοῦ πολέμου ὡς τρόπου ἐπίλυσης διαφορῶν (ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν); Μήπως ὁ δρόμος αὐτός συμφέρει μία χώρα μέ πλῆθος ἀνοικτά μέτωπα ὅπως ἡ Ἑλλάδα; Μήπως, πάλι, ἡ διά τῶν βομβαρδισμῶν ἐπιβολή τῶν ἀπόψεων μπορεῖ νά φέρεי λύσεις στό Κυπριακό, στό Αἰγαῖο ἢ ἄλλοῦ;

Μήπως εὐνοεῖ τήν Ἑλλάδα ἡ κατάργηση καί ἡ ἀναθώρηση ὅλων τῶν κανόνων καί τῶν συνθηκῶν πού ἀπό τήν ἐπαύριο τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου (μερικοί ἀπό τήν ἐπαύριο τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου καί τήν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν) συνιστοῦν τή διεθνή νομιμότητα καί προστατεύουν τά δίκαια τῶν ἐθνῶν; Τί ἀξία μπορεῖ νά ἔχει ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης, γιά παράδειγμα, ὅταν κάποιος κ. Κλίντον ἢ Μπλέρ τή θεωρήσουν ἐμπόδιο γιά τήν ἐξασφάλιση τῶν κατ' αὐτούς ἀνθρώπινων δικαιωμάτων; Μέ ποιά λογική καί μέ ποῖο δικαίωμα προσυπογράφει καί ἀποδέχεται ἡ ἑλληνική διπλωματία τήν κατάργηση τῶν νομικῶν βάσεων τῆς κυριαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους στό πλαίσιο τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας;

Μήπως εὐνοεῖ τήν Ἑλλάδα ἡ ἐν λευκῷ ἀνάθεση τῶν ἐξωτερικῶν (καί ἐσωτερικῶν) προβλημάτων καί τῶν ἰσορροπιῶν τῆς κάθε χώρας στήν καλή θέληση ἡγεμόνων καί δυνάμεων πού ἀποδεδειγμένα χερσιζονται τά προβλήματα τῶν διεθνῶν ἰσορροπιῶν μέ μόνο κριτήριο τά δικά τους συμφέροντα καί τήν ἀλαζονεία τους; Ποιά ἐμπιστοσύνη μπορεῖ νά ἔχει ἡ Ἑλλάδα στά διαρκῶς προσαρμολζόμενα «κριτήρια» μέ τά ὁποῖα λειτουργοῦν οἱ ἱμπεριαλιστικές αὐτές δυνάμεις;

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Μήπως εὐνοεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ λογικὴ τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς καὶ τιμωρίας σέ ὅποιον λαό, σέ ὅποια χώρα, σέ ὅποια κυβέρνηση δέν ἀποδέχεται τελεσίγραφα καὶ «παραινέσεις»; Μὲ ποιό δικαίωμα ἡ παρούσα κυβέρνηση τῆς χώρας θεωρεῖ ὅτι ἡ χώρα βρίσκεται στό ἀπυρόβλητο τῶν «παιδαγωγικῶν» κολασμῶν τοῦ ὅποιου πλανητάρχῃ; Μήπως δέν εἶναι πρόσφατο τό ἐξάμηνο (!) ἐμπάργκο στά ἀμερικανικά ὄπλα πού ἡ κυβέρνηση τῶν ΗΠΑ ἐπέβαλε στή χώρα μας μέ βάση κάποιες φήμες ὅτι ἡ Ἑλλάδα παραδίδει μυστικά τῶν ΗΠΑ (πόσα γνωρίζεις;) στή Ρωσία (τί νά τά κάνει;);

Ἀκόμη χειρότερα, γιά νά σταθοῦμε σέ αὐτό τό δείγμα ἀπεριόριστης ὑποταγῆς, πέρα ἀπό τά ὅποια ὄρια τῆς βλακειᾶς. Δέν πρόλαβε νά τελειώσει τίς σχετικές μέ τὴν ἄρση τοῦ ἐμπάργκο δηλώσεις του ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Λευκοῦ Οἴκου καὶ ἔσπευσε τό ΚΥΣΕΑ —μέσα στήν κρίση— νά προχωρήσει στήν παραγγελία ἀμερικανικῶν ἀεροσκαφῶν —τά ὅποια θά πετοῦν ὅποτε θέλουν καὶ ὅπως θέλουν οἱ «προστάτες» μας! Μὴν τυχόν καὶ μετανιώσουν καὶ μᾶς πάρουν πίσω τὴν ἐλεημοσύνη οἱ ἴδιοι προστάτες (συνώνυμο τοῦ νταβατζῆδες στήν ἐδῶ ἐκδοχή)!

Μήπως εὐνοεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ νομιμοποίηση τῆς παραχώρησης ἐθνικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐθνικῶν ἐδαφῶν χωρὶς ὄρια καὶ ὅρους (ἀνθρωπιστικές καὶ εἰρηνευτικές ἀποστολές δηλώνει ἡ κυβέρνηση ὅτι χρησιμοποιοῦν τό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης —καὶ ἐμεῖς βλέπουμε νά παρελαύνουν βαριά ἄρματα μάχης, τεθωρακισμένα, πυροβολικό, ρουκετοβόλα, πύραυλοι —πολύ ἀνθρωπιστικά ὄλα αὐτά!) σέ ξένες δυνάμεις στό ὄνομα κάποιου ἀόριστου καὶ μὴ κατανοητοῦ «γενικοῦ» συμφέροντος; Σήμερα εἶναι ὁ Πλαταμῶνας, ἡ Θεσσαλονίκη, τό Πολύκαστρο, τό Ἄκτιο. Αὔριο;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀφοῦ ἀποδέχεται ἡ Ἑλλάδα τὴν ἐκχώρηση ἐθνικῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων στό ὄνομα τοῦ «συμμαχικοῦ» τοῦ «γενικότερου» συμφέροντος, τότε πρὸς τί ὁ καβγάς γιά τό Αἰγαῖο, τὰ χωρικά ὕδατα, τὰ δώδεκα μίλια καὶ τό ΦΙΡ Ἀθηνῶν; Γιά ποιό λόγο —στό πλαίσιο τῶν νέων ἀξιῶν πού προσυπογράφει καὶ ὑποστηρίζει ἡ κυβέρνηση— νά μὴν μοιραστοῦν οἱ βραχονησίδες, τὰ νησιά, τό ΦΙΡ καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε προκύψει μέ τρόπο πού νά μὴν διαταραχθοῦν οἱ ἐλληνοτουρκικές σχέσεις καὶ νά ἐξυπηρετηθοῦν τὰ «γενικότερα» συμφέροντα τοῦ ΝΑΤΟ; Γιατί νά μὴν ἐλέγχει τό ΦΙΡ τοῦ Αἰγαίου ἡ Κωνσταντινούπολη, ἂν τό γενικότερο, «συμμαχικό», συμφέρον τό ἐπιβάλλει; Θά ἔρθει οἰκονομικότερα στή χώρα αὐτὴ ἢ ἐπιλογή —τὴ συμφέρει κιόλας: τὰ κονδύλια γιά τὴν ἄμυνα θά ὑπηρετήσουν τὴν πανάκεια τῆς εἰσόδου στήν ΟΝΕ, στήν ὁποία καὶ ἀπρόσκοπτα θά ἐνταχθεῖ ἡ ἐναπομένουσα ἐλληνικὴ ἐπικράτεια!

Μήπως, τέλος, ἐξυπηρετεῖ τὴν Ἑλλάδα ἡ δημιουργία «μεγάλων» κρατῶν στά βόρεια σύνορά της, κρατῶν ὅπου ὁ ἐθνικισμός (καὶ ἴσως ὁ ἰσλαμικὸς φονταμενταλισμός), ὠθούμενος ἀπό τίς ἀντιθέσεις μέ τὸν ἀλλόθρησκο περίγυρο καὶ ἐνθαρρυσμένος ἀπό τὴν εὐνοια τῆς Δύσης —πού φαίνεται νά ἐπενδύει μόνο σ' ἓνα εἶδος «ἀντιορθόδοξου» ρατσισμού, σύγχρονη ἐκδοχὴ τοῦ ἀντισλαβισμού τοῦ περασμένου αἰώνα—, εὐκόλα μπορεῖ νά γίνει ἐπιθετικός; Μήπως τὴν εὐνοεῖ ἡ ἀνασφάλεια καὶ ἡ ἔνταση πού θά συνοδεύουν τὴ λύση τῶν «προτεκτοράτων»; Ἀσχολήθηκε κανεὶς στήν ἐλληνικὴ διπλωματία μέ τὴν ἐξέταση τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Ἰσραὴλ στὶς νατοϊκές πρωτοβουλίες, ἀντιρρήσεις πού λογικά θά ἔπρεπε νά ἔχει στό πολλαπλάσιο ἢ Ἑλλάδα;

Δειλοί, τιποτένιοι, ἀνάξιοι, φοβισμένοι, ὑπάλληλοι στό πνεῦμα, χωρὶς σθένος καὶ φαντασία, ἔρμαιο τῶν καταστάσεων, οἱ κυβερνήτες τῆς χώρας ὀδηγοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας χωρὶς θάρρος, χωρὶς πρόγραμμα, χωρὶς αἰδῶ (τίσιπα τό ἔλεγαν παλαιά) στό ἄγνωστο. Ἀγνωστο γιατί οὐδεὶς γνωρίζει τίς μύχιες σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τῶν πλανητάρχῶν στὶς ἐπιταγές τῶν ὁποίων, ἡ κυβέρνηση ἔχει σπεύσει νά παραδοθεῖ ἄνευ ὄρων. Ἀπόλυτα ὑπεύθυνη γιά ἓνα νομικό-διπλωματικό πλέγμα νέου τύπου, τό ὅποιο καταργεῖ τὴν ἰδέα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας καὶ ἄμυνας καὶ ἀφήνει τὴν χώρα ἀνοικτὴ σέ διεκδικήσεις, παραχωρήσεις, συμβιβασμούς, ἀναδιπλώσεις, σύμφωνα μέ τὰ ρευστά καὶ ὑποκειμενικά κριτήρια τοῦ ὅποιου πλανητάρχῃ.¹

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

Λίγα χρόνια πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον Μωάμεθ, οι θλιβεροί τελευταίοι αυτοκράτορες του Βυζαντίου υποχρεώνονταν, στο όνομα των καλών σχέσεων με τους Οθωμανούς σουλτάνους, να παίρνουν με τον στρατό τους μέρος στις εκστρατείες ενάντια στις χριστιανικές πόλεις της Μικράς Ασίας που άφηφουσαν ακόμα την τουρκική εξάπλωση. Διακρίθηκαν μάλιστα οι Παλαιολόγοι στην πολιορκία και στην άλωση της Φιλαδέλφειας, πόλης που στά λάβαρά της κρατούσε ακόμα τον δικέφαλο αετό.

Μετά από είκοσι συναπτά έτη υπερήφανης εθνικής πολιτικής του ΠΑΣΟΚ, τό παλαιό αυτό παράδειγμα είναι τό μόνο, νομίζω, που μπορεί νά περιγράψει τήν τρέχουσα κατάσταση αυτού που συμβατικά ονομάζεται ελληνική ανεξαρτησία.

Γιώργος Μαργαρίτης

1. Δέν τούς ζητᾶ κανείς νά πάρουν κοσμοϊστορικά μέτρα. Τήν καθαρή έκφραση τῶν ἐλληνικῶν ἀντιρρήσεων θά περίμενε κανείς καί τή μὴ ἐμπλοκή τῆς Ἑλλάδας στά τῆς ἐκστρατείας (συμπεριλαμβανομένων καί τῶν διευκολύνσεων τύπου Θεσσαλονίκης). Ὑπάρχει δέ καί ἡ ἀποχή στίς πλέον τραβηγμένες ἀποφάσεις (π.χ. τό ἐμπάργχο πετρελαιοειδῶν). Ἐπιχειρήματα ἰσχυρά ὑπάρχουν γιά τέτοιου εἴδους διαφοροποιήσεις.

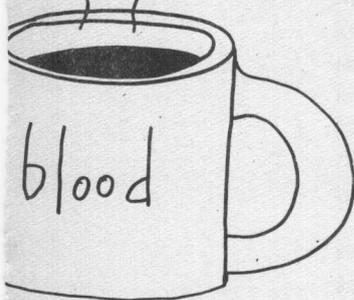
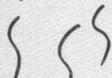
Ἡ «βαθιά» Ἀμερική ἀπέναντι στόν πόλεμο: πρῶτες πρόχειρες σκέψεις

Στίς ΗΠΑ, ἰδιαίτερα στίς μεγάλες πόλεις, οἱ ξένοι δέν διακρίνονται ἀπό τούς ντόπιους. Οὔτε τό χρῶμα τοῦ δέρματος ἢ τά σωματικά χαρακτηριστικά οὔτε ἡ γλώσσα ἢ ἡ προφορά οὔτε τά ρούχα οὔτε τό περπάτημα οὔτε τίποτε ἀπό ἐκείνη τή σύνθετη ἐκφραστικότητα τῆς μορφῆς καί τῆς κίνησης που καθιστᾶ ὀρατό τόν ξένο στίς ἄλλες χώρες δέν μπορεί ἐκεῖ νά τόν ξεχωρίσει. Ἀκόμη καί οἱ ἴδιοι οἱ ξένοι, μέσα στίς καθημερινές συναλλαγές τους, τείνουν νά ξεχάσουν τό γεγονός γιατί κανένα βλέμμα δέν τούς τό ὑπενθυμίζει. Στίς ΗΠΑ δέν ὑπάρχουν ξένοι.

Ὑπό μιά ἔννοια, βέβαια, δέν ὑπάρχουν ξένοι γιατί ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἔχουν ὑπάρξει, ἀκριβῶς, ξένοι. Ἀσπροι καί μαῦροι, Ἀγγλοσάξονες καί Ἰσπανόφωνοι, Κινέζοι καί Γιαπωνέζοι, Πολωνοί, Ἴρλανδοί, Ἰταλοί καί Ἕλληνες, προτεστάντες καί καθολικοί καί Ἑβραῖοι, ὀρθόδοξοι καί αἰρετικοί, βουδιστές καί μουσουλμάνοι, βόρειοι καί νότιοι, ἀνατολικοί καί δυτικοί, ὅλες οἱ φυλές, ὅλες οἱ ἐθνότητες, ὅλα τά δόγματα, ὅλες οἱ παραδόσεις πέρασαν, ὡς ξένοι ἀκριβῶς, τίς πύλες τῆς μεγάλης χώρας, ἀντίκρισαν καί σχεδόν ἀμέσως ἐξαφάνισαν τούς αἰμοδιφείς πρωτόγονους (δηλαδή κάτι σάν Σέρβους) που δείχνουν τά καουμπόικα ἀπό συστάσεως κινηματογράφου, συναντήθηκαν μεταξύ τους, ὄχι πάντοτε εἰρηνικά, κάποιες φορές μέ τυφλή βία καί βαναυσότητα, ἀλλά πολύ γρήγορα ἀνακατεύτηκαν οἱ μὲν μέ τούς δέ, ἀνακύκλωσαν δραστικά ὅλα τά στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς τους καί ἀπορροφήθηκαν στό μεγάλο χωνευτήρι που συνιστοῦσε καί συνιστᾶ τή γενέθλια συνθήκη τῆς νέας τους πατρίδας.

NATO'S

cofi



Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Σήμερα τό χωνευτήρι αὐτό ἔχει κάπως ἀρχίσει νά συνειδητοποιεῖ τήν ἰδιαιτερότητά του: ἀνακάλυψε τήν «πολιτική ὀρθότητα», ἀναγνώρισε τήν «πολυπολιτισμική» του σύσταση καί ἄρα, ἐκτός τῶν ἄλλων, βρῖσκεται πλέον στήν εὐχάριστη θέση νά τιμῆσει ἀναδρομικά τά θύματα τῆς γενοκτονίας πού τό συγκρότησε ἀποκαλώντας, χωρίς ἴχνος αὐτοκριτικῆς εἰρωνείας, «ἰθαγενεῖς Ἀμερικάνους» τούς ἐξαθλιωμένους ἀπογόνους τῶν θυμάτων αὐτῶν. Οἱ πολῖτες τῶν ΗΠΑ, στή συντριπτική πλειοψηφία τους, ἀναγνωρίζουν ἔτσι ρητά ὅτι πάντοτε ὑπῆρξαν καί θά ἐξακολουθοῦν ἐσαεὶ νά παραμένουν ξένοι στόν ἴδιο τους τόπο. Ὅπως ξένοι παραμένουν, βέβαια, γιά ἄλλους λόγους, καί οἱ «ἰθαγενεῖς Ἀμερικάνοι».

Οἱ περισσότεροι ἀπό ἐκείνους πού ἔφτασαν στήν Ἀμερική μέ δική τους πρωτοβουλία (δηλαδή δέν ἦρθαν σιδηροδρόσιοι ὡς τό μαῦρο ἐμπόρευμα πού θά ἀξιοποιοῦσε τίς βαμβακοφυτεῖες τοῦ νότου ἤ, ἔστω, ὡς ἡ πάφθηνη κίτρινη ἐργατική δύναμη πού θά ἔστρωνε τίς σιδηροδρομικές γραμμές ἀνάμεσα στήν ἤδη πολιτισμένη Ἀνατολή καί τήν Ἄγρια Δύση) τό ἔκαναν γιά νά ἀποφύγουν τήν πείνα καί τή δυστυχία, τούς κάθε λογῆς διωγμούς καί τό θάνατο, δηλαδή τήν ἀπόγνωση πού εἶχαν γιά μοῖρα στούς τόπους τῆς καταγωγῆς τους. Ξεριζωμένοι πρόσφυγες καί μετανάστες πού ἄφησαν τά πάντα πίσω τους γιά μιὰ νέα ἐλπίδα. Τά πάντα. Δηλαδή ὀλόκληρο τό παρελθόν τῆς δυστυχίας τους, ὀλόκληρη τήν ἱστορία τους. Γιά νά υπάρξουν ὅλοι οἱ ἀπόκληροι μαζί, γιά νά μπορέσουν νά ριζώσουν ἀπό κοινοῦ στό νέο χῶμα, γιά νά υπάρξει ἡ ἴδια ἡ Ἀμερική, αὐτό ἀκριβῶς ἦταν τό τίμημα: μιὰ νέα χώρα πού δέχεται καί χωνεῖει τά πάντα πρέπει νά προσβλέπει μόνο στό μέλλον πού φτιάχνει ἡ ἴδια καί νά μὴ δεσμεύεται ἀπό κανένα παρελθόν. Νά εἶναι, δηλαδή, ὄχι μόνο μιὰ χώρα πού, ὡς νέα, δέν ἔχει ἡ ἴδια ἱστορία ἀλλά καί μιὰ χώρα γιά τήν ὁποία ἡ ἴδια ἡ ἱστορία ἔχει τελειώσει ὀριστικά. Συνθήκη ὑπαρξῆς τῶν ΗΠΑ εἶναι ἡ ἐξάλειψη τῆς ἱστορίας.

Ὅταν δέν ὑπάρχει ἱστορικό παρελθόν, ὅταν ἡ ἱστορική μνήμη πρέπει νά σβῆσει χωρίς νά ἀφήσει ὑπόλοιπο, τά ἐνδιαφέροντα τῶν ἀνθρώπων περιορίζονται ὑποχρεωτικά στά πρακτικά καί στά ἄμεσα. Τά ζητήματα πού μποροῦν νά τούς ἀπασχολήσουν εἶναι ἀποκλειστικά ἐκεῖνα πού ἔχουν σχέση μέ τήν καθημερινή ζωὴ καί τή βελτίωσή της, ὅσο φτάνει τοῦ καθενός τό χέρι, ὅ,τι μπορεῖ νά ἀλλάξει ὁ ἴδιος μέ τή δράση του. Ὁλόκληρη ἡ ἀμερικανική κοινωνία εἶναι ὀργανωμένη σέ αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ βάση. Οἱ ἐπιμέρους κοινότητες —διαμερίσματα, δήμοι, κομιτεῖες, πολιτεῖες— ἔχουν τόσο μεγάλα περιθώρια αὐτονομίας, ὥστε ἡ πολιτική τῆς ὁμοσπονδιακῆς κυβέρνησης νά ἔχει μόνο μικρὲς ἐπιπτώσεις στήν καθημερινή ζωὴ καί τίς ἔγνοιες της. Ἡ κεντρική πολιτική —οἱ στοχεύσεις, οἱ ἰδιοτέλειες, οἱ δουλεῖες της— παραμένει ἔτσι περίπου ἀθέατη γιατί δέν βρῖσκει, ἀκριβῶς, καμιὰ οὐσιαστικὴ λαβὴ πάνω στά καθημερινά καί στά τρέχοντα. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ νά ἐλέγχεται ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον φορμαλιστικά: κατὰ πόσον παραμένει πιστὴ στίς γενικὲς ἀρχές καί τίς ἀξίες πού πρυτάνευσαν στή συγκρότηση τοῦ Νέου Κόσμου, κατὰ πόσον εἶναι ἠθικὴ καί ἀσκεῖται ἠθικά.

Ἐπιπλέον, ὅσο δέν ἀμφισβητεῖται ἡ συνθήκη πού συγκρότησε καί ἐξακολουθεῖ νά συγκροτεῖ τήν Ἀμερική, ὅσο δηλαδή κανένας δέν δεσμεύεται ἀπὸ τό ἱστορικό παρελθόν καί ἄρα δέν ἔχει νά δώσει λογαριασμό σέ κανέναν οὔτε γιά τό ποιὸς εἶναι οὔτε γιά τό τί κάνει, δεσπόζουσα πολιτικὴ, ἀλλὰ καί ἠθικὴ, ἀξία γίνεται μιὰ ἀτομικὴ ἐλευθερία χωρίς ὄρια καί χωρίς οὐσιαστικούς φραγμούς γιατί, ἀκριβῶς, δέν χαλιναγωγεῖται ἀπὸ καμιὰ παράδοση στήν ὁποία θά ἦταν ὑπόλογη καί μέ τήν ὁποία θά ὀφείλε κάθε στιγμή νά ἀναμετρεῖται. Σέ ἓνα τέτοιο πλαίσιο, καί ὅσο αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ ἐλευθερία δέν κινδυνεύει ἀπὸ πουθενά, οἱ μεγάλες ἰδέες, οἱ ἔνθερες οὐτοπίες, οἱ μεγαλεπήβολες συλλήψεις δέν ἔχουν πού νά ριζώσουν, δέν ἔχουν κάτι νά λυτρώσουν, δέν ἔχουν τί νά κινητοποιήσουν. Οἱ καθολικὲς κοινωνικὲς θεωρήσεις, ἡ ἰδεολογικὴ στρατευση, οἱ συγκρούσεις πού ἀφοροῦν ἰδέες δέν κατανοοῦνται, δέν συγκινοῦν καί ἄρα δέν μποροῦν

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία



Αλεξάνδρα Στεφόνοβιτς: «Θέλουμε να σταματήσει το ΝΑΤΟ τους βομβαρδισμούς και να μας αφήσουν μόνους μας να θγάλουμε τον Μίλοσεβιτς από τη μιση»

νά έχουν καμιά πολιτική λειτουργικότητα. Έκτός από τις πανταχού παρούσες θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι όποιες, ωστόσο, κινούνται μέσα σε ένα πλαίσιο σχεδόν απόλυτης ελευθερίας και μιās απόλύτως έντυπωσιακής άνεξιθηρσκειας, μόνες προσεγγίσεις που μπορούν να έχουν νόημα γίνονται έτσι ένας άφελής εμπειρισμός, ένας στεγνός πραγματισμός, ένας στενόκαρδος ωφελιμισμός. Οι προσεγγίσεις αυτές, όπως συνδυάζονται τόσο με αυτήν την ιδιότητα 'Αμερικανική αντιστορική έννοια της ελευθερίας, όσο και με την συνάδουσα, εξίσου ανιστορική φορμαλιστική ήθικη απαίτηση, δομούν τό σύνολο πεδίο της 'Αμερικανικής πολιτικής σχέψης. Τελικό αποτέλεσμα είναι ή πολιτική και ή ήθικη να ταυτίζονται πλήρως.

Κάποια από τά παραπάνω άμφισβητήθηκαν ούσιωδώς από την ταπείνωση του Βιετνάμ: οι ΗΠΑ μπορεί να μήν μάχονται πάντα για τίς αυτονόητες αξίες που συγκρότησαν τίς ίδιες, οι Πρόεδροι και οι κάθε λογής Κυβερνήτες της μπορεί να έχουν άνομολόγητα συμφέροντα ή ακόμη να λένε και φέμματα, οι γενικές θεωρίες μπορεί να μήν σχετίζονται με την άτομική ελευθερία αλλά και να εκφράζουν επιπλέον τή γενναιοδωρία, οι ιδεολογικές δεσμεύσεις μπορεί να δομούν την ίδια την άτομική αξιοπρέπεια. Και τό κυριότερο: τό πρόσωπο της 'Αμερικής στόν κόσμο μπορεί πράγματι να γίνεται άποκρουστικό. 'Αποκρουστικό δέ δικάίως, σύμφωνα με αυτά τουττα τά μέτρα που οι ίδιοι οι 'Αμερικανοί άποδέχονται για τόν έαυτό τους. Μπορεί όντως τά τυλιγμένα με την 'Αμερικανική σημαία φέρετρα να ήταν τό γεγονός που έγειρε τελικά την πλάστιγγα, αλλά τό τραύμα είσχωρούσε πολύ βαθύτερα. 'Ο μετασχηματισμός ήταν ριζικός και ή 'Αμερική πολιτικοποιήθηκε. Τό πιό χαρακτηριστικό ίσως έμβλημα τόσο αυτού του τραύματος όσο και αυτής της πολιτικοποίησης είναι τό κυριολεκτικά συγκλονιστικό Μνημείο των Πεσότων στό Βιετνάμ, που παραγγέλθηκε επίσημα και βρίσκεται στην Ουάσινγκτον. Πρόκειται για τό πιό άθηντικά άυτοκριτικό, τό πιό γνήσια άντιπολεμικό άποτύπωμα ίστορικής μνήμης, για ένα μνημείο που δέν θά μπορούσε να γίνει ποτέ άνεκτό σε μία χώρα με ίστορία, σε μία χώρα που φτιάχνει την ταυτότητά της διεκδικώντας περήφανα τό παρελθόν της. Μέσα από αυτό τό μνημείο, σύσσωμη ή βαθιά 'Αμερική γονατίζει ταπεινά: άνακατευτήθηκε, ως μή όφειλε, με την 'Ιστορία και ζητάει συγγνώμη από τά παιδιά της. Ζητάει συγγνώμη από τόν ίδιο τόν έαυτό της.

Κυρίως χάρη στό Βιετνάμ, λοιπόν (άλλά και στόν άγώνα για τά πολιτικά δικαιώματα των μαύρων, ναί, πολιτικά, όχι ανθρώπινα δικαιώματα: civil rights, όχι human rights) που προηγήθηκαν και έν μέρει συνέπεσαν χρονικά, ή 'Αμερική βρέθηκε στό δρόμο της πολιτικής. 'Αλλά, βέβαια, ό δρόμος αυτός ήταν ό ιδιάζων δικός της, ένας δρόμος που έτεινε άκαταμάχητα να εξαλείψει τόσο την ίστορική διάσταση της εμπειρίας του Βιετνάμ όσο και την ίστορία γενικότερα. Μοναδική έκφραση και τελική άπόληξη αυτού του δρόμου έγινε έτσι ή ρητή άναγνώριση της «πολυπολιτισμικότητας» και τό αίτημα της «πολιτικής όρθότητας». Πολύ γρήγορα δέ και ούσιαστικά χωρίς άντιστάσεις, τά πολιτικά δικαιώματα άπορροφήθηκαν από τά ανθρώπινα γιατί φαίνονταν πώς τά γενίκευαν ένω τά τελευταία άντιμετωπίστηκαν με τόν πάγιο φορμαλιστικό και πλήρως άνιστορικό άμερικάνικο τρόπο. 'Η θεμελιώδης συνθήκη ύπαρξης της 'Αμερικής έτσι επαναβεβαιώθηκε για μιάν ακόμη φορά: ή τραυματική εμπειρία του Βιετνάμ άνακυκλώθηκε και άφομοιώθηκε πλήρως, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, στό γενικό χωνευτήρι της μή ίστορίας.

Τά παραπάνω καθιστούν, έλπίζω, κατανοητά μερικά από έκείνα που μάς προβλημάτισαν και έξακολουθούν να μάς προβληματίζουν σχετικά με τόν πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία.

1. 'Η άμερικανική κοινή γνώμη ούτε καταλαβαίνει ούτε είναι σε θέση να καταλάβει τίποτε από την έξαιρετικά σύνθετη ίστορική περιπλοκή που συνιστούν τά Βαλκάνια. 'Εδώ συμπεριλαμ-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

βάνονται ὁ Κλίντον, ἡ Ὀλμπράιτ, ὁ Κλάρκ καὶ ὄλοι οἱ σύμβουλοί τους. Μέλη τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας εἶναι καὶ ἐτοῦτοι καὶ δέν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητο νά εἶναι διαφορετικοί ἢ προσωπικά εἰδεχθεῖς.

2. Στό βαθμό πού ἡ «πολυπολιτισμικότητα» καὶ ἡ «πολιτική ὀρθότητα» εἶναι προϊόντα τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἀφομοιώθηκε τό τραῦμα τοῦ Βιετνάμ ἀπό τήν ἀμερικανική κοινωνία καὶ κυρίως ἀπό τήν ἀμερικανική Ἀριστερά, οἱ βομβαρδισμοί τοῦ ΝΑΤΟ μποροῦν νά διεξάγονται στό ὄνομα αὐτῶν τῶν ἀξιών καλή τῆ πίστει. Ὅριακά μιλώνοντας, ὁ πόλεμος στή Γιουγκοσλαβία εἶναι ἄρα καὶ πόλεμος τῶν παιδιῶν τῶν λουλουδιῶν, εἶναι καὶ πόλεμος τῆς ἀμερικανικῆς Ἀριστερᾶς. Τζέιν Φόντα καὶ Βανέσα Ρεντγκρέιβ.

3. Στήν ἀμερικανική κοινή γνώμη, ὁ Μιλόσεβιτς μπορεῖ νά δαιμονοποιηθεῖ ἐξαιρετικά εὐκολα. Ὅχι μόνο γιατί ἡ γεωγραφική ἄγνοια καὶ ἡ ἀπάλειψη τῆς ἱστορίας καθιστοῦν τή Γιουγκοσλαβία τόπο περισσότερο μακρινό καὶ ἐξωτικό ἀπό ὅτι ἡ Τζαμάικα, ἀλλά καὶ γιατί οἱ διωγμοί τῶν μειονοτήτων γιά τούς ὁποίους μιλά ὁ ἐξ ὀρισμοῦ ἀξιόπιστος Πρόεδρος τῶν ΗΠΑ καὶ οἱ διάφοροι ἐξ ὀρισμοῦ ἀξιόπιστοι ἀξιωματικοί του ἀνακαλοῦν τά ἴχνη τῆς ἱστορικῆς μνήμης πού θέλει τούς προγόνους τῶν περισσότερων Ἀμερικανῶν νά ἔχουν φτάσει ἐκεῖ μετά ἀπό κάποιους φευγαλέα παρόμοιους διωγμούς. Ἡ «ἐθνοκάθαρση», ὡς τό ἀποκρουστικό ἀντίθετο τῆς «πολυπολιτισμικότητας», καὶ ἡ «γενοκτονία», πού δέν ἔχει πάφει νά συζητεῖται μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, εἶναι κάτι πού ὄλοι καταλαβαίνουν.

4. Συγχωρεῖται ἴσως ὁ ἀμερικανός πρόεδρος πού ψεύδεται γιά τά προσωπικά του (ἐδῶ ἡ ἀμερικανική κοινή γνώμη φαίνεται πώς ἄλλαξε πρὸς τό καλύτερο) ἀλλά σίγουρα δέν συγχωρεῖται νά ψεύδεται γιά τόσο σοβαρά ζητήματα ὅσο ἓνας πόλεμος. Ὁ Πρόεδρος, ὡς ὁ πρῶτος Ἀμερικάνος, τό γνωρίζει καλά. Ἄρα ἀποκλείεται νά ψεύδεται. Κατά συνέπεια, ὄλα ὅσα λέει τόσο γιά τόν Μιλόσεβιτς ὅσο καὶ γιά τά κίνητρα τῶν βομβαρδισμῶν πού ἐξαπολύει εἶναι ἀπολύτως πιστευτά. Ἐπιπλέον, καθῶς αὐτά δέν συνδέονται μέ ἄσχετα ὡς πρὸς τή ζωή τους καὶ ἄρα πλήρως ἀκατανόητα ζητήματα γεωπολιτικῆς, ἀλλά παραμένουν στό ἀπλό ἠθικό ἐπίπεδο πού ὄλοι μοιράζονται καὶ ὄλοι καταλαβαίνουν, οἱ Ἀμερικανοί δέν ἔχουν κανένα λόγο νά μήν ταυτίζονται μέ τόν Πρόεδρό τους. Ὑπό ἓνα ἀπαραίτητο ὄρο: ὅτι δέν θά τούς ὀδηγήσει ξανά μέ τίς πρωτοβουλίες του σέ ἓνα τραῦμα τόσο ἐπώδυνο ὅσο ἐκεῖνο τοῦ Βιετνάμ.

5. Ὁ «αἰδεσιμότητος» Τζέσε Τζάκσον (τά εἰσαγωγικά θέλουν νά τονίσουν πώς ἡ ιδιότητα τοῦ μαύρου ἱερωμένου φέρει στήν Ἀμερική ἐντελῶς ἰδιαίτερα συμφραζόμενα), ἀπαράμιλλος ρήτορας, προσωπικότητα παναμερικανικῆς ἐμβελείας, εὐρύτατα ἀποδεκτός πολιτικός ἐκφραστής τῆς Ἀριστερᾶς, ἐμπνευστής καὶ ἡγέτης τῆς «Συμμαχίας τοῦ Οὐράνιου Τόξου» (Rainbow Coalition), δηλαδή τῆς μόνης ἀξιόπιστης ἀπόπειρας νά ἐκφραστεῖ πολιτικά, σέ γνήσια ἀριστερή κατεύθυνση, ἡ «πολυπολιτισμικότητα», ἀγγίζει τή «βαθιά Ἀμερική». Κι αὐτή, μέσα στό πλαίσιο τῶν περιορισμῶν πού τήν καθορίζουν, ἔχει ἀποδείξει ὅτι μπορεῖ νά γίνεται καὶ κριτική καὶ γενναϊόδωρη. Τουλάχιστον ἀπέναντι στήν ἀμερικανική κοινή γνώμη, ἡ κίνηση τοῦ Μιλόσεβιτς νά παραδώσει χωρὶς ὄρους, εἰδικά στόν Τζάκσον, τούς τρεῖς Ἀμερικάνους αἰχμαλώτους εἶναι κυριολεκτικά ἀριστοτεχνική κίνηση μαίτρ. Ὁ Πριμακόφ, πού κάτι ξέρει ἀπό σκάκι, ἤδη τό ἀναγνώρισε.

Ἀριστείδης Μπαλτᾶς

‘Ανοιχτή επιστολή προς τόν φλωρεντινό φίλο μου P.S.

‘Αγαπητέ Φίλε,

Μετά από τό προχθεσινό μας τηλεφώνημα αποφάσισα νά σοῦ γράψω, ἔτσι πού «ὄ,τι ἔχω νά σοῦ πῶ νά παραμείνει γραπτό στό πέρασμα τοῦ χρόνου».

“Ὅπως καλά ξέρεις, ἡ ‘Ιταλία ὑπῆρξε γιά μένα μιά δεύτερη πατρίδα. ‘Η οἰκογένεια τοῦ πατέρα μου ζοῦσε στή Ρώμη ἀπό τό 1875 ὡς τό 1935, ὅταν ὁ παππούς μου, γιά νά μή γίνει φασίστας καί χάσει τήν ἐλληνική ὑπηκοότητά του, διώχτηκε ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Μουσσολίνι καί ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τά πάντα καί νά ἐπιστρέψει, μέ τήν οἰκογένειά του, στήν ‘Ηπειρο. “Ἐτσι ὁ πατέρας μου βρέθηκε νά πολεμήσει στό ἀλβανικό μέτωπο ἐναντίον τῶν παλαιῶν συμμαθητῶν του τοῦ Λυκείου Τ. Τάσσο τῆς Ρώμης. Στή συνέχεια ἔλαβε ἐνεργό μέρος στήν ‘Εθνική ‘Αντίσταση πού μαχόταν ἐνάντια στήν ἰταλογερμανική κατοχή. ‘Αλλά ὁ χειρότερος ἐχθρός του ὑπῆρξε ἡ εὐρωπαϊκή κοσμοπολίτικη ψυχὴ του. Τόν ξέρεις τόν γέρο μου... Πιστεύω ὅτι ποτέ του δέν σκότωσε ἄνθρωπο, ἀλλά, ἀντίθετα, ἔκανε τό πᾶν γιά τούς ‘Ιταλοὺς αὐτόμολους στρατιῶτες, ἔτσι πού νά μπορέσουν νά σωθοῦν ἀπό τά γερμανικά SS καί νά ἐπιστρέψουν σῶοι στήν ‘Ιταλία.

‘Εγώ, γιός τοῦ Μεταπολέμου, μεγάλωσα στήν ‘Αθήνα νιώθοντας πάντοτε ἀγάπη καί ἐκτίμηση γι’ αὐτή μου τῆ δεύτερη χαμένη πατρίδα καί, θέλοντας νά συνεχίσω τά βήματα τοῦ πατέρα μου, πού ἡ ἱστορία τὰ εἶχε διακόψει, ἤρθα νά σπουδάσω στήν ‘Ιταλία. ‘Ἦταν ἡ δημοκρατική ‘Ιταλία τῆς δεκαετίας τοῦ ‘70 καί ἐσύ, προσωπικῶς, πού μέ βοήθησαν τότε, κατά τῆ δύσκολη ἐκείνη περίοδο τῆς δικτατορίας τῶν συνταγματαρχῶν στήν ‘Ελλάδα... ‘Ἦταν ἡ ‘Ιταλία τῶν συντρόφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού συνέβαλε στό νά κατανοήσω τήν πραγματική ἀξία τῆς δημοκρατίας καί τῆς ἐλευθερίας.

Σήμερα, μετά ἀπό εἴκοσι πέντε χρόνια, μέ τούς βομβαρδισμούς τοῦ NATO στή Γιουγκοσλαβία, πρέπει εἰλικρινά νά σοῦ πῶ ὅτι γιά δεύτερη φορά στήν ἱστορία τῆς οἰκογένειάς μου ἔνωσα ὅτι κάτι σημαντικό κομματιάστηκε μέσα στήν ψυχὴ μου: δέν αἰσθάνομαι τόν ἑαυτό μου οὔτε ‘Ιταλό οὔτε Εὐρωπαῖο. Κι ἀκόμα χειρότερα... “Ἐνωσα μιά βαθιά πικρία μέσα μου γιατί, σέ σχέση μέ σᾶς, ἐμεῖς θεωρούμαστε ἀπλῶς Βαλκάνιοι, δηλαδή κάτι σάν τούς δικούς σας νότιους (meridionali), ἂν ὄχι ἐξωκοινοτικοί (extra-communitaires) σύμφωνα μέ ἕναν ρατσιστικό νεολογισμό πού εἶναι πολύ τῆς μόδας στή Γαλλία.

Μοῦ λές ὅτι αὐτός ὁ πόλεμος, ἂν καί οὐδέποτε κηρύχτηκε ἐπίσημα ἀπό τό NATO, εἶναι ἐντούτοις ἕνας «πόλεμος πού δικαιολογεῖται» γιατί ὁ Μιλόσεβιτς «εἶναι ἕνας Βαλκάνιος χασάπης μιά πού μέ τήν πολιτική του τῆς ἐθνικῆς κάθαρσης εἶναι ὑπεύθυνος γιά μιά σφαγὴ χειρότερη ἀπό ἐκείνη πού ὁ Χίτλερ ἐπεφύλαξε στους ‘Εβραίους».

Δέν ἐπιθυμῶ ν’ ἀποφύγω αὐτὴ τῆ συζήτηση, ἀλλά ὀφείλω ἀμέσως νά σοῦ ἀπαντήσω ὅτι αὐτὴ ἡ συζήτηση δέν ἐνδιαφέρει καθόλου οὔτε τῆ μικρὴ Ντανιέλα, πού διάβαζε τά μαθήματά της κάποιο δειλινό τοῦ ‘Απρίλη στό ‘Αλέξινας, οὔτε τούς ἀπανθρακωμένους ταξιδιωτὲς στή σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Βελιγραδίου-Θεσσαλονίκης, οὔτε τούς ἀλβανόφωνους ἀγρότες τοῦ Κοσσυφοπεδίου πού ἐπέστρεφαν, μέ τό «καραβάνι τοῦ θανάτου», στή γῆ τους, ἀνάμεσα σέ βόμβες



Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

καί ἐνάντια στίς βόμβες, καί ἐπέστρεφαν διότι πατρώα γῆ ὑπάρχει μόνο μία γιά τόν καθένα μας. Οὔτε ἐνδιαφέρει τούς ἑκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες Ἄλβανούς ἢ Σέρβους (ἀλήθεια... τό ξέρεis ὅτι οἱ Σέρβοι πρόσφυγες ὑπερβαίνουν τούς ἑκατό χιλιάδες;), συνήθως γέροντες, γυναῖκες καί μικρά παιδιά, πού ζοῦν, κάτω ἀπό ἀπάνθρωπες συνθήκες, στά στρατόπεδα τῶν Σκοπίων καί τῆς Ἀλβανίας ἢ στά καταφύγια τοῦ Βελιγραδίου. Πρόσφυγες πού, ἂν ἔμεινε καί κάποιος ἴχνος μνήμης στόν κόσμον, εἶναι χρέος μας νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι δέν δημιουργήθηκαν ἀπό τήν πολιτική τοῦ Μιλόσεβιτς ἀλλά τήν ἐπομένη μέρα πού τά ἀεροπλάνα τοῦ ΝΑΤΟ ἄρχισαν νά ἰσοπεδώνουν τό ἔδαφος τῆς Πρίστινας μέ τίς ἐξυπνες βόμβες τους.

Μοῦ λές ὅτι μιά συντρόφισσα, δημοσιογράφος στό *Μανιφέστο*, ἀπελάθηκε ἀπό τό Βελιγράδι, γιατί, κατά τούς Σέρβους, μετέδιδε ψεύτικες εἰδήσεις... Μά πού ἀκούστηκε μιά κυβέρνηση, νόμιμα ἐλεγμένη, σέ μιά χώρα πού βομβαρδίζεται ἀδιακόπως μέρα καί νύχτα ἀπό τά ἀεροπλάνα σας, ἀκόμα καί τήν ἡμέρα τῶν δύο Πάσχα (τοῦ καθολικοῦ καί τοῦ ὀρθόδοξου) πρέπει νά ἀνέχεται στό ἔδαφός της τήν παρουσία δημοσιογράφων τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ, ἀδιάφορο ἂν εἶναι καλοί ἢ κακοί; Ἡ μήπως χαρακτηρίζοντας αὐτή τήν ἐπίθεση «ἐπέμβαση» καί τίς δολοφόνες βόμβες «bombing», σύμφωνα μέ μιά μεταμοντέρνα ὀρολογία, ἐπιβάλλουμε ἕνα νέο δίκαιο πολέμου;

Ἄς ἐπανέλθουμε ὁμως στίς σφαγές. Ὅπως καί ἐσύ γνωρίζεις, οἱ βαλκανικές ἐθνότητες ζοῦνε, σέ πολλές περιοχές, ἀνάμεικτες. Τά κρατικά σύνορα ἐπεβλήθηκαν ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις, μετά ἀπό τόν Α΄ Παγκόσμιον πόλεμον, χωρίς συχνά νά ληφθοῦν ὑπόψη οἱ ἐθνικές μειονότητες οὔτε καί ἡ ἱστορία τῶν μειονοτήτων αὐτῶν (ἦ, ἴσως, αὐτό ἀκριβῶς ἐπιθυμοῦσαν οἱ «μεγάλοι» τῆς Γῆς;), ἔτσι πού οἱ ἐσωτερικές διαφορές τῶν λαῶν νά μὴν μποροῦν πάντα νά ἐπιλυθοῦν εἰρηνικά.

Τά Βαλκάνια εἶναι γεμάτα ἀπό μειονότητες, παλαιές ἢ καί νεότερες. Θά ξέρεis ὅτι καί ἐγώ ἔχω ἀρβανίτικη καταγωγή (ἀπό τά ἀλβανικά φύλα πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἀττική τόν 12ο αἰῶνα). Ἡ γαγιαῖά μου, Ἀθηναία, μιλαγε καί ἐλληνικά καί ἀρβανίτικα. Ξέρεis ἐπίσης ὅτι στή Θράκη, ὅπου κάναμε μαζί διακοπές πρό ἑτῶν, ὑπάρχει μιά μουσουλμανική μειονότητα πού τά μέλη της μιλοῦν καί ἐλληνικά καί τούρκικα. Ξέρεis ἐπίσης ὅτι ἡ καταγωγή τῆς συζύγου μου εἶναι ἀπό τή Μικρά Ἀσία. Ἀλλά ἴσως δέν θά θυμᾶσαι ὅτι ὁ παππούς της ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς 2.000.000 Ἕλληνες πρόσφυγες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πού πετάχτηκαν στή θάλασσα ἀπό τούς Τούρκους τοῦ Κεμάλ τό 1922, ξεριζωμένοι ἀπό τίς πατρίδες τους, ἀπό τίς περιοχές τῆς Πόλης, τῆς Σμύρνης, τῆς Προύσσας, τῆς Τραπεζοῦντας ἢ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καί ἀναγκάστηκαν στήν κυριολεξία νά κολυμπήσουν ὡς τά γειτονικά νησιά, γιά νά καταλήξουν τελικά στήν Ἀττική καί στήν ὑπόλοιπη ἐλληνική ἐπικράτεια (ὑπολογίζεται ὅτι οἱ πρόσφυγες αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τό 1/4 τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδας). Ἄνθρωποι χωρίς πατρίδα, ἄνθρωποι μέ ἕνα ἐνδοξο εἰρηνικό παρελθόν καί μέ ἕνα μέλλον ἀβέβαιο καί σκοτεινό. Κι ἄς μὴ μιλήσουμε γιά τούς Ἀρμενίους, πού κατέφυγαν κι αὐτοὶ ἐδῶ καί ζοῦν ἀρμονικά μαζί μας. Εἶναι ἀρκετό νά σοῦ θυμίσω ὅτι στή Θεσσαλονίκη, τή δεκαετία τοῦ '20, ἐκδίδονταν ἐφημερίδες σέ τέσσερις διαφορετικές γλώσσες... Ἴσως ἐπίσης νά μὴ θυμᾶσαι, μιά πού τά σχολικά βιβλία σας δέν ἀφιερώνουν παρά λίγες γραμμές στό θέμα, ὅτι οἱ «Εὐρωπαῖοι» τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν μεγάλων δυνάμεων (Ἄγγλοι, Γάλλοι καί Ἴταλοί) παρακολουθοῦσαν χωρίς νά ἐπεμβαίνουν σέ βοήθεια τῶν φυγάδων ἀπό τή φλεγόμενη Σμύρνη, καί πολύ συχνά ἔκοβαν μέ τό τσεκούρι τά χέρια αὐτῶν πού ἐπιχειροῦσαν ν' ἀνέβουν στά πλοῖα τους γιά νά σωθοῦν. Αὐτές μάλιστα εἶναι μνήμες ὀλότελα δικές μας, καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἐμεῖς μάθαμε νά συμβιώνουμε καί νά εἴμαστε εὐχαριστημένοι γιά τήν ἐθνικότητά μας καί γιά τά σύνορά μας. Ἐνδιαφερόμαστε γι' αὐτά τά σύνορα, γιατί εἶναι ποτισμένα μέ αἷμα, κι αὐτό μᾶς δίδαξε νά τά σεβόμαστε καί

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

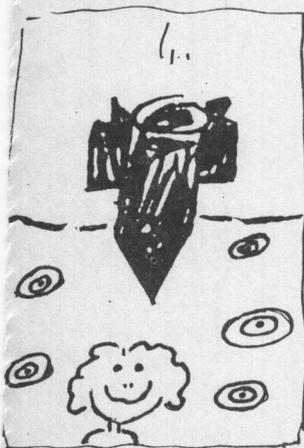
ταυτόχρονα να σεβόμαστε τις πεποιθήσεις και τις παραδόσεις όλων των άλλων ανθρώπων. Δέν θέλουμε να μᾶς φτιάξате νέα κράτη στὰ Βαλκάνια... Έχουμε ἤδη ἄρκετά.

Γι' αὐτούς ἀκριβῶς τούς λόγους ἡ μικρὴ Ἑλλάδα (κυβέρνηση, λαός και ἐκκλησία μαζί) στάθηκε ἡ πρώτη νά δεχτεῖ στήν πλάτη της τό μεγάλο βάρος τῶν οικονομικῶν προσφύγων (Ἀλβανῶν και τώρα Κοσσοβάρων και Σέρβων), ἐνῶ τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πολιτισμένου κόσμου παρακολουθεῖ τό δράμα τους ἀπό τήν τηλεόραση και τούς ἀρνεῖται μιά εὐπρεπὴ ἀνθρωπιστική βοήθεια, ἢ κατευθύνει τή βοήθεια πρὸς μιά μοναδική κατεύθυνση, ἀνάλογα μέ ἰδεολογικές ἢ θρησκευτικές προτιμήσεις. Ξέρεις πολὺ καλά ὅτι στή Νότια Ἀλβανία ζοῦν χιλιάδες ἑλληνόφωνοι χριστιανοὶ πού αἰσθάνονται Ἑλληνες. Σέ βεβαιῶνω ὅτι δέν ἔχουν καμιά διάθεση νά ἐγκαταλείψουν τά χωριά τους ἢ νά ἀλλάξουν τήν ἀλβανική ὑπηκοότητά τους. Ξέρεις καλά πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία ἐθνοτήτων και στή FYROM και στή Βουλγαρία και στή Ρουμανία κλπ.

Και στή Γιουγκοσλαβία; Ἀπό καιρό σοῦ εἶχα συστήσει νά διαβάσεις τό βιβλίο τοῦ Ἴβο Ἄντριτς (Νόμπελ τῆς δεκαετίας τοῦ '50) μέ τίτλο Ἦταν ἓνα γεφύρι στό Δρίνο, γιά νά καταλάβεις ποιοὶ εἶναι οἱ λαοὶ τῆς παλαιᾶς Γιουγκοσλαβίας, σέ τί πιστεύανε και ποιά ἐνιαῖα γλώσσα χρησιμοποιοῦσαν. Πίστευαν σέ πολλούς θεούς, στόν Ἀλλάχ, στόν ὀρθόδοξο και στόν καθολικό Θεό. Ὁμως, κατά τήν εἰρηνική περίοδο ὅλοι αὐτοὶ οἱ θεοὶ ταυτίζονταν σέ ἓναν, στόν Θεό τῆς Ἀγάπης και τῆς Συμβίωσης. Ὁμως, ὡς λαοὶ βαθιά μαζοχιστές θέλησαν νά δώσουν σέ σᾶς, λαούς ἀνώτερους, τή χαρά και τή δυνατότητα νά τούς χωρίζετε και νά τούς ἀντιπαραθέτετε τόν ἓναν ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἀνάλογα μέ τίς θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, κάθε φορά πού βολεύει στά οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα τῶν κυρίαρχων τάξεών σας. Διαίρει και βασιλευε! Ἔτσι δέν ἦταν πάντοτε; Δέν ἄρχισαν ἔτσι τά πράγματα στή Γιουγκοσλαβία γιά πολλαστὴ φορά τό '91;

Ξέρουμε πολὺ καλά ὅτι σέ κάθε πόλεμο, και ἰδιαίτερα ἐμφύλιο (ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες κάτι γνωρίζουμε, γιάτί τό πληρώσαμε μέ πολὺ αἷμα), ἡ ἀπανθρωπιά μεταδίδεται σέ ἀμφοτέρα τά στρατόπεδα. Ξέρουμε ὅτι δυστυχῶς ὁ κύκλος τοῦ αἵματος δύσκολα διακόπτεται. Εἶναι σάν τή βεντέτα στή Σαρδηνία και στή Σικελία. Διερωτᾶται κανεῖς, χωρίς νά ὑπάρχει ἀπάντηση, γιά τό «ποιός ἄρχισε πρῶτος». Πράγματι, ποιός σήμερα στά εὐρωπαϊκά δελτία εἰδήσεων τολμᾶ νά μιλήσει γιά τίς βαρβαρότητες τῆς ἀλβανικῆς ἀστυνομίας στό Κοσσυφοπέδιο σέ βάρος τῶν Σέρβων, προτοῦ ὁ Μιλόσεβιτς καταργήσει τήν αὐτονομία; Ποιός μιλάει σήμερα γιά τούς 200.000 Σέρβους πρόσφυγες τῆς Κράινας και τούς ἄλλους τῆς Κροατίας και τῆς Βοσνίας; Ποιός θυμᾶται τίς ὁμαδικές δολοφονίες πολιτῶν ἐκ μέρους τῶν Κροατῶν, τίς ἀεροπορικές ἐπιθέσεις τοῦ NATO ἢ τούς Γερμανοὺς μισθοφόρους, πού περνοῦσαν ἐκεῖ τό σαββατοκύριακό τους ὡς ἐλεύθεροι σκοπευτές; Ποιός θυμᾶται, πηγαίνοντας πίσω στό χρόνο, τήν πολιτική τοῦ Χίτλερ, πού ὀργάνωνε τούς Κροάτες ἐναντίον τῶν πατέρων τῶν σημερινῶν Σέρβων πού πολεμοῦσαν στό πλευρό τῶν συμμάχων; Ποιός θυμᾶται τόν δολοφόνο Ἄντε Πάβελιτς, πού ἀποκεφάλιζε τούς Σέρβους κατά σειράν, μέ τό φημισμένο σκηπτροειδές τσεκουράκι του; Ποιός συγχρῖνει τίς πολλαπλές αὐτές ἱστορίες «ἐπεμβάσεων» μέ τό «ξεκοιλιασμα» τῆς Γιουγκοσλαβίας και τόν σημερινό ἐξοπλισμό τοῦ UCK;

Κατάλαβα πῶς εἶσαι πολὺ ἐξοργισμένος μ' αὐτό τό «ἔσεις» μέ τό ὅποιο συχνά ἀπευθύνομαι ἀπέναντί σου. Εἶναι ὄντως ἓνα θεληματικό «ἔσεις» και σοῦ τό ἐξηγῶ ἀμέσως. Μοῦ ἐπαναλαμβάνεις ὅτι οἱ βομβαρδισμοὶ δέν εἶναι κάτι καλό, ἀλλά εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς πολιτικῆς πού δικαιολογεῖται. Ἐγῶ ὅμως σ' αὐτά τά λόγια καταλαβαίνω ὅτι εἶστε ἔσεις πού βομβαρδίζετε, χωρίς κανέναν ἀπό ἐμᾶς τούς Βαλκάνιους νά σᾶς τό ἔχει ζητήσει. Καθένας ἀπό ἐσᾶς βομβαρδίζει



Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

τῆ Σερβία γιατί καθέννας ἀπό ἐσᾶς προσφέρει σ' αὐτά τὰ ἀεροπλάνα, τὰ κατασκευασμένα μέ τὰ ὑλικά ἐνός τεχνολογικοῦ φασισμού, ἐκείνη τῆ μικρὴ ποσότητα ἠθικῶν καυσίμων τὴν ἀναγκαία γιὰ νὰ μποροῦν νὰ πετάξουν. Γιατί εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι δέν πετοῦν μέ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ἐνός ὀργανισμοῦ πού οἱ πατεράδες μας εἶχαν ιδρύσει γιὰ νὰ ποῦνε «ποτέ πιά!». Καθέννας ἀπό ἐσᾶς ἔχει χάσει ἀπό τὰ μάτια του τόν κύριο σκοπό σας (πιστεύω πώς αὐτός ἦταν ὁ «χασάπης Μιλόσεβιτς») καί προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὰ «σφάλματα τῆς τεχνολογίας» πού σκοτώνει ἀθώους ἀνθρώπους. Κανέννας ὅμως ἀπό ἐσᾶς τούς εἰρημιστές (ἢ πρέπει νὰ πῶ *peace makers*) δέν ἀναρωτιέται μήπως τό «μεγάλο σφάλμα» εἶναι αὐτός καθ' ἑαυτός ὁ πόλεμος, ἰδιαίτερα γιὰ ὅποιον πεθαίνει; Μιά δυστυχία πού ἔρχεται ὅταν δέν ἔχετε πιά τό χρόνο νὰ παλέψετε γιὰ μιά δίκαια ὑπόθεση, οὔτε καί ἔχετε τὰ μέσα γιὰ νὰ πείσετε, μέσα πού ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τὴν εἰρήνη. Αὐτό συμβαίνει, ὅταν ἡ δημοκρατία δέν μπορεῖ πιά νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἐθνική συμβίωση καί τὴ συμβίωση τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, δηλαδή ὅταν ἡ δημοκρατία πεθαίνει.

Οἱ καταγγελίες μου σοῦ φαίνονται ὑπερβολικές; Θυμήσου τότε τί μπόρεσε νὰ πράξει ἡ γενιά μας στήν Εὐρώπη ἐναντίον τῆς ἀδικίας, τῆς βίας καί τῶν δικτατοριῶν σ' ὅλον τόν κόσμο, ὅταν τολμοῦσε νὰ κατεβαίνει στούς δρόμους καί νὰ συμμετέχει στά μεγάλα κινήματα τῆς εἰρήνης. Σήμερα ὅμως σιωπᾶ πίσω ἀπό σακιά μέ ἄμμο στά παράθυρα καί ἀναθέτει τὴν ἐπίλυση τῶν διεθνῶν προβλημάτων σέ μιά παλιά κρεατομηχανή μέ ταγέρ. Θυμήσου τί καταφέραμε ἐναντίον τῆς σοβιετικῆς ἐπέμβασης στήν Τσεχοσλοβακία, γιὰ νὰ σταματήσουμε τὴ σφαγή στό Βιετνάμ, γιὰ τὴν ἐλευθερία στήν Πολωνία, ἐναντίον τῶν μεσογειακῶν δικτατοριῶν κλπ. Κι ὅμως, δέν θυμᾶμαι νὰ ζήτησε κανέννας μας τὴ στρατιωτική ἐπέμβαση δημοκρατικῶν ἐθνῶν, τό 1973, ὅταν στήν Ἑλλάδα ἡ δικτατορία τῶν συνταγματαρχῶν σκότωνε τούς φοιτητές ἢ, ἕνα χρόνο ἀργότερα, γιὰ νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ τουρκική εἰσβολή στήν Κύπρο.

Ἐπάρχουν κάποιοι πού ἀποκαλοῦν τόν Μιλόσεβιτς «κομμουνιστὴ δικτάτορα». Κομμουνιστὴς βέβαια δέν εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὅσο εἶναι σοσιαλιστὴς οἱ Μπλέρ, Σρέντερ, Σολάνα, Νταλέμα κλπ. Ὡς πρὸς τό ἂν εἶναι δικτάτορας, ἐγὼ δέν γνωρίζω δικτάτορες ἐκλεγμένους μέ δημοκρατικές ἐκλογές, πού νὰ κυβερνοῦν καί μέ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀντιπολίτευσης. Τό χτύπημα τοῦ Μιλόσεβιτς μέ βομβαρδισμούς, πού ἐπληξάν κυρίως τόν γιουγκοσλαβικό λαό, δέν ὀδήγησε παρά στό νὰ συσπειρώσει τόν λαό τῆς Σερβίας γύρω ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του. Ὅσο περισσότερες βόμβες πέφτουν τόσο γίνεται φανερό ὅτι ὁ στόχος δέν εἶναι ὁ Μιλόσεβιτς, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ σερβικός λαός, τό ἠθικό του ἀνάστημα καί ὁ ἥρωισμός του. Χωρίς νὰ θέλω μέ κανέναν τρόπο νὰ συγκρίνω τίς ἀνθρώπινες καί πολιτικές ιδιότητες τῶν δύο ἡγετῶν ἢ νὰ θέσω σέ ἀμφισβήτηση τόν κατασταλτικό χαρακτήρα τοῦ μιλοσεβιτσακοῦ καθεστῶτος, δέν γνωρίζω παρά μόνον μιάν ἄλλη περίπτωση ἐξόντωσης μέ βομβαρδισμούς ἐνός ἐκλεγμένου προέδρου: Νομίζω πώς λεγόταν Σαλβαδόρ Ἀλιέντε, στή Χιλή τό 1973.

Πρέπει ἀκόμα νὰ ξεκαθαρίσω καί κάτι πού ἀφορᾶ ἐμᾶς τούς Ἕλληνες. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μιά μικρὴ χώρα, ἀλλὰ μέ πολλά χιλιόμετρα ἀκτῶν, πού ἐσεῖς ἐκτιμᾶτε ἰδιαίτερα κάθε καλοκαίρι. Ἡ κυβέρνησή μας, μολοντί στό ΝΑΤΟ, ἀρνήθηκε ὡς τώρα νὰ λάβει ἐνεργό μέρος στή στρατιωτική σφαγή τῶν γειτόνων μας, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁμόψυχη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ πού καθημερινὰ κατεβαίνει στούς δρόμους διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴ νατοϊκή ἐπέμβαση. Δέν ξέρω ἂν ὡς τό τέλος θὰ κρατήσει αὐτὴ τὴ θέση ἔστω καί ἐλάχιστης ἀξιοπρέπειας. Σήμερα τό ΝΑΤΟ ἐξοπλίζει τό UCK γιὰ μιά χερσαία στρατιωτική ἐπέμβαση. Εἶναι αὐτό μιά παλαιὰ τακτική. Ὁ ἀλβανικός λαός, κατὰ τὴ μακραίωνη ἱστορία του, συχνὰ ἔπεσε θύμα ἐκμετάλλευσης ἀπὸ διάφορα ἀφεντικά, ὀθωμανικά ἢ εὐρωπαϊκά, πού παρίσταναν πάντα τόν σωτήρα του... Ὅπως ἀναφέρε-



Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

ται στην ιστορία, οι Όθωμανοί χρησιμοποιούσαν ειδικές στρατιωτικές μονάδες από Άλβανούς ως δύναμη κρούσης κατά του έχθρου ως φθηνό κρέας για σφαγή. Μετά από αυτούς ακολουθούν νικηφόρες, και χωρίς σημαντικές απώλειες, οι έκλεκτες μονάδες, που συνοδεύονται από τή στρατιά των διψασμένων για χρήμα επιχειρηματιών που θά ανοικοδομήσουν τά έρειπια.

Η ελληνική οικονομία, που ειρηνικώς αναπτυσσόταν στα Βαλκάνια κατά τά τελευταία τρία-τέσσερα χρόνια σχετικής σταθερότητας, ύφίσταται μιá σκληρή επίθεση. Θα πρέπει σέ λίγο νά ξεχάσεις τίς όμορφες άκτές. Ο Κλίντον, τό άμερικανόπαιδο τών λουλουδιών, έχει ήδη δηλώσει ότι τόσο τό Ίόνιο όσο και τό Αίγαίο αποτελούν πολεμικές ζώνες μέ πιθανότητα ανάφλεξης... Αύτός άλλωστε βλέπει τήν περιοχή μας σάν μιá περιοχή που κατοικείται από ιθαγενείς που θυμώνουν, μαλώνουν και δηλητηριάζουν τόν πλανήτη μέ τόν καπνό από τά τσιγάρα τους. Τό νέφος «char» από άλουμίνιο, που έκτοξεύεται στην άτμόσφαιρα από τά άμερικανικά άεροπλάνα για άυτοπροστασία τους, ήδη προσγειώθηκε στή Θεσσαλία. Τό ούράνιο-238, μέ τό όποιο επικαλύπτονται πολλές βόμβες, ιδιαίτερα τών A-10, υπεύθυνο για τό λεγόμενο «σύνδρομο του Κόλπου», μαζί μέ τή μόλυνση τών έργοστασίων χημικών προϊόντων που βομβαρδίζονται άνηλεως, προοιωνίζονται μιá οικολογική καταστροφή που άνησυχεί ιδιαίτερα τούς επιστήμονες. Γρήγορα ή άργά, άκόμα και άν ή χώρα μου μείνει έξω από τόν πόλεμο, πράγμα που μοιάζει μέ όνειρο θερινής νυχτός, ό βοριάς θά μεταφέρει τή ρύπανση στίς ειδυλλιακές άκτές μας, μαζί μέ τό αίμα τών άθώων παιδιών. Ποιός από σάς θά θέλει τότε νά βουτήξει σέ μιá τέτοια θάλασσα; Σέ κρίση λοιπόν και ό τουρισμός. Η Τουρκία, ταλαιπωρημένη από τά έσωτερικά της προβλήματα (άλήθεια... γιατί δέν τή βομβαρδίζετε, άφου εκεί σκοτώνουν χιλιάδες Κούρδους;), περιμένει άνυπόμονα νά κάνει αισθητή τήν παρουσία της στό Αίγαίο και νά συμπολεμήσει μέ τούς άδελφούς μουσουλμάνους. Τούς λαούς και τίς εθνικές μειονότητες τούς όδήγησαν στόν δρόμο του μίσους και τούς έτοιμάζουν για πόλεμο. Για τόν πόλεμο που χτυπάει τήν πόρτα μας ή, πιό σωστά, σήμερα τή δική μας και αύριο τή δική σας πόρτα.

Η μικρή μου κορούλα συχνά άναφέρει τό όνομα του γιου σου και μās θυμίζει τό όμορφο καλοκαίρι που περάσαμε οικογενειακώς πέρυσι. Ίσως για τό καλό τους, θά μπορούσαμε άκόμα νά προσπαθήσουμε νά σταματήσουμε αύτήν τήν τρέλα τής Άποκαλύψεως και νά σηκώσουμε μαζί τό κεφάλι ψηλά, ως δημοκρατικοί Ευρωπαίοι. Αύτός είναι ό μοναδικός δρόμος που υπάρχει και πρέπει νά τόν ακολουθήσουμε μαζί. "Ας θυμηθούμε τήν έποχή του Διαφωτισμού, τούς άγώνες κατά του ναζισμού, όλη τήν κοινή μας δημοκρατική και κοινωνική κληρονομιά. "Ας ξαναβρούμε τήν παλιχαριά νά είμαστε άνθρωποι. Ο κόσμος μπορεί άκόμα νά αλλάξει.

«Καληνύχτα Κεμάλ, καληνύχτα. Αύτός ό κόσμος δέν θ' αλλάξει ποτέ» (;)

Υ.Γ. Αυτό είναι ένα «άνοιχτό γράμμα» και, σάν τέτοιο, έχει σταλεί και σέ μερικές ιταλικές και ελληνικές εφημερίδες και σέ μερικούς φίλους Ευρωπαίους. Ήπισυνάπτεται σ' αυτό και ένα σκίτσο του φίλου μου ζωγράφου Χρήστου Πικριδά (που δημοσιεύτηκε στην άθηναική εφημερίδα Έποχή), σκίτσο τό όποιο έχει τό προτέρημα νά συνοψίζει τήν πολυλογία μου.

Κάποιες άναφορές είναι από τραγούδια του Λούτσιο Ντάλα και ή τελευταία φράση, παράφραση μέ πρόσθεση ενός έρωτηματικού, από τό τραγούδι «Κεμάλ» του Μ. Χατζιδάκη.



Άθήνα, 21/4/1999

Παύλος Κρέμος

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ 23

Ἡ μεταμοντέρνα ρητορική τοῦ πολέμου· πρός τήν πολιτική νομιμοποίηση τοῦ παραδόξου;

«Στό 'πα καί στό ξαναλέω, μή μοῦ γράφεις γράμματα
Γιατί γράμματα δέν ξέρω κι ἀρχινῶ τά κλάματα»

Τό ΝΑΤΟ βομβαρδίζει τή Γιουγκοσλαβία καί, κατά τεκμήριο, ἡ πλειονότητα τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολιτῶν ἔχει ἀποδεχθεῖ καί ὑποστηρίζει τήν «παρέμβαση» τοῦ ΝΑΤΟ. Ἀπό τά κείμενα πολλῶν διανοουμένων τῆς Ἀριστερᾶς, τῶν κοινωνικῶν κινημάτων καί τῆς οἰκολογίας ἐκδιπλώνεται ἕνα ἀνελαστικά ὀργανωμένο ἐπιχειρήμα ὑπέρ τῶν «ἐπιχειρήσεων». Ἕνα ἐπιχειρήμα πού διεκδικεῖ νά θεωρεῖται λογικό καί πειστικό γιά τήν εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη. Θά ἐπιχειρήσω νά τό ἀποδώσω πιστά, εἰσάγοντας μόνο τήν ἀνύπαρκτη στίς ἀνακοινώσεις τῶν Νατοϊκῶν λέξη **πόλεμος**.

Ὁ Μιλόσεβιτς εἶναι ὁ νέος Χίτλερ τῶν Βαλκανίων καί τῆς Εὐρώπης. Πρῖν συντελεστεῖ μιᾶ ὀλοκληρωτική «ἀνθρωπιστική καταστροφή», προπομπός τῆς ὁποίας εἶναι ἡ «ἐθνική κάθαρση» πού συντελεῖται στό Κόσσοβο, ὁ προοδευτικός πολιτισμένος κόσμος ὀφείλει νά παρέμβει, νά καταστρέψει τό αὐτό τοῦ φιδιοῦ, νά διαλύσει τούς ἐθνικιστές ἐγκληματίες, ἀκόμα καί ἰσπεδώνοντας τή Γιουγκοσλαβία. Τά σημερινά «ἐλεύθερα ἔθνη» τῆς Δύσης δέν ἔχουν τό δικαίωμα νά ὀλιγωροῦν. Ἄν ἡ ἐθνική κάθαρση δέν σταματήσῃ ἐδῶ καί τώρα, τό κακό θά ἐπεκταθεῖ σέ ὀλόκληρο τό Ὀρθόδοξο Τόξο καί θά ἀπειλήσῃ τίς δημοκρατικές κατακτήσεις ὀλόκληρης τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐμπειρία τοῦ φασισμού καί τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου μᾶς ἔχει ἀφήσει μιᾶ ἀδιαπραγμάτευτη ὑπόθεση: Νά μήν ἐπαναληφθεῖ ἕνα «νέο Μόναχο», νά μή χάσουμε ξανά τή μάχη τῆς Μαδρίτης. Οἱ βομβαρδισμοί καί, ἀκόμα πιό ἀποτελεσματικά, οἱ χερσαῖες ἐπιχειρήσεις τοῦ ΝΑΤΟ στή Γιουγκοσλαβία εἶναι ὁ ἔσχατος ἀγώνας τῆς προόδου καί τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀνθρωπιστική ἐπέμβαση πού, μέ ἐμπνευστή τήν Εὐρωπαϊκή Ἀριστερά καί διεκπεραιωτή τίς δημοκρατικές δυνάμεις τῶν ΗΠΑ, θά ἀποτρέψῃ τήν πραγματοποίηση μιᾶς νέας γενοκτονίας, πού μπορεῖ νά ἐπεκταθεῖ σέ ὀλόκληρη τήν Εὐρώπη, σέ ὀλόκληρο τόν κόσμο. Μπροστά στόν γενικευμένο πόλεμο, ὁ τοπικός πόλεμος γιά τήν ἐξαφάνιση τῆς Γιουγκοσλαβίας εἶναι, ἐπιτέλους, ὁ πρῶτος δίκαιος πόλεμος στήν ἱστορία, ὁ πρῶτος πόλεμος γιά τήν υπεράσπιση κι ὄχι γιά τήν κατάλυση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὁ πόλεμος ἐναντίον τῆς ἐθνικιστικῆς ἐπιθετικότητας, ὁ πόλεμος ἐναντίον ἑνός ἐπαπειλούμενου νέου ὀλοκαυτώματος, ὁ πόλεμος γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ πολέμου, ἡ νέα σταυροφορία ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Ἄς δοῦμε, ὅμως, καί μιάν ἄλλη πρόταση, περισσότερο εὐπεπτη, πού εὐδοκιμεῖ κυρίως στούς καθ' ἡμᾶς θιασῶτες τοῦ ἐκσυγχρονισμού καί τῆς προόδου, πού ἀξιώνει καί, εὐτυχῶς, βρίσκει χῶρο ἔκφρασης ἀκόμα καί στόν ἀντιπολεμικό χῶρο τῶν ἐντύπων τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Πρόκειται γιά ἕνα «ἀξιολογικά οὐδέτερο» πρόταγμα πού, στριμωγμένο στόν κώδικα τοῦ «πολιτικῶς ὀρθοῦ» συλλογισμοῦ, ἀποφαίνεται ἐν μέσω ἑνός πραγματικοῦ πολέμου, μέ πραγματικούς νεκρούς καί πραγματικές, μή ἀνατάξιμες καταστροφές: «Τέλος στούς βομβαρδισμούς, τέλος στούς Μιλόσεβιτς». Ἄς ἐπιχειρήσουμε νά βάλουμε στή σειρά τίς λογικές ἀκολουθίες



Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

πού συγχροτοῦν αὐτό τό «ἀκριβοδίκαία» ἀντιπολεμικό ἐπιχείρημα:

Ὁ Μιλόσεβιτς, ὁ «χασάπης τῶν Βαλκανίων», διαπράττει «ἐθνική κάθαρση» καί μακελεύει τοὺς ἀλβανόφωνους πληθυσμούς τοῦ Κόσοβο. Τό ΝΑΤΟ παρεμβαίνει γιά νά σταματήσῃ τή σφαγή βομβαρδίζοντας τή Γιουγκοσλαβία. Ἄναμφίβολα, οἱ βομβαρδισμοί εἶναι κακό πράγμα. Κακό πού, ὅμως, εἶναι ἡ μόνη δυνατή ἀπάντηση στά ἐγκλήματα τοῦ Μιλόσεβιτς. Γιά νά ἀποφευχθεῖ ἢ γιά νά σταματήσῃ τό δεύτερο κακό, πρέπει πρῶτα νά ἀρθεῖ τό ἐγκλημα πού ἀποτελεῖ τήν αἰτία του. Κατά τοῦτο, ἡ ἔναρξη καί ἡ συνέχιση τῶν βομβαρδισμῶν εἶναι ἀναγκαῖες συνέπειες τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μιλόσεβιτς δέν ὑποχωρεῖ.

Προϋπόθεση τοῦ νά εἶναι κανείς ἐναντίον τῶν βομβαρδισμῶν καί τῆς χερσαίας ἐπέμβασης τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι τό τεκμήριο τῆς συμβολῆς του στήν καταστροφή τοῦ κακοῦ πού ἀντιπροσωπεύει ὁ Μιλόσεβιτς. Δηλαδή γιά νά καταδικάσουμε νομίμως τή νατοϊκή ἐπέμβαση πρέπει πρῶτα νά ἀποδεχθοῦμε τό δίκαιο πού οἱ νατοϊκές δυνάμεις ἐπικαλοῦνται γιά νά νομιμοποιήσουν τοὺς βομβαρδισμούς.

Ἄς τά μεταγράψουμε ὅλ' αὐτά σέ ἕναν ἄλλον κώδικα, σέ μιά ἀρχαία γλώσσα πού ὑπαγορεύει αὐτοματισμούς βαθιά χαραγμένους στίς νοοτροπίες τῶν σημερινῶν Εὐρωπαίων ἀπό τήν Ἰβηρική Χερσόνησο ὡς τά Οὐράλια, στίς ἀσύνειδες παραδοχές τῶν κυρίαρχων χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτισμῶν (καθολικῶν, ὀρθόδοξων καί προτεσταντικῶν) κι ἐκεῖνες τῶν ἱστορικά κατατρεγμένων μειονοτικῶν ἐβραϊκῶν καί μουσουλμανικῶν κοινωνιῶν καί πολιτισμῶν τῆς νεωτερικῆς Εὐρώπης. Σέ ἕναν κώδικα, δηλαδή, πού ἀρθρώνεται σέ ἀναφορά πρὸς τό θεόθεν προσδιορισμένο «δέον», τό «δέον» πού, ἐξ ὀρισμοῦ, δέν ἐπιδέχεται κοσμική κριτική. Λησμονώντας, λοιπόν, τήν παράδοση τοῦ Καρτέσιου, ἐπιστρέφουμε στόν κόσμον τῶν «φανατικῶν τῆς Ἀποκαλύψεως». Ἡ τέλεση τῆς ἀμαρτίας ἐπιφέρει τήν καταστροφή τοῦ κόσμου τῶν ἀμαρτωλῶν. Καθώς μαρτυροῦν οἱ Γραφές, ἀφοῦ πληρώθηκαν τά ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ περιούσιου λαοῦ στήν Αἴγυπτο, ὁ Θεός ἐμήνυσε στόν Φαραῶ τή θέλησή Του νά ἄρει τήν προνοημένη δοκιμασία. Κι ἐκεῖνος, πεισμένος ἀπό τά σημάδια πού τοῦ ἔδειξε ὁ Μωυσής, δήλωσε ὑποταγή στήν ἐντολή τοῦ Κυρίου. Ὅμως, ὁ ἄφρων καί ἀλαζών ἡγεμόνας δέν τήρησε τή δέσμευσή του πρὸς τόν Θεό. Δικαίως, λοιπόν, ὁ Κύριος ἐπανῆλθε ὡς ἀπηνῆς τιμωρός: «Μεσοῦσης τῆς νυκτός (...) ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἴγυπτω ἀπό πρωτότοκου Φαραῶ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου ἕως πρωτότοκου τῆς αἰχμαλωτίδος τῆς ἐν τῷ λάκκῳ καί ἕως πρωτότοκου παντός κτήνου» (Ἐξοδος, ιβ', 29). Σήμερα, στή Γιουγκοσλαβία, τό ΝΑΤΟ ἐνσαρκώνει τό χέρι τοῦ Θεοῦ, τά «ἀόρατα» νατοϊκά βομβαρδιστικά ἤχοῦν ὡς φτερουγίσματα τῶν ἀγγέλων, οἱ νατοϊκοὶ πύραυλοι γίνονται πύρινες γλώσσες πού καταστρέφουν ὀλόκληρον τόν κόσμον τῆς ἀμαρτίας.

Ὁ δικανικός λόγος ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατασκευάζεται ἀπό τά πιό ἑτερογενῆ ὕλικά. Καί τό μόνο ἐρώτημα πού δέν τίθεται εἶναι τό ἴδιο τό ἐρώτημα τοῦ πολέμου. Γιατί γίνεται αὐτός ὁ πόλεμος; Γιά νά γυρίσουν οἱ πρόσφυγες στίς ἐστίες τους; Γιά τόν ἔλεγχο τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καί τῶν ἀγορῶν τοῦ Κόσοβο; Γιά νά δοθεῖ ἕνα μάθημα πολιτισμοῦ στοὺς βαρβάρους ἐθνικιστές τῆς Σερβίας καί στόν αἰμοσταγή Μιλόσεβιτς; Κι ἀκόμα, ὑπάρχει κάτι πού ἐσκεμμένα λανθάνει. Κι αὐτό εἶναι τό ἴδιο τό γεγονός τοῦ πολέμου πού, ἐδῶ, παρουσιάζεται μόνο θεωρητικά κι ἀφηρημένα. Ὁ πραγματικός πόλεμος, ἀνεξάρτητα ἀπό τά αἷτια πού τόν ἔχει προκαλέσει, παράγει τά δικά του ἀποτελέσματα, γεννᾷ ἴδιες προϋποθέσεις καί ὅρους γιά τήν πραγματοποίηση καί τήν ἀνάπτυξή του. Ὁ πόλεμος δέν εἶναι ἀφηρημένη θεωρητική κατηγορία, εἶναι πραγματική κίνηση, οἰκονομία συσχετισμῶν καί καταστροφῶν. Φυσικά, κάθε πόλεμος εἶναι ἀπόρροια δεδομένων προγενέστερων συνθηκῶν. Μεσοῦντος, ὅμως, τοῦ πολέμου, οἱ στρατηγικές πού διαμορφώνονται, ἡ ἴδια ἡ οἰκονομία τῶν πολεμικῶν πρακτικῶν, δέν ἀνάγο-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

νται πλέον στίς αἰτίες του. Ἡ φωτιά καί τό σίδηρο ἐνσωματώνουν τίς αἰτίες στά ἀποτελέσματα, στίς πραγματικότητες πού ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος καί ἡ ἔκβαση τῶν ἐπιχειρήσεων διαμορφώνουν ὡς ὄρους τῆς διεξαγωγῆς του. Κι εἶναι εὐκολο πιά, μ' ἕνα γύρισμα τοῦ λόγου, νά παρουσιάσουμε τίς συνέπειες τοῦ πολέμου ὡς αἰτίες του.

Γιά λόγους πού χρήζουν ἐρμηνείας, στήν περίπτωση τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τοῦ Κόσσοβο εἰδικότερα, δέν ἀρκοῦσαν οἱ ἔννοιες τοῦ δημοκρατικοῦ ἔλλειμματος, τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης, τῶν ἀγριοτήτων, τῆς καταστολῆς. Πρὶν ἀκόμα ἀπό τό ξέσπασμα τοῦ πολέμου, ἡ ρητορική τῆς «ἐθνοκάθαρσης» εἶχε παραγάγει ἀποτελέσματα ἐντυπώσεων. Ἐλειπαν ὅμως τά τεκμήρια πού θά ἔπειθαν ὅτι ἡ «ἐθνοκάθαρση» εἶναι κάτι πού συντελεῖται ἀποκλειστικά στό Κόσσοβο κι ὅτι εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο πού συμβαίνει στό Κουρδιστάν, στήν Τσετσενία, στήν Κροατία ἢ στήν κατεχόμενη Κύπρο. Τά τεκμήρια τά παρήγαγε ὁ πόλεμος. Ὁ πόλεμος τοῦ UCK στήν ἀρχή, οἱ βομβαρδισμοί στή συνέχεια. Κάθε πόλεμος παράγει ὠμότητες, δημιουργεῖ κύματα προσφύγων, ἀναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμῶν, ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις, πολεμικές ζῶνες καί, κυρίως, νεκρούς στρατιῶτες καί νεκρούς ἀμάχους. Μόνο πού, στή ρητορική τῶν Δυτικῶν, οἱ συνέπειες τοῦ πολέμου προβάλλονται ὡς ἀποτελέσματα τῆς «ἐθνοκάθαρσης». Οἱ συνέπειες τοῦ πολέμου, δηλαδή, προσφέρουν τό ἐπιχείρημα γιά τίς αἰτίες του.

Ἡ ρητορική τοῦ πολέμου παράγει μιᾶ ἀνελαστική νοηματική ἀλληλουχία. Ἐνσωματώνει καί προβάλλει ἕνα μεῖζον πλαίσιο νοηματικῶν περιορισμῶν πού προκαταλαμβάνουν τήν πρόσληψη τοῦ μηνύματος πού ἐκπέμπει. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται καθῶς οἱ πληροφορίες ἐγγράφουν καί ἐπιβεβαιώνουν στοιχεῖα πού παρουσιάζονται ὡς αὐθεντικές «ἀλήθειες». Ὅσο ὁ προσλαμβάνων ἀναγνωρίζει αὐτές τίς «ἀλήθειες», παραμένει ἐντός τοῦ περιοριστικοῦ νοηματικοῦ πλαισίου πού ὀρίζει τό ρητορικό δίλημμα. Ἡ αὐθεντία τῆς «ἀλήθειας» πού ἐνσωματώνει καί μεταβιβάζει ἡ ρητορική τοῦ πολέμου δέν ἐπιτρέπει παρά τήν ἀναδίπλωση τοῦ προσλαμβάνοντος στό πλαίσιο τῶν ἐσωτερικῶν περιορισμῶν καί τῆς λογικῆς τῶν ρητορικῶν ἀποφάνσεων. Ἡ κατανόηση καί ἡ ἀποτίμηση τῶν μηνυμάτων εἶναι προκαταβολικά ὑποθηκευμένη στίς συνταγματικές προϋποθέσεις τῆς ἐκφορᾶς τους.

Ἄς θυμηθοῦμε κάποιες θεωρητικές προτάσεις πού τίς ἔχουμε ἀπό καιρό παραπέμφει στήν τρωκτική κριτική τῶν ποιντικῶν. Ὁ λόγος, ἀφ' ἧς στιγμῆς αὐτονομηθεῖ ἀπ' τή συνάφεια στήν ὁποία ἀναφέρεται, χάνει κάθε περιεχόμενο, κάθε νόημα. Ἐνας τέτοιος λόγος, γιά νά σταθεῖ, ἀναγορεύει τίς συνταγματικές προϋποθέσεις του σέ αὐτοαναφερόμενη «οὐσία» τοῦ νοήματος πού φέρει. Μὴν ἔχοντας πού νά σταθεῖ, κατασκευάζει στό ἐσωτερικό του τόν λογικό ἀφηρημένο τόπο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδράζεται. Σέ κάθε τέτοια «ἀφ' ἐαυτῆς πληρούμενη γλώσσα», οἰαδήποτε ἀπόφαση μπορεῖ νά «ἐλευθερώνεται» ἀπό τοὺς ἱστορικούς περιορισμούς πού διέπουν τίς ἀναφορές της. Ἔτσι, οἱ λέξεις, οἱ χρόνοι, οἱ ἐγκλίσεις, οἱ σύνδεσμοι μποροῦν νά ὑποτάσσονται σέ αὐθαίρετα συντεταγμένες λογικές ἀλληλουχίες. Διαβάζουμε στή *Γερμανική Ἰδεολογία* τοῦ Μάρξ:

«Ὁ Ἅγιος Σάντσο χρησιμοποιεῖ μέ κάθε δυνατὸ τρόπο τή συνωνυμία. Ἄν δύο διαφορετικές λέξεις συνδέονται ἐτυμολογικά μεταξύ τους ἢ ἂν, ἀπλῶς, ταιριάζουν στὸν ἦχο, τότε χρησιμοποιεῖται ἡ μία ἀντὶ τῆς ἄλλης. Ἄν πάλι μία λέξη ἔχει διαφορετικές σημασίες, τότε, ἀνάλογα μέ τό σκοπούμενο, χρησιμοποιεῖται ἄλλοτε μέ τὴν μία ἔννοια κι ἄλλοτε μέ τὴν ἄλλη καί, στό τέλος, ὀλόκληρη ἡ αὐθαίρετη λογική ἀκολουθία πού παρήχθη παρουσιάζεται σάν νά ἀφορᾷ ἕνα καί τό αὐτὸ πράγμα, ὑπὸ διαφορετικές διαθλάσεις».

Ὅταν, λοιπόν, ξεκινοῦμε ἀπὸ ἀφηρημένες λογικές κατηγορίες, εἶναι δυνατόν νά δημιουργηθεῖ ἡ αἰσθησιμότητα ἀνάπτυξης τοῦ ἐπιχειρήματος, μέ τὴ βοήθεια ἀλληλουχίας ἐξισώσεων ἢ παραθέσεων πού, βαθμιαία, ταυτίζονται μέ τὴν ἀφηρημένη παραδοχὴ ἀπ' τὴν ὁποία ξεκίνησε ὁ συλλογισμός. Ἔτσι, οἱ πραγματικές σχέσεις πού ἀναπαρίστανται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, παρουσιάζονται ἀπλᾶ ὡς ὀνομαστικές συσχετίσεις. Οἱ πραγματικές σχέσεις παρουσιάζονται ὡς σχέσεις τῶν λέξεων πού τίς παριστοῦν.

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

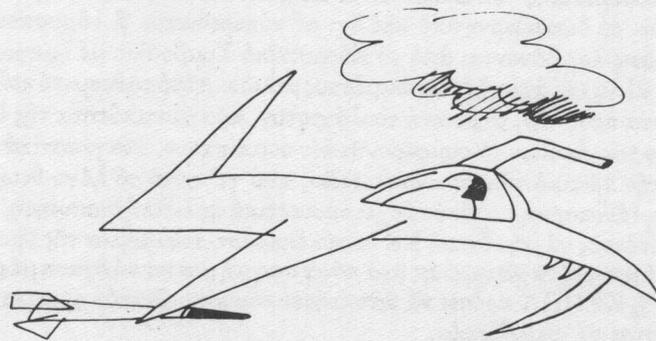
«Για να μετατραπεί μία ιδέα σε μιάν άλλη ή για να αποδειχθεί ή ταυτότητα δύο έντελώς διαφορετικῶν πραγμάτων, αναζητοῦνται κάποιοι ἐνδιάμεσοι κρίκοι πού, κατά ἕνα μέρος ἀπό τή σημασία τους, κατά ἕνα μέρος ἀπό τήν ἐτυμολογία τους καί κατά ἕνα ἄλλο μέρος ἀπό τόν ἀπλό τους ἤχο, μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιά νά ἀποκαταστήσουν μία ἐπιφανειακή σύνδεση ἀνάμεσα στίς δύο βασικές ιδέες».

Ἔτσι, λοιπόν, τό ἐξηγητικό καί νομιμοποιητικό σχῆμα τῆς ρητορικῆς τοῦ πολέμου παρουσιάζεται μέ τή μορφή διαδοχικῶν ἐξισώσεων ἢ ταυτίσεων πού ἀναπτύσσονται πλέον στό ἐσωτερικό τοῦ ἐπιχειρήματος, δίχως νά ἐπιτρέπουν ἀναφορές στήν ἴδια τήν ἀκολουθία τῶν γεγονότων. Βοηθοῦντος τοῦ ἐλέγχου ροῆς τῶν πληροφοριῶν γιά τίς συνέπειες τοῦ πολέμου καί τίς ἀντιδράσεις πού γεννᾶ, αὐτοῦ πού ἀποκαλοῦμε, δηλαδή, λογοκρισία, ἢ λογικότητα τῆς ταύτισης καθίσταται πλέον ἀνυπέρβλητη, καθῶς ὁ προσλαμβάνων βρίσκεται ὑποχρεωμένος νά ἀποδεχθεῖ τούς περιορισμούς καί τούς ἀξιολογικούς αὐτοματισμούς, ὅπως ὀρίζονται ἀπό τό ἴδιο τό κανονιστικό πλαίσιο τῆς διατύπωσης: «‘Ο Μιλόσεβιτς εἶναι ὁ Χίτλερ, ἡ ἐθνοκάθαρση εἶναι τό ‘Ολοκαύτωμα». Κι ἐφόσον εἶναι ἔτσι, τότε καθετί πού μπορεῖ νά καταστρέψει τόν νέο Χίτλερ καί νά ἀποτρέψει τό ‘Ολοκαύτωμα εἶναι θεμιτό. Καθῶς τό εὖρος τῶν νόμιμων ἀπαντήσεων περιορίζεται ἤδη ἀπό τή μορφή πού παίρνει τό δίλημμα, ὁ προσλαμβάνων δέν μπορεῖ πλέον νά ἀντιπαρέλθει τόν θεμελιώδη καταναγκασμό πού ἔχει θέσει ἡ διατύπωση τοῦ προβλήματος. Ὡστόσο, καθῶς γράφει ὁ Λούκατς:

«Τό παιχνίδι τῶν λέξεων γίνεται σύμβολο ζωῆς. Συμβολίζει ὅτι οἱ λέξεις ἔχουν ἀπλῶς σημασιολογικό καί διαμεσολαβητικό χαρακτήρα κι ὅτι, γιά νά μπορέσουν νά μεταδώσουν ἕνα βίωμα, πρέπει ὁ δέκτης νά τό ἔχει ἐπίσης βιώσει».

Ἐδῶ παράγεται τό ἱστορικό διακύβευμα ἐναντίον τοῦ πολέμου, τό ἱστορικό πρόταγμα τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐναντίον τοῦ σχετικισμοῦ, τό στοίχημα τῆς ἱστορικῆς μνήμης ἀπέναντι στά ἰδεολογήματα τοῦ ἱστορικοῦ ἀναθεωρητισμοῦ.

Νίκος Θεοτοκάς



Ἔνα εὐρωπαϊκό ὁμοσπονδιακό κράτος δέν θά βομβάρδιζε τήν Γιουγκοσλαβία;

Ὁ ἀκήρυκτος πόλεμος πού διεξάγει κατά τῆς Γιουγκοσλαβίας ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση, μαζί μέ τήν Ἀμερική, μάς ὑποχρεώνει νά ξαναδοῦμε ἓνα ἀπό τά βασικά στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς μας ταυτότητας —τόν εὐρωπαϊσμό μας. Μήπως οἱ ἀριστεροί καί οἱ κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης ἤμαστε ἀφελεῖς, ὅταν ὑποστηρίζαμε ὅτι ἡ «ἐνωμένη Εὐρώπη» θά μπορούσε νά ὑπάρξει στή διεθνή σκηνή ὡς αὐτόνομη ὄντοτητα, τῆς ὁποίας ἡ ἐξωτερική πολιτική δέν θά ταυτιζόταν μέ τόν ἀμερικανικό ἰμπεριαλισμό; Μήπως, δηλαδή, ἡ «ΕΟΚ καί ΝΑΤΟ» ἦταν, εἶναι καί θά εἶναι πάντα «τό ἴδιο συνδικάτο»; Μήπως, τέλος, γι' αὐτό τό λόγο (ἀλλά καί ἐξαιτίας τῆς πολιτισμικῆς «ιδιαιτερότητας» τῆς χώρας μας, πού φάνηκε καί στήν πρόσφατη κρίση) ἡ ἑλληνική Ἀριστερά πρέπει νά βαδίζει σέ ἄλλους «ἐξωευρωπαϊκούς» δρόμους;

Στά παραπάνω ἐρωτήματα κάποιοι φίλοι ἔχουν ἔτοιμη καί εὐκόλη τήν ἀπάντηση. Τά γεγόνота στή Γιουγκοσλαβία, λένε, ὄχι μόνο ἀφήνουν ἀλώβητες τίς αἰσιόδοξες θέσεις μας περί Εὐρώπης, ἀλλά ἀντίθετα τίς ἐπιβεβαιώνουν. Οἱ ἀμερικανο-νατοϊκές ἔξυπνες βόμβες δέν πέφτουν μόνο στή Σερβία ἀλλά καί στήν «Εὐρώπη», ἐμποδίζοντάς την νά ὀλοκληρώσει τήν πολιτική της ἐνοποίηση, τῆς ὁποίας οἱ βάσεις τέθηκαν μέ τό εὐρώ. Ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση σύρθηκε σέ ἓναν πόλεμο πού δέν ἤθελε, ὑποκύπτοντας στίς πιέσεις τῆς Οὐάσιγκτον. Ἄν ὑπῆρχε μιὰ κοινή εὐρωπαϊκή ἐξωτερική πολιτική καί πολιτική ἀσφάλειας (ΚΕΠΠΑ) πού νά ἀποκλείει τή δυνατότητα τῶν ἐπιμέρους χωρῶν νά πολιτεύονται ἀνάλογα μέ τά στενά ἐθνικά τους συμφέροντα, ἓνα Εὐρωκοινοβούλιο μέ ἀποφασιστικές ἀρμοδιότητες καί μιὰ κοινή εὐρωπαϊκή ἄμυνα πού θά στηριζόταν σέ ἓναν εὐρωπαϊκό στρατό, δηλαδή ἄν εἶχε προχωρήσει ἡ πολιτική ἔνωση σέ ὁμοσπονδιακή κατεύθυνση, ἡ Ἀμερική δέν θά εἶχε καταφέρει νά ἐπιβάλλει τίς ἀπόψεις της καί ἡ στρατιωτική ἐπέμβαση θά εἶχε ἀποφευχθεῖ.

Δυστυχῶς τά πράγματα δέν εἶναι ἔτσι. Κατ' ἀρχήν, εἶναι λάθος νά γίνεται λόγος περί ἀναρξίας κοινῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἡ ΚΕΠΠΑ ὑπάρχει καί ἀποτελεῖ ἓναν ἀπό τούς «πυλώνες» τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μέ βάση τή Συνθήκη τοῦ Ἀμστερνταμ αὐτή ἀσχεῖται σέ διακυβερνητικό καί ὄχι σέ «ὑπερεθνικό» ἢ «ὁμοσπονδιακό» ἐπίπεδο, δηλαδή οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται ἀπό τό Εὐρωπαϊκό Συμβούλιο μέ ὁμοφωνία καί ὑπάρχει τό δικαίωμα βέτο, ἀλλά καί ἀποχῆς τῶν ἐπιμέρους μελῶν. Αὐτό τό θεσμικό καθεστῶς, πού ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα πρὸς τήν, σημερινή τουλάχιστον, πραγματικότητα τῆς ὑπαρξῆς εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν-κρατῶν τῶν ὁποίων τά συμφέροντα δέν συμπίπτουν, ἀναγκαστικά σέ κάθε περίπτωσι, ἔχει ὑποστεί τήν κριτική τῶν φεντεραλιστῶν, πού γι' αὐτό τό λόγο θεωροῦν τή Συνθήκη τοῦ Ἀμστερνταμ «ἀνεπαρκῆ». Δέν ὑπάρχει οὐσιαστική πολιτική ἐνοποίηση, ἰσχυρίζονται, ὅταν ἕλλοχεύει ὁ κίνδυνος νά μὴν ἔχει ἡ Ε.Ε. ἐνιαία ἔκφραση στόν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καί κάθε χώρα νά μπορεῖ νά ματαιώσει ἀνά πάσα στιγμή μιὰ κοινή δράση μέ μονομερή της ἀπόφαση. Γι' αὐτό ἡ ΚΕΠΠΑ πρέπει νά ἀποκτήσει «ὁμοσπονδιακό» χαρακτήρα καί οἱ ἀποφάσεις νά λαμβάνονται μέ πλειοψηφία.

Στήν περίπτωσι τῶν βομβαρδισμῶν οἱ παραπάνω φεντεραλιστικοί φόβοι ἀποδείχτηκαν ἀδικαιολόγητοι. Ἐνωμένες σάν μιὰ γροθιά ὄλες οἱ εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις συμφώνησαν μέ τήν Ἀμερική ὅτι ἦταν ἀνάγκη νά ἀναληφθεῖ στρατιωτική δράση κατά τῆς Νέας Γιουγκοσλαβίας.

‘Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

Καμία τους δέν έκανε χρήση του δικαιώματος πού τής προσέφερε ή «άτελής» Συνθήκη του “Αμστερνταμ νά ματαιώσει τόν πόλεμο θέτοντας βέτο, όπως για παράδειγμα κάνουν έδω και πολλά χρόνια διαδοχικές έλληνικές κυβερνήσεις πού έμποδίζουν τήν έφαρμογή του χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου ΕΕ-Τουρκίας, παρά τήν αντίθετη άποψη των άλλων κρατών-μελών. “Ολες μαζί άποφάσισαν όμόφωνα τήν έπιβολή οικονομικών, διπλωματικών και πολιτικών κυρώσεων στο Βελιγράδι χωρίς καμία τους νά κάνει χρήση του δικαιώματός της νά άπόσχει, άφήνοντας τίς άλλες νά έφαρμόσουν τήν πολιτική πού έπιθυμούν.

Τό 1950, ό Μωρίς Σουμάν έγραφε: «‘Η Εύρώπη δέν θά χτιστεί μιά κι έξω ή ως έναιο όλον. Θά χτιστεί μέσα άπό συγκεκριμένα έπιτεύγματα τά όποια αυτό πού κατορθώνουν είναι νά δημιουργούν άρχικά μιά ντέ φάκτο άλληλεγγύη». ‘Η όμοθυμία όλων των χωρών τής ΕΕ στο θέμα του πολέμου, παρά κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις πού έμειναν τελικά στο επίπεδο των άνεκπλήρωτων προθέσεων, άποτέλεσε ένα τέτοιο συγκεκριμένο έπιτεύγμα πού δημιούργησε μιά πρωτοφανή κοινοτική άλληλεγγύη. Δέν θά ήταν τελείως παράλογο νά ισχυριστεί κάποιος ότι ή ώθηση πού έδωσαν στίς διαδικασίες τής ευρωπαϊκής πολιτικής ένοποίησης οι βομβαρδισμοί ήταν σημαντικότερη ή έστω έξίσου σημαντική μέ αυτήν πού προήλθε άπό τή δημιουργία του ευρώ. Τό έπιχείρημα, λοιπόν, ότι άν υπήρχε «περισσότερη Εύρώπη» στον τομέα τής έξωτερικής πολιτικής οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θά διαφοροποιούνταν άπό τίς ΗΠΑ δέν είναι καθόλου πειστικό.

“Οσα αναφέρθηκαν για τήν ΚΕΠΠΑ ισχύουν πολύ περισσότερο για τό Ευρωκοινοβούλιο. ‘Η έλλειψη ούσιαστικών νομοθετικών άρμοδιοτήτων άπό αυτό τό σώμα θά μπορούσε νά έπιτρέψει σημαντικές διαφοροποιήσεις των ευρωβουλευτών άπό τίς άποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, άφου μιά ένδεχόμενη καταδίκη του πολέμου θά είχε μόνο ήθικό περιεχόμενο και δέν θά μπορούσε νά άποτρέψει θεσμικά τους βομβαρδισμούς. Και έδω, όμως, ή φιλοπόλεμη όμοθυμία ήταν έκπληκτική. Οι ευρωβουλευτές των δύο μεγαλύτερων ομάδων, του Ευρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος και του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος, πλήν ‘Ελλήνων, ξεπέρασαν τά έθνικά τους σύνορα και ύποστήριξαν μέ ένθουσιασμό τή δράση του ΝΑΤΟ. ‘Αποτελεί, πράγματι, διανοητική άθαιρεσία νά ύποστηρίζεται ότι μιά όμοσπονδιακή Ευρωβουλή μέ άποφασιστικές άρμοδιότητες θά κρατούσε μιά διαφορετική στάση.

Δέν είναι, όμως, μόνο ή σύμπτωση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και των ευρωβουλευτών στο θέμα του πολέμου πού καθιστά πολύ άδύνατη τήν ύπόθεση ότι μιά έμβάθυνση τής ευρωπαϊκής ένοποίησης θά είχε ως άποτέλεσμα τήν άνατροπή τής προσφυγής στη βία ως μέσο έπίλυσης του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου. Τους νατοϊκούς βομβαρδισμούς ύποστήριξε μέ περισσότερο ή λιγότερο ένθουσιασμό ή μεγάλη πλειοψηφία των κοινωνιών όλων των χωρών τής ΕΕ, πλήν τής ‘Ελλάδας. “Ανεργοι και εργαζόμενοι, συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα και διανοούμενοι, δεξιοί, κεντρώοι, άριστεροί και κεντροαριστεροί πολίτες θεώρησαν ότι τά έγκλήματα των Σέρβων κατά των ‘Αλβανών του Κόσοβο έκαναν άναγκαία τήν προσφυγή στη νατοϊκή βία.

Οί φίλοι πού θεωρούν ότι ένα ύψηλότερο επίπεδο πολιτικής όλοκλήρωσης θά έδινε τή δυνατότητα στην «Εύρώπη» νά άντισταθεί στίς πιέσεις τής ‘Αμερικής για ένοπλη δράση κατά τής Σερβίας κάνουν λάθος. Μέ μιά δόση προκλητικής ύπερβολής θά μπορούσε νά ύποστηριχθεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση ή Ευρωπαϊκή “Ενωση ένήργησε ως «οίωναί όμοσπονδία», ότι έστω και για λίγο δημιουργήθηκε ένας έναιος «ευρωπαϊκός λαός» (χωρίς τους “Ελληνες), πού στήριξε ένα έναιο «ευρωπαϊκό κράτος» στην προσπάθειά του νά συντρίψει τόν (χασάπη, δικτάτορα, σταλινικό, φασίστα, παρανοϊκό, Χίτλερ) Μιλόσεβιτς και νά έμποδίσει τήν «έθνικάθαρση» του άλβανόφωνου πληθυσμού του Κοσσυφοπεδίου άπό τους Σέρβους. “Ετσι, ακόμα κι άν κάνουμε τήν «ήρωική» ύπόθεση ότι οι χώρες τής ΕΕ άποφάσισαν ως διά μαγείας νά άποχωρήσουν άπό τό ΝΑΤΟ και νά αναλάβουν οι ίδιες τήν άμυνα τής Εύρώπης, ή στρατιωτική

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ἐπέμβαση δέν θά εἶχε ἀποφευχθεῖ. Ἄπλῶς θά τήν εἶχε πραγματοποιήσει ἕνας ἀμιγῶς εὐρωπαϊκός στρατός.

Ὅταν, τό 1989, γκρεμιζόταν σάν χάρτινος πύργος τό οἰκοδόμημα τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ στή Σοβιετική Ἐνωση καί στίς χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, κάποιοι Ἕλληνες κομμουνιστές ἀρνοῦνταν νά δοῦν τίς αἰτίες τῆς κατάρρευσης, ἐξιδανίκευαν τό παλαιό καθεστώς καί μιλοῦσαν γιά ἀνατροπή του «ἀπό τά ἔξω». Ἀποτελεῖ ἔλλειψη κατανόησης τῶν ἀνθρώπινων συναισθηματικῶν ἀναγκῶν καί ἀκραία μικροπρέπεια νά ἀποδίδεται αὐτή ἡ στάση στήν ἐπιθυμία ὀρισμένων γραφειοκρατῶν νά κρατήσουν ἀνοιχτό τό «μαγαζάκι» τους. Ὑπῆρχε σοβαρός ψυχολογικός λόγος πού ἐξηγοῦσε αὐτή τήν ἄρνηση τῆς πραγματικότητας. Ἦταν πολύ δύσκολο νά δεχτεῖ κανεῖς ὅτι ἔπεσε τόσο πολύ ἔξω στίς ἐκτιμήσεις του γιά τή «σοσιαλιστική κοινωνία» πού ὑποτίθεται ὅτι χιζόταν σ' αὐτήν τήν περιοχὴ τοῦ κόσμου, μέσα σέ πράγματι πολύ δύσκολες συνθήκες. Ἦταν ἐξαιρετικά ἐπώδυνο νά συμβιβαστεῖ κάποιος πού ἀγωνίστηκε γιά τό σοσιαλιστικό ἰδεῶδες, ὅπως αὐτός τό εἶχε στό μυαλό του, μέ τήν ἰδέα τῆς συντριπτικῆς νίκης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐνα παρόμοιο, ἄλλωστε, συναίσθημα κενοῦ ἔνωσαν καί οἱ Ἕλληνες ἀνανεωτικοί κομμουνιστές πού, ἂν καί εἶχαν ἐγκαίρως ἀπορρίψει τό σοβιετικό μοντέλο, καταλάβαιναν ὅτι ἡ ὑποστολή στό Κρεμλίνο τῆς κόκκινης σημαίας μέ τό σφυροδρέπανο σηματοδοτοῦσε μιά μεγάλη ἤττα τοῦ κομμουνιστικοῦ δράματος.

Δέκα χρόνια ἀργότερα, οἱ Ἕλληνες ἀριστεροί τῆς ἀνανέωσης ζοῦνε, κατά κάποιον τρόπο, τό δικό τους 1989. Κάποιοι ἀπ' αὐτούς, γιά ψυχολογικούς ἐπίσης λόγους, δέν θέλουν νά δεχτοῦν ὅτι ἡ «ἐνωμένη Εὐρώπη» βομβαρδίζει τή Γιουγκοσλαβία μέ τή θέλησή της, μαζί μέ τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ὅτι στή συγκεκριμένη περίπτωση ἡ «ΕΟΚ» ταυτίστηκε μέ τό ΝΑΤΟ. Ὅμως, ἡ ἀναγνώριση ἑνός ὑπαρκτοῦ προβλήματος, ὅσο ὀδυνηρή κι ἂν εἶναι, ὄχι μόνο συνιστᾷ δείγμα ρεαλισμοῦ, ἀλλά μπορεῖ νά χρησιμεύσει καί ὡς ὁδηγός γιά τό μέλλον. Σημασία, λοιπόν, ἔχει νά δοῦμε γιὰτί ἔγιναν ὅσα ἔγιναν καί κατά πόσο ἡ σημερινή δυσάρεστη πραγματικότητα πρέπει νά ἐπηρεάσει τούς πολιτικούς μας προσανατολισμούς. Ἀλλά γι' αὐτά θά μιλήσουμε στό ἐπόμενο τεῦχος.

Χαράλαμπος Γολέμης

Ἡ οὐτοπία τοῦ τεχνολογικοῦ πολέμου

Ὅι κριτικές ἐνάντια στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό ΝΑΤΟ —δηλαδή, κυρίως οἱ Ἀμερικανοί— διεξάγει τή στρατιωτική ἐπέμβασή του στή Γιουγκοσλαβία συγκλίνουν σέ ἕνα κεντρικό σημείο: ὁ ἐναέριος πόλεμος δέν εἶναι ὁ κατάλληλος γιά νά ἐπιτευχθοῦν οἱ στόχοι τῆς Συμμαχίας. Οἱ καθημερινοί βομβαρδισμοί ἀπό ὀρισμένους εἰδικούς στρατιωτικούς κρίνονται ἀντιπαραγωγικοί στό στρατιωτικό ἐπίπεδο.

Ποιά εἶναι ἡ ἀκριβής φύση αὐτῆς τῆς ἐπέμβασης; Ἀλλά μήπως θά ἦταν καλύτερο νά μιλάμε

Ο πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία

για ένα έριο πόλεμο, για τεχνολογικό πόλεμο, δεδομένου ότι επιστρατεύονται κατ' αρχήν όλα τὰ μέσα τῆς ἠλεκτρονικῆς, τοῦ λέιζερ, τῆς προσομοίωσης, τῆς πληροφορικῆς, τῶν αὐτοπλοηγούμενων πυραύλων καὶ τῶν κέντρων ἠλεκτρονικῆς πλοήγησης; Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι χρησιμοποίησης τῆς ἀεροπορίας κι ὅτι αὐτός πού χρησιμοποιεῖται σήμερα στὰ Βαλκάνια εἶναι ἡ πιὸ τεχνολογική του ἐκδοχή. Ἄν ὁ τεχνολογικός πόλεμος μέχρι τώρα φαίνεται ὅτι εἶναι ἀκατάλληλος γιὰ τὴν παρούσα κατάσταση, γιατί τὸν χρησιμοποιοῦν οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ κυρίως γιατί ἐπιμένουν σ' αὐτὸν πεισματικά;

Οἱ λόγοι πού προβάλλονται γιὰ νὰ ἐξηγήσουν αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως πειστικοὶ ἀλλὰ ἀναμφίβολα ἀνεπαρκεῖς. Αὐτός ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἱκανοποιεῖ τρεῖς ἀνάγκες: νὰ διασώσει τὴ ζωὴ τῶν πιλότων, νὰ περιορίσει τίς περιβόητες «παράπλευρες καταστροφές» (ὄρος τοῦ ΝΑΤΟ) καὶ ν' ἀποφευχθεῖ ἡ ἀποστολὴ ἐπιγείων στρατευμάτων, μέτρο ἀντιδημοφιλῆς ἐξαιτίας τῶν ἀναπόφευκτων ἀνθρώπινων ἀπωλειῶν πού θὰ συνεπαγόταν. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς λόγοι δὲν ἐξηγοῦν ὥστόσο γιατί οἱ σύμμαχοι ἐπιμένουν στὴ σημερινή τους στρατηγική, τὴ στιγμή πού οἱ σφυγομετρήσεις δείχνουν ὅτι μιὰ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου θὰ ἦταν ὄχι μόνο ἀνεκτὴ ἀλλὰ ἐπιθυμητὴ ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς δυτικῆς κοινῆς γνώμης, καὶ τὴ στιγμή πού τὰ μέχρι τώρα ἀποτελέσματα δὲν βρίσκονται στὸ ὕψος τῶν ἀντικειμενικῶν στόχων.

Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἐπιδεικνύεται στὶς ἀρετὲς τῆς τεχνολογίας. Αὐτὴ ἡ πεποίθηση, μὲ ἔντονο οὐτοπικὸ τονισμό, εἶναι βαθιὰ ριζωμένη μέσα στὴν ἀμερικανικὴ κουλτούρα, καὶ κυρίως στὶς διευθυντικὲς ἐλίτ ἐδῶ καὶ μισὸ αἰῶνα τουλάχιστον. Στὴν Εὐρώπη ἐκτιμοῦμε ἄσχημα τὴν ἀνήκουστη δύναμη αὐτῆς τῆς οὐτοπίας, πού εἶναι ἐν μέρει ἰρασιοναλιστικὴ. Τὸ περιεχόμενό της συμπυκνώνεται σὲ τρεῖς φράσεις: κάθε ἀλλαγὴ, κάθε μετασχηματισμὸς μιᾶς κατάστασης, ἡ ἐπίλυση κάθε προβλήματος περνᾶ πλέον μέσα ἀπὸ μιὰ τεχνολογικὴ λύση, κυρίως μέσα ἀπὸ τίς ἐπικοινωνίες καὶ τὴν πληροφορικὴ.

Ἄρχει ν' ἀναλύσει κανεὶς τὸ λόγο πού συνοδεύει τὸ Ἴντερνετ πού ἀναπτύχθηκε στὶς ΗΠΑ ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια γιὰ νὰ κατανοήσει ὅτι ὁ λόγος αὐτός ἔχει τὴν οὐτοπικὴ δομὴ μιᾶς ὑπόσχεσης: ἂν δέχεσθε νὰ ἐμπιστευθεῖτε τὴν ἐργασία σας, τὴ διασκέδασή σας, τὴ ζωὴ σας στὰ δίκτυα ἐπικοινωνίας πού βασίζονται στὸ εἰκονικό, θὰ ἐξασφαλίσετε πλήρη ἀπασχόληση, ἐλευθερία, δημοκρατία, εἰρήνευση τῆς κοινωνίας.

Ὁ λόγος αὐτός δὲν εἶναι νέος. Ριζώθηκε τὴ δεκαετία τοῦ '40 στὸ πλαίσιο τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμης πού ἀνέπτυξε ὁ Ἀμερικανὸς μαθηματικὸς Νόρμπερ Βίνερ. Συχνὰ τὸν περιέγραψαν ὡς νέο μεσσιανισμό, ἐνῶ πολλοὶ διανοητὲς κατανόησαν καὶ περιέγραψαν τοὺς μηχανισμοὺς του. Νὰ ἀναφέρουμε μόνο τὸν Ζάκ Ἐλλύλ, στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '40, τὸν μαρξιστὴ φιλόσοφο Ἀνρί Λεφὲβρ τὴ δεκαετία τοῦ '60, λίγο ἀργότερα τὸν Λυσιέν Σιέβ, πού καταγγέλλει τὸν ἀνταγωνιστικὸ χαρακτῆρα τῆς ἰδεολογίας τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τοῦ «ἐγωτισμοῦ», εἶδος καταπληξίας πού δημιουργεῖ.

Ἱστορικά τὸ πρῶτο πεδίο ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς τεχνολογικῆς οὐτοπίας ἦταν, ἀκριβῶς, οἱ ἀμερικανικὲς ἀεροπορικὲς δυνάμεις, τὸ πρῶτο ὄπλο πού ἐξοπλίσθηκε ἠλεκτρονικά ἤδη ἀπὸ τίς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '50. Οἱ στρατιωτικοὶ εἶχαν ἀπὸ τότε ἀντισταθεῖ σ' αὐτὸν τὸ ριζικὸ μετασχηματισμὸ τῆς διεξαγωγῆς τῶν πολέμων πού, παραδόξως, τοὺς ἀπέξανθρώπιζε. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ πεζικοῦ σχολίαζαν μὲ περιφρόνηση αὐτὴ τὴν τεχνολογικὴ οὐτοπία καὶ οἱ ναυτικοὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν ΗΠΑ ἀντιστέκονταν γιὰ πολὺ καιρὸ. Ἡ ἀντίστασή τους δὲν σήμαινε ὅτι ἀντιδρούσαν στὴ χρησιμοποίησή νέων ἐργαλείων δεδομένου ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ ἦταν

Διά γυμνου ὀφθαλμου

πάντοτε μεγάλοι καταναλωτές τῶν τεχνολογικῶν προόδων ἀλλά, ὅμως, ἀρνοῦνταν ἓνα ποιοτικό ἄλλα στή στρατιωτική τέχνη. Στά μέσα πάντως τῆς δεκαετίας τοῦ '50 ἡ ἀμερικανική ἀεροπορία θά ἀποκτήσει καθεστώς εὐνοημένου ὄπλου, γιατί ἦταν ἡ πρώτη πού ἐγκατέλειψε τίς ἐπιφυλάξεις ἀπέναντι στόν ἀκραῖο τεχνολογικό ἐξοπλισμό της. Ἡ εἰκόνα τοῦ στρατιωτικοῦ μηχανικοῦ, ἰδίως τοῦ ἐξειδικευμένου στίς νέες τεχνολογίες τῆς ἐπικοινωνίας, θά ἐπικρατήσει σέ σχέση μέ τήν εἰκόνα τοῦ παραδοσιακοῦ πολεμιστή, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἡ ἀποστολή θά περιορισθεῖ στά «παράπλευρα χτυπήματα» ἢ στή διείσδυση τῶν κομάντος, πού ρόλος τους εἶναι νά «φωτίζουν» τούς στόχους στούς ὑπολογιστές βολῆς.

Σήμερα ἔχει παγιωθεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι οἱ σύγχρονες συγκρούσεις διεξάγονται μέσω ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν. Κατά ἓναν περιέργο τρόπο θεωρεῖται ὅτι καί ὁ ἀντίπαλος ἐφαρμόζει τό ἴδιο εἶδος πολέμου. Αυτό ἐξηγεῖ, ἴσως, ὅτι ἡ ἐπιμονή στό νά βομβαρδίζονται «τά σερβικά νευραλγικά κέντρα ἐπικοινωνίας» εἶναι στήν κυριολεξία τόσο ἀντιπαραγωγική σέ βάρος ἑνός στρατοῦ πού ἐπιλέγει τόν πόλεμο τῶν πολεμιστῶν, θάβει τά τεθωρακισμένα του, κρύβει τά ὄπλα του, καί περιμένει ἀποφασιστικά τή μετωπική σύγκρουση στό ἔδαφος, πού συνιστᾶ ὀπωσδήποτε τό πραγματικό ἐπίδικο ἀντικείμενο τῆς μάχης. Ἡ περιφρόνηση μέ τήν ὁποία μιλοῦν στά συμμαχικά ἐπιτελεῖα γιά τή «χωριατιά» τοῦ Σερβικοῦ στρατοῦ δείχνει πολύ καλά τήν τύφλωση στήν ὁποία καταδικάζει ἡ τεχνολογική οὐτοπία ὅσους τήν ἐμπιστεύτηκαν ἀνεπιφύλακτα.

Ἡ ἀπίστευτα ἀφελῆς διαφήμιση πού περιβάλλει τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐλικοπτέρων Ἀπάτσι, πραγματικά τεχνολογικά τέρατα, δείχνει πόσο ἔχουμε παραμείνει στήν αὐταπάτη πού εἶχε καταδείξει ὁ Ἄνρι Λεφέβρ περί τό 1968: γιά τούς τεχνοκράτες (τούς ὀνόμαζε «κυβερναθρώπους») ἡ λύση σέ ἓνα πρόβλημα, πού ἔθεσε ἡ τεχνική, δέν μπορεῖ νά δοθεῖ παρά μόνον χρησιμοποιώντας περισσότερη τεχνική. Μᾶς ἀναγγέλλουν, λοιπόν, ὅτι θά χρειασθοῦν βομβαρδισμοί γιά πολλούς μῆνες, βομβαρδισμοί πιό ἀκριβεῖς, πιό τεχνολογικοί, ὥστε νά καταβάλουν τούς Σέρβους.

Ὡστόσο θά ἔπρεπε νά περιμένει κανεῖς τή στιγμή πού ὁ στρατηγός Κλάρκ, ὁ ἀρχηγός τῶν δυνάμεων τοῦ ΝΑΤΟ, θά περιγράψει τήν κατάσταση σά νά βρίσκεται ὁ ἴδιος μέ τά χέρια δεμένα στήν πλάτη καί νά προχωρεῖ κουτσαίνοντας, γιά νά καταλάβουμε ὅτι οἱ στρατιωτικοί ἀρχίζουν νά συνειδητοποιοῦν τόν οὐτοπικό χαρακτήρα αὐτῆς τῆς στρατηγικῆς. Θά χρειασθεῖ τότε ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπό ἓναν στρατιωτικό πλησιέστερο στούς ἠλεκτρονικούς μηχανολόγους; Χαμηλόφωνα ὡστόσο μερικοί στρατιωτικοί μιλοῦν γιά ἐπιστροφή στό ρεαλισμό καί στήν ἐγκατάλειψη τῆς τεχνολογικῆς οὐτοπίας. Στίς μέρες πού ἔρχονται δέν θά ἀποφύγουμε τή δυσάρεστη ἰδέα πού ἡ τεχνολογική οὐτοπία μᾶς ἔκανε προσώρας νά ξεχάσουμε: ὄχι μόνον ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι πάντοτε ἄδικος καί μετασχηματίζει τούς πολεμιστές σέ βάρβαρους, ἀλλά ὅτι δέν ὑπάρχει πόλεμος χωρίς πολεμιστές, χωρίς τήν πάλη σώματος πρὸς σῶμα, δέν νοεῖται πόλεμος χωρίς ἐκεῖνη τή θεμελιώδη φονική βία μέ τήν ὁποία ὁ σερβικός στρατός μᾶς καταδεικνύει ὅλη τή βάνουση ἀλήθεια τοῦ πολέμου.

Φιλίπ Μπρετόν

Δημοσιεύτηκε στόν Monde, 30.4.99.

Ὁ Φιλίπ Μπρετόν εἶναι κοινωνιολόγος, εἰδικός τῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας τοῦ Πανεπιστημίου Μάρκ Μπλόκ, τοῦ Στρασβούργου.

Βαλκανικοί άστερίσκοι

Γράφεται ότι αναμένουμε με μεγάλη αγωνία τό έκτακτο συνέδριο του Κόμματος των Πρασίνων στις 13 Μαΐου, γιατί εκεί υποτίθεται ότι θά υπάρξουν εκπλήξεις: οι φιλειρηνιστές «φονταμενταλιστές» θά τρίξουν τά δόντια τόσο στους δικούς τους «ρεάλους» όσο και στους συγκυβερνουντες Σοσιαλδημοκράτες σχετικά μέ τή στάση τους άπέναντι στόν πόλεμο. Μακάρι...

(Έχει ξεχαστεί ή δήλωση του Φίσερ —άμα τήν ανάληψη του ΥΠΕΞ— στην έφημερίδα *Die Zeit* (τό γερμανικό Κυριακάτικο Βήμα ως πολιτική τοποθέτηση, στυλ, κύρος και πωλήσεις) ότι «δέν υπάρχει πράσινη ή κόκκινη, παρά μόνο γερμανική έξωτερική πολιτική»).

Κατά τήν ταπεινή μου γνώμη, ό κυβερνητικός συνασπισμός δέν πρόκειται νά διαρραγεί λόγω των ήθικων άναστολών των «Πρασίνων». Σέ μία τέτοια περίπτωση, άγνωστο είναι πότε οι «Πράσινοι» —κόμμα ιδεολογικά συγκεχυμένο, μέ τήν άνακύκλωση των σκουπιδιών και τ' άλεύρια όλικής άλέσεως ως υποκατάστατα πολιτικής σκέψης, άντικομμουνιστικό και μειονοτητολάγνο— θά ξαναβρεθούν στην έξουσία. Τή στιγμή μάλιστα πού ή σκέψη τής «εύρύτερης συνεργασίας» σοσιαλδημοκρατών —φιλελεύθερων— συντηρητικών είναι θεμιτή (εις πείσμα των ψηφοφόρων τής «άλλαγής Σρέντερ»).

Σέ μία τέτοια περίπτωση οι «Πράσινοι», έχοντας άποκλείσει τή συνεργασία μέ τους πρώην Άνατολικογερμανούς κομμουνιστές (πολύτιμο κόμμα για τους Σοσιαλδημοκράτες, τόσο για τήν επικράτησή τους στα κρατίδια όσο και —τό κυριότερο— στό Όμοσπονδιακό Συμβούλιο) θά βρεθούν στό κενό· σε άνατολή και δύση. Έκτός άν επιλέξουν αυτοί (ή και αυτοί) τή συνεργασία μέ τους Φιλελεύθερους και τους Συντηρητικούς άποδεικνύοντας, για άλλη μία φορά μετά τήν υποχώρησή τους στό θέμα τής μεταρρύθμισης του δικαίου τής ίθαγένειας, σε αυτό τής άτομικής ένέργειας, και του οικολογικού φόρου ότι ό ριζοσπαστισμός τους κρίνεται στα έπουσιώδη.



Ήταν άλλωστε ή έφημερίδα των «Πρασίνων» ή *Taz* του Βερολίνου πού ήδη από τό 1991 προέτρεπε τήν τότε κυβέρνηση Κόλ, μέ πρωτοσέλιδα «Βομβαρδήστε τό Βελιγράδι», νά αναλάβει δράση.

Λέγεται συχνά —και στή χώρα μας και στό έξωτερικό— ότι οι ύπόλοιποι Ευρωπαίοι τής ΕΕ φοβούνται (άκόμα) τή Γερμανία, για αυτό προσπαθούν νά κρατήσουν συμπαγές τό ΝΑΤΟ και νά άποτρέψουν τήν «αυτονόμηση» τής χώρας αυτής σε στρατιωτικό επίπεδο. Τόν ίδιο φόβο —λέγεται— αισθάνονται και οι «Γερμανοί» (άπέναντι στόν έαυτό τους;) πού βλέπουν τους υπερεθνικούς θεσμούς ως άγκυρα σωτηρίας από τήν ροπή τους σε άνορθόδοξες σκέψεις και πρακτικές.

Τό γράφω χονδροειδώς, αυτό όμως είναι τό ζουμί του επιχειρήματος.

Τό έπιχείρημα, πολύ άγαπημένο του τέως καγκελλάριου Κόλ αλλά και τής έθνικοσυντηρητικής *Frankfurter Allgemeine* (κρύβει ένα άνεπαίσθητο ύπαινιγμό άπειλής), «τελειώνει» μέ τήν ιστορία μία πού ίσχυρίζεται ότι είναι ή έμφυτη τάση του γερμανικού λαού νά αίματοκυλάει περιοδικά τήν Εύρώπη και στιγματίζει αυτόματα ως κυριολεκτικά επικίνδυνη τακτική όποιοδήποτε κριτικό σχόλιο άμφισβητεί τήν ποιότητα του ευρωπαϊκού όράματος τής «τιθασειμένης

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Γερμανίας», ἀφοῦ ἡ παραμικρὴ κηλίδα στὴν ὠραία εἰκόνα ἀπειλεῖ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἀκσῶν ἂν ὄχι τοῦ πολέμου, τουλάχιστον τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐπὶ τῆς ἡπείρου (ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπιθανότητα).

★★★

Ἀναρωτιέμαι: Ἄν οἱ ἑταῖροι φοβοῦνται τόσο πολὺ τὴν «λανθάνουσα» Γερμανία, γιατί Ἰταλία, Βρετανία, Ἰσπανία παλεύουν ἐδῶ καὶ χρόνια, στὸ πλαίσιο μίας κοινῆς εὐρωπαϊκῆς ἀμυντικῆς βιομηχανίας, γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τελειότερου —ὑποτίθεται— πολεμικοῦ ἀεροσκάφους, τοῦ Eurofighter;

Διαβάζω στὴν πρώτη σελίδα τῆς Κυριακάτικης Αὐγῆς (2.5): «Ὡστόσο τὸ ἀπεχθές θέαμα ἑνὸς πραγματικοῦ πολέμου μὲ τεράστιο κόστος σέ ἀνθρώπινες ζωές μοιάζει νὰ ἀρχίζει νὰ εὐαίσθητοποιεῖ τὴ δυτικοευρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη, ἡ ὁποία ἐκφράζει ἀμφιβολίες γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν αἰτιολογία τῆς ἐπέμβασης. Στὴ Γαλλία, γιὰ παράδειγμα, ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν πολιτῶν, σύμφωνα μὲ δημοσκόπηση, δέν ἔχει καμία αὐταπάτη: θεωρεῖ ὅτι πόλεμος, γίνεται μόνον γιὰ τὰ ἀμερικανικὰ συμφέροντα...».

Τὰ ἀποσιωπητικὰ δικά τους.

Ἀναρωτιέμαι: ἂν ὁ πόλεμος αὐτός γίνεται μόνο γιὰ τὰ ἀμερικανικὰ συμφέροντα καὶ ἂν οἱ Εὐρωπαῖοι σύρθηκαν σάν ἀνδράποδα ἢ, ἂν προτιμᾶτε, σάν ἄβγαλτες παρθένες στὸ ἄρμα τῶν Ἀμερικάνων, τότε πρὸς τί τὰ ἐμετικά δημοσιεύματα στὸν εὐρωπαϊκὸ Τύπο πού ἐξισώνουν τὴν «ἐθνικὴ κάθαρση» μὲ τὴν ἐβραϊκὴ γενοκτονία, ὥστε —ἡ δύναμη τῆς συναισθηματικῆς φορτισμένης ἐξίσωσης νὰ ἀποτρέπει— μὲ κίνδυνο νὰ θεωρηθεῖ κανεὶς σχεδὸν ἀρνητῆς τοῦ Ὀλοκαυτώματος —ὅποιος τομλήσει ἔστω νὰ ἀναρωτηθεῖ ἂν ὁ ὅρος «ἐθνικὴ κάθαρση» (μια δόση ναζισμού, μία δόση σταλινισμού) εἶναι δόκιμος;

★★★★

Ἀναρωτιέμαι: ὅταν, μὲ τὸ καλὸ, ἡ χώρα μας συμμετάσχει στὴν ἀνοικοδόμηση τῆς καταστραμμένης Γιουγκοσλαβίας καὶ παίξει τὸν ἀναβαθμισμένο ρόλο στὰ Βαλκάνια, ὅπως ὑπόσχεται ὁ πρωθυπουργός, ὁ πόλεμος αὐτός δέν θὰ ἔχει γίνεῖ καὶ γιὰ τὸ δικὸ μας συμφέρον;

Ἔνας ἄλλος ὀρισμὸς τοῦ πολέμου στὴ Γιουγκοσλαβία:

Στὸν ἐπίσημο λόγο του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελετῆς ἐγκαινίων τοῦ ἀνακαινισμένου Ράιχσταγ στὸ Βερολίνο στίς 19 Ἀπριλίου ὁ καγκελλάριος Σρέντερ τσιτάρει τὸν Ἀλβανὸ συγγραφέα Ἰσμαήλ Κανταρέ: «Μὲ τὴν ἐπέμβασή της στὰ Βαλκάνια ἀνοῖξε ἡ ἀτλαντικὴ Εὐρώπη (sic) μίαν νέα σελίδα στὴν παγκόσμια ἱστορία (...)· δέν πρόκειται γιὰ ὑλικά συμφέροντα, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς υπεράσπισης τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ φτωχότερου λαοῦ σέ αὐτὴ τὴν ἡπειρο (...). Ἔτσι ἡ Εὐρώπη θὰ γίνεῖ Εὐρώπη τῶν ἀνθρώπων (...). Αὐτὴ εἶναι μίαν ἰδρυτικὴ πράξη καὶ ὅπως πάντα μίαν τέτοια πράξη δέν συμβαίνει μὲ ζητωκραυγές ἀλλὰ μὲ πόνο». Καὶ συμπληρώνει ὁ Σρέντερ: «Πρόκειται γιὰ τὴν ἰδρυτικὴν πράξη μίας "Εὐρώπης τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων". Καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ μίαν τέτοια "ἰδρυτικὴν πράξη" ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τὴν χώρα μας μετὰ τὴν ἐνοποίηση».

Λουκία Ρίτσαρντς

Γράμμα στους υπερβαλκάνιους Ευρωπαίους

Οι Έλληνες υπήρξαν οι μόνοι από τους Ευρωπαίους που αντέδρασαν άμέσως και μαζικά (για να μην πούμε συνολικά) στον πόλεμο που κάνουν οι Σύμμαχοι στη Σερβία. Κι αυτό όχι επειδή δεν συνειδητοποιούν επαρκώς το δράμα των Άλβανών του Κόσσοβο, μά επειδή συνειδητοποιούν επαρκώς την όλη κατάσταση. Γνωρίζουν από την ίδια τους την ιστορία τί σημαίνει ξένη επέμβαση. Γνωρίζουν, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, πώς τά Βαλκάνια είναι περιοχή εύφλεκτη. Και επίσης γνωρίζουν ότι η υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν δίνει δικαίωμα καταστροφής ενός λαού, άφανισμού μιᾶς χώρας απ' τό χάρτη μόνο και μόνο επειδή ή κυβέρνησή της άσκει μιά ανήθικη πολιτική. Έλληνες και άλλοι Ευρωπαίοι που ζούν σ' αυτή την περιοχή της Ευρώπης και γειτνιάζουν, άρα, μέ την περιοχή του πολέμου, καταλήγουν στά ίδια συμπεράσματα, μέσα από τίς ίδιες αναλύσεις: *Δέν άπαντάμε στη βία και τίς ώμότητες του Μιλόσεβιτς μέ τή βία και τίς ώμότητες του πολέμου.* Ένός πολέμου που διεξάγεται από τό NATO στό όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και που άποφασίστηκε από χώρες που αυτοορίζονται ως οι έλίτ της δημοκρατίας. "Ας μιλήσουμε λίγο για τίς δημοκρατίες μας. Πώς μπορούμε να διαγράψουμε ένα πολύ πρόσφατο παρελθόν, τότε που οι κυβερνήσεις μας, οι όποίες σήμερα διεκδικούν να είναι ή συνείδηση του κόσμου, ύποστήριξαν τίς χειρότερες δικτατορίες: του Πινοσέτ, του Μομπούτου, του Μποκάσα και τίς άλλες. Είχαν άραγε τότε ξεχάσει τίς άρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή δεν τίς είχαν ακόμα ανακαλύψει; Κατά ειρωνεία της τύχης ή από άναισθησία των ανθρώπων, τό όνομα των όπλων και των μέσων καταστροφής που διάλεξε τό NATO είναι παρμένα από τον πολιτισμό και την ιστορία ενός λαού που υπήρξε ό ίδιος θύμα «έθνοκάθαρσης»: των Ίνδιάνων της Άμερικής. Οι έπιζώντες αυτής της σφαγής που διέπραξαν οι τότε Άμερικανοί βρίσκονται ακόμα σήμερα (στό όνομα πάντα της δημοκρατίας;) παρκαρισμένοι σέ καταυλισμούς.

Μπορεί να άναρωτηθεί κανείς αν ό τελικός στόχος αυτού του πολέμου, που διεξάγεται ενάντια στη Γιουγκοσλαβία κι όχι ενάντια στη σερβική κυβέρνηση, δεν ήταν παρά ή *συγκατάθεση* στις μέλλουσες επέμβάσεις του NATO ανά τον κόσμο. Του NATO που μόλις νομιμοποίησε τό δικαίωμα χρήσης των όπλων σέ οίδηποτε σημείο του πλανήτη στό όνομα του δυτικού πολιτισμού και βάσει κριτηρίων που τό ίδιο όρίζει.

"Ας μιλήσουμε για τό δικαίωμα διεθνούς επέμβασης κατά της παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων. Οι άρχές του δικαιώματος αυτού βασίζονται στον σεβασμό των πολιτισμών και των ιστοριών που διαφέρουν από τους δικούς μας, άρα της έτερότητας. "Όμως τό NATO καταργεί τό ίδιο τό περιεχόμενο αυτών των άρχών, καταλήγοντας να θεωρεί βάρβαρους όσους δεν συμμερίζονται τό δικό μας σύστημα σκέψης. Στην πράξη, ή εφαρμογή αυτού του δικαιώματος καταλήγει στην καταστροφή κάθε πιθανότητας για τή δημοκρατία στη Σερβία, στερεί από τους αντιπολιτευόμενους τον Μιλόσεβιτς ως και τό δικαίωμα να είναι άνθρωποι. Στην πράξη, ή εφαρμογή του δικαιώματος της επέμβασης σημαίνει βομβαρδισμούς άμάχων (ένιοτε κι εκείνων που δήτην θέλουν να προστατεύσουν). Σημαίνει άπόλυτη καταστροφή μιᾶς χώρας (τήν όποία τά κράτη που συμμετέχουν στην έν λόγω καταστροφή, θά σπεύσουν να άνοικοδομήσουν μέσω των δυναμικών βιομηχανιών τους μετά τον πόλεμο). Αυτός είναι ό τρόπος που εφαρμόζεται τό δικαίωμα της επέμβασης. Έχουμε τό δικαίωμα να έχουμε αυτό τό δικαίωμα; Και από την άλλη μεριά, γιατί εφαρμόστηκε μέ τρόπο τόσο αυθαίρετο; Γιατί

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

ἢ Σερβία κι ὄχι ἄλλες χώρες, ὅπου ἐθνικές μειονότητες ὑφίστανται κι ἐκεῖνες «ἐθνοκάθαρση»; Ξεχάσαμε τούς Κούρδους; Ἡ Τουρκία εἶναι κι αὐτή μέρος τῆς Εὐρώπης.

Κι ἐρχόμαστε στό ρόλο τῶν ΜΜΕ. Ἡ Ἑλλάδα ἴσως εἶναι μιά μικρή χώρα, ἀλλά εἶναι ἡ μόνη ὅπου τὰ ΜΜΕ ἔκαναν, ἐν τέλει, σχετικά καλά τή δουλειά τους: δείχνουν αὐτό πού συμβαίνει κι ἀπό τίς δύο πλευρές, ἀπό τήν πλευρά τῶν προσφύγων κι ἀπό ἐκεῖνη τῶν ἄμαχων Σέρβων. Γιατί αὐτό συμβαίνει μόνο στήν Ἑλλάδα; Ἡ δημοκρατία δέν ἀπαιτεῖ παντοῦ πλήρη, μή κατευθυνόμενη πληροφόρηση;

Μᾶς εἶναι ἀδιανόητο οἱ συμπατριῶτες μας στή Γαλλία νά εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό ἐμᾶς σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή γνώμη τους, τίς ἀναλύσεις τους, τήν ἀνησυχία τους γιά τό μέλλον.

Ἄς συσπειρωθοῦμε κι ἀπό τίς δύο πλευρές τῶν Βαλκανίων. Ἄς ἐκδηλωθοῦμε. Αὐτός ὁ πόλεμος πού διεξάγεται ἀπό ἐκλεγμένες κυβερνήσεις ἔχει τήν ἀχιλλεῖο πτέρνα του: τήν κοινή γνώμη. Ἄς κοινοποιήσουμε τή γνώμη μας. Ὑπάρχουν τρόποι γι' αὐτό, τρόπος καθ' ὅλα νόμιμοι. Ἐνα παράδειγμα και μιά καλή εὐκαιρία: Βρισκόμαστε στίς παραμονές τῆς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης γιά τό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ἄς γράψουμε στά κόμματα γιά νά τούς ἀνακοινώσουμε ἐκ τῶν προτέρων τήν ἐπιλογή μας: «Λυποῦμαι πού δέν θά μπορέσω νά ψηφίσω στό προσεχές μέλλον μιά λίστα τῆς ὁποίας οὔτε ἕνας ὑποψήφιος δέν ἐξέφρασε τή διαφωνία του μέ αὐτόν τόν πόλεμο, πού διεξάγεται ἀπό Εὐρωπαίους ἐνάντια σέ Εὐρωπαίους». Ἄς γράψουμε στίς γαλλικές μή κυβερνητικές ὀργανώσεις, πού ἀρνήθηκαν νά συμμετάσχουν στήν ἀνθρωπιστική δράση στό ἔδαφος τῆς Σερβίας. Ἄς γράψουμε σ' ἐκείνους πού μᾶς κυβερνοῦν και στήν ἀντιπολίτευση. Ἄς ἐκφραστοῦμε μέσω τοῦ διαδικτύου και ἄς δημιουργήσουμε τά δικά μας δίκτυα γιά συντονισμό. Ἄς ὀργανώσουμε νόμιμες ἀλλά εὐστοχες κινητοποιήσεις, μπροστά στήν ἔδρα τῶν ΜΜΕ λόγου χάριν, ἔτσι ὥστε νά καταγράψουν ἐν τέλει τήν ὑπαρξή μας ὡς μειονότητας, στίς ἐκκλήσεις τῆς ὁποίας, πρὸς τό παρόν, κωφεύουν. Ἄς πληροφορηθοῦμε σχετικά μέ τίς πρωτοβουλίες γιά τήν εἰρήνη πού ἔχουν λάβει κόμματα πού ἀνήκουν στίς ὁμάδες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου και ἄς τίς συνδράμουμε, ὅπως γιά παράδειγμα στή διαδήλωση στίς Βρυξέλλες στίς 8 Μαΐου. Ἄς δράσουμε, μέ δύο λόγια, ἐν πλήρη νομιμότητι, μέ μοναδικά ὄπλα τήν ἐξυπνάδα και τήν ἐφευρετικότητα οἱ ὁποῖες, πρὸς τό παρόν, δέν ἀπαγορεύονται.

Ἐπογραφή: Ὅρισμένοι Γάλλοι τῆς Εὐρώπης (μιά ἐθνική μειονότητα ἡ ὁποία, ἐλπίζουμε, δέν θά ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐθνοκάθαρσης, δίνοντας ἀφορμή σέ μιά νέα παρέμβαση. Ἡ ἐπιστολή αὐτή ταχυδρομήθηκε σέ γαλλικά κόμματα, ὀργανώσεις και ΜΜΕ.)



«ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»:

Μπροστά στον πόλεμο και την αποσύνθεση

Ένα ρεπορτάζ της Φρανσουάζ Άρβανίτη απ' τη χώρα τών Βόρειων γειτόνων μας

Μιά κατεχόμενη χώρα

Δώδεκα χιλιάδες στρατιώτες του ΝΑΤΟ στην επικράτεια της "Δημοκρατίας της Μακεδονίας" (ήδη έχουν γίνει 16.000, σ.τ.σ.), 200.000 πρόσφυγες, εκατοντάδες ανθρωπιστικές οργανώσεις που τά όχημάτά τους κυκλοφορούν σέ όλους τούς δρόμους, και αυτά τά αεροπλάνα που γυρίζουν άσταμάτητα πάνω από τά κεφάλια μας, δέν είναι κάτι πού τελικά μοιάζει μέ κατοχή;» Ο Νάνο Ρούζιν, καθηγητής τών Πολιτικών Έπιστημών και βουλευτής της Σοσιαλδημοκρατικής Συμμαχίας, στην αντιπολίτευση σήμερα, είναι άγανακτισμένος, αυτός πού πάντοτε «υπεράσπιζε τίς άρχές της Άτλαντικής Συμμαχίας και καταδίκασε τό καθεστώς Μιλόσεβιτς». "Οχι μόνο ή χώρα του δέν ρωτήθηκε καν για τή στρατιωτική επέμβαση του ΝΑΤΟ στην γειτονική Γιουγκοσλαβία, αλλά διαπιστώνει τώρα ότι οι βομβαρδισμοί, καταστροφικοί όπως είναι, προκάλεσαν επιπλέον «πλήρη εθνοτική πόλωση: Μακεδόνες έναντι, Άλβανοί υπέρ. Όλοι».

Οι δύο εθνότητες πού συνιστούν τον πληθυσμό της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας», παγιδευμένες μέσα στο στρόβιλο πού λυσσομανά στην πόρτα τους, βρίσκονται εκ τών πραγμάτων σέ μία δραματική αντιπαράθεση πού κινδυνεύει νά γίνει θανάσιμη. Όλα τά συστατικά ενός έκρηκτικού μείγματος συναντώνται εδώ πιά: από την πλευρά τών Σλαβομακεδόνων ό φόβος και μία άπέραντη πίκρα: από την πλευρά τών Άλβανών μίσος βαθύ, έμμονο, τραδηγμένο στα άκρα έξαιτίας τών συνεχόμενων σφαγών τών άδελφών τους Κοσοβάρων. Από τή στιγμή της δημιουργίας του ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους, πριν άπο μόλις επτά χρόνια, ή συγκατοίκηση της σλάβικης ορθόδοξης πλειοψηφίας (70%) και της άλβανικής μουσουλμανικής μειοψηφίας (28%) αποδείχθηκε δύσκολη. Άλλά όχι άνεφικτη. Άναμφίβολα χάρη στην ικανότητα του προέδρου Κύρο Γκλιγκόροφ, κηρυγμένου έχθρου τών μονοεθνικών κρατών και μιάς μετριοπαθούς κυβερνητικής ομάδας, μπόρεσε νά καθιερωθεί κάποια σχετική ισορροπία μακριά από τίς ακρότητες πού παρατηρήθηκαν στο Κόσοβο. Ο Μιτάν Έμινί, γενικός γραμματέας του Δημοκρατικού Κόμματος της Εϋημερίας (άλβανικό), άποτελεί, άθελά του βέβαια, ζωντανή μαρτυρία αυτής της συμβίωσης: είναι διοικητής τών Ταχυδρομικών Έπιχειρήσεων του Τέτοβο, πόλης μέ ισχυρότατη άλβανική

πλειοψηφία, της οποίας άλλωστε ό διοικητής της άστυνομίας είναι επίσης Άλβανός, όπως Άλβανός είναι και ό διοικητής της άστυνομίας του Γκόστιβαρ. Βέβαια οι διεκδικήσεις της άλβανικής μειοψηφίας κάθε άλλο παρά έχουν ικανοποιηθεί. Η επίμονη άρνηση εκ μέρους της κυβέρνησης νά δημιουργηθεί πανεπιστήμιο άλβανόφωνο στο Τέτοβο είναι, μεταξύ άλλων, ένα σοβαρότατο θέμα μνησικακίας. Άλλά τά δύο πολιτικά κόμματα πού αντιπροσωπεύουν τούς Άλβανούς στο Κοινοβούλιο διαθέτουν 25 έδρες επί συνόλου 120 και τό ένα έξ αυτών, τό Δημοκρατικό Άλβανικό Κόμμα, συμμετέχει μέ πέντε ύπουργούς στον κυβερνητικό συνασπισμό μέ πρωθυπουργό τον Λούπκο Γκεοργκιέφσκι. Ο Έρπαν ρατσισμός πού χρωμάτισε ώστόσο τίς διεθνοτικές σχέσεις εις βάρος τών Άλβανών της Μακεδονίας από την εποχή της ανεξαρτησίας, αυτό πού ό Νάνο Ρούζιν όνομάζει σεμνά «τό φορτίο της ιστορίας», προετοίμασε όπωςδήποτε τό έδαφος για τή σημερινή ριζοσπαστικοποίηση. Στο «δέν φταιμε έμεις, αυτοί δέν θέλουν νά ενσωματωθούν, αυτοί ποτέ δέν τό είχαν θελήσει, άκόμα και στην εποχή του Τίτο», πού επαναλαμβάνουν οι Σλαβομακεδόνες, έρχεται ή άπάντηση τών Άλβανών: «Ο Γκλιγκόροφ δέν είναι καλύτερος από τον Μιλόσεβιτς».

Η καθημερινή αφήγηση τών άγριοτήτων πού διαπράττουν οι Σέρβοι, τό άπελπιστικό θέαμα τών υπερφορτωμένων στρατοπέδων στη μακεδονική ύπαιθρο, τά καραβάνια προσφύγων όλοένα και πιά έξαθλιωμένων πού συνεχίζουν νά κατακλύζουν τούς συνοριακούς σταθμούς αποδίδονται τώρα πιά από όλους τούς Άλβανούς, είτε είναι του Κόσοβο είτε της Μακεδονίας, σέ όλους τούς Σλάβους άδιακρίτως, τών Σλαβομακεδόνων συμπεριλαμβανομένων, πού ώστόσο δέν έχουν καμιά συμμετοχή σέ αυτά. Η άπαίσιμα άνάμνηση της κόλασης στο στρατόπεδο του Μπλάτσε, όπου οι άστυνομικοί τών Σκοπίων άπωθούσαν μέ άπίστευτη βαναυσότητα τούς πρώτους πρόσφυγες Κοσοβάρους έμποδίζοντάς τους νά εισδύσουν στην χώρα, σίγουρα εϋνόησε αυτή την ταύτιση. «Καταστροφικό», σχολιάζει μέ άπλότητα ή Ίλινκα Μίτρεβα, πανεπιστημιακός και βουλευτής της Σοσιαλδημοκρατικής Συμμαχίας. «Οι άνθρωποι, άπλούστατα, φοβούνται, διακατέχονταν από πανικό μπροστά σ' αυτή την ξαφνική άνθρωποθάλασσα. Είμαστε όμως

δλοι υπεύθυνοι γιά τήν άπρονοησία μας, όπως ή κυβέρνηση» —ή Ίλίγκα Μίτρεβα είναι στην άντιπολίτευση— «γιά τήν άνικανότητά της».

Πέρα από τήν ανθρώπινη τραγωδία πού άντιπροσωπεύουν, οί πρόσφυγες άποτελούν σήμερα τό μέγιστο πρόβλημα όλων τών μακεδονικών πολιτικών κύκλων. Κατ' άρχήν έξαιτίας τού άριθμού τους: «Δέκα τοίς εκατό τού πληθυσμού, σάν νά είχε π.χ. ή Γαλλία μιά ξαφνική πλημμύρα 5 εκατομμυρίων άτόμων», διαμαρτύρεται ή κα Μίτρεβα. Έστω κι άν ή βοήθεια πού προσφέρει ή διεθνής κοινότητα είναι σημαντική και ή άλληλεγγύη τού άλβανικού πληθυσμού άξιοθαύμαστη... Άλλά άκριδώς. Διότι είναι ή έθνοτική ιδιότητα τών προσφύγων πού θέτει πρόβλημα, δεδομένης τής διεθνοτικής μορφολογίας τού πληθυσμού τής χώρας. Άν ή κατάσταση αυτή συνεχιστεί γιά πολύ, ή εύθραυστη ισορροπία πού είχε άποκαταστασθεί στή Μακεδονία θά κινδύνευε νά καταστραφεί, μέ όλες τές συνέπειες, τές σύμφυτες μέσα στό σημερινό περιβάλλον τής περιοχής. «Τό όριο κορεσμού σέ λίγο θά ξεπερασθεί και οί άρμόδιοι τής Υπατης Άρμοστείας τού ΟΗΕ τό έχουν συνειδητοποιήσει», όμολογούσε πρόσφατα ό πρέσβης τής Γαλλίας στά Σκόπια. Καί όμως: ή μικρή αυτή χώρα καλείται από τούς Συμμάχους νά καταβάλει μιά νέα προσπάθεια, τήν έγκατάσταση ένός άκόμη στρατοπέδου νοτίως τού Τέτοβο γιά τήν ύποδοχή άλλων 20.000 άτόμων.

Ό φόβος τών UCK

Όστόσο, ένας επιπλέον φόβος κατέχει τούς ήγέτες τών Σκοπίων. Ό πρόεδρος τής Βουλής Σάβο Κλιμόβσκι δέν διατάζει νά τό τονίσει: άνάμεσα στους πρόσφυγες παρεισφρέουν «μουτζαχεντίν» τού UCK. Βρέθηκε πρόσφατα, σ' ένα όρυχειό έξω από τό χωριό Λογιάνε, κοντά στά γιουγκοσλαβικά σύνορα, μιά τεράστια κρυψώνα όπλων πάσης φύσεως, μέ τά όποια «θά μπορούσαν νά όπλισθούν πολλοί λόχοι». Κανείς δέν συνελήφθη. «Πώς είναι δυνατόν νά έξασφαλισθεί μιά άποτελεσματική έπιτήρηση όταν κάθε μέρα καταφάνουν από τό Κόσοβο νέοι πρόσφυγες πού οί γιοί τους και οί πατεράδες τους πολεμούν μέ τόν UCK;», άναρωτιέται ό Κλιμόβσκι. Πράγματι, ή έμφανέστατη πλέον παρουσία τού άπελευθερωτικού στρατού τού Κόσοβο στή Μακεδονία έχει γίνει πρώτιστο θέμα γιά όλους. «Σκέφτεστε τί θά γινόταν έδώ άν κάποιος από τούς Συμμάχους άποφάσιζαν νά τούς ύποστηρίξουν;» Γιατί, κατά τόν πρόεδρο τής Βουλής, εάν οί ντόπιοι Άλβανοί είναι «νομιμόφρονες κατ' ανάγκην», δέν συμβαίνει τό ίδιο μέ αυτούς πού, έρχόμενοι σήμερα, δέν έχουν καμιά ρίζα στή Μακεδονία. «Αυτόι πιστεύουν στή Μεγάλη Άλβανία», επιάλλη όλων τών Σλαβομακεδόνων, πού μάλιστα θεώρησε «σκόπιμο» νά επικαιροποιήσει από τά Τίρανα ό πρωθυπουργός Παντελί Μάικο πριν από λίγες μέρες. Ένα όραμα πού στά Σκόπια θεωρείται έξίσσου άπωθητικό μέ εκείνο τών Σέρβων, άφου «οί μέν θέλουν νά δημιουργήσουν μιά Σερβία έθνικά καθαρή, οί δέ μιά Άλβανία πού θά ήταν άποκλειστικά άλβανική».

...Καί ή οικονομική άποσύνθεση

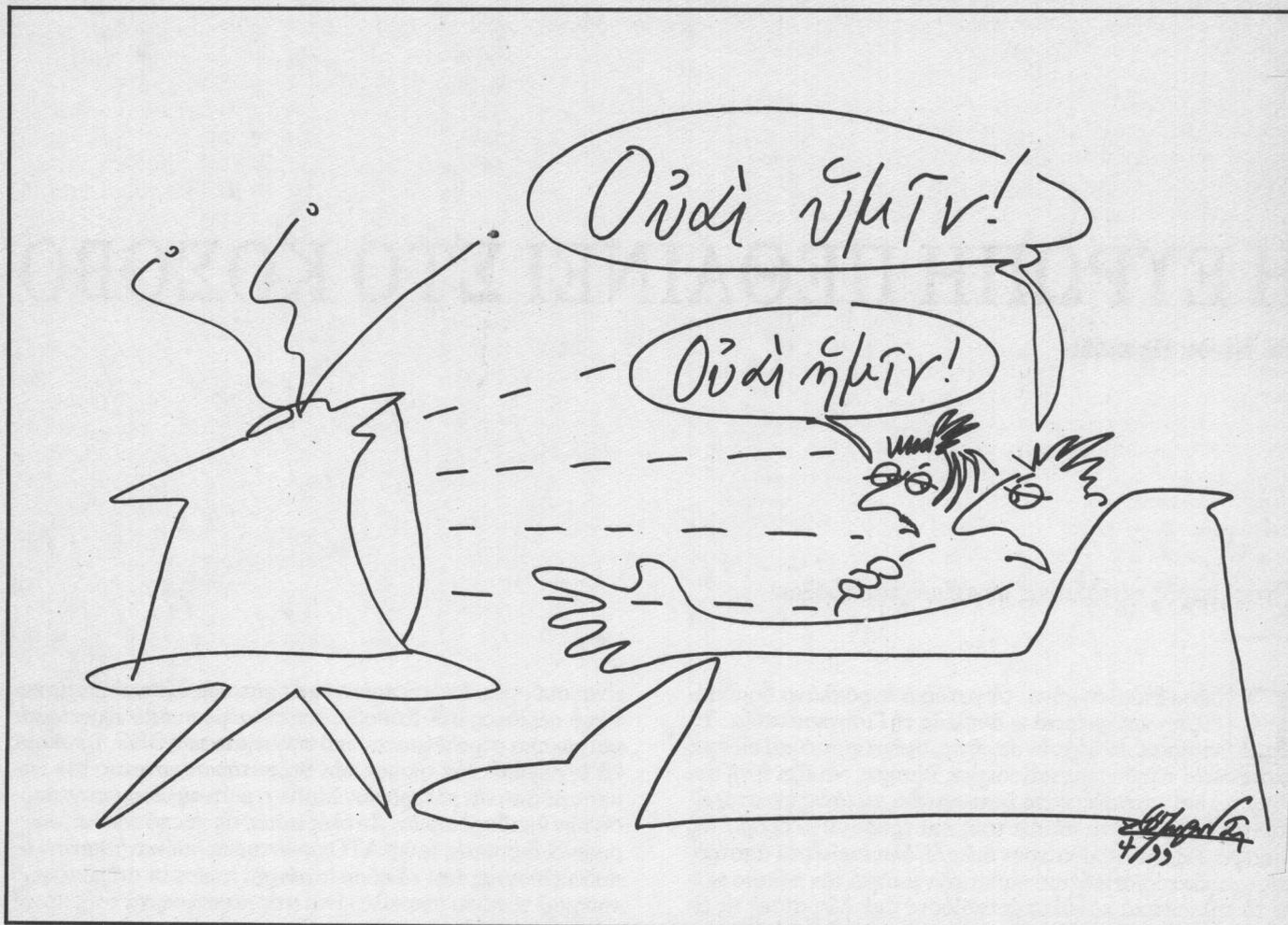
Άλλά καθώς οί βομβαρδισμοί συνεχίζονται και μάλιστα έντεινούνται, τό μακεδονικό κράτος όρίζεται άντιμέτωπο μέ μιά άπειλή, καθόλου ύποθετική πλέον: ό πόλεμος έναντίον τού καθεστώτος τού Μιλόσεβιτς έχει ήδη καταστρέψει τήν οίκο-

νομία τής χώρας. «Έκτιμούμε τές ζημιές μας περίπου σέ 200 εκ. δολάρια τό μήνα», λέει ό Κλιμόβσκι. «Όχι μόνον τό μεγαλύτερο μέρος τών έξαγωγών μας προορίζεται γιά τή Γιουγκοσλαβία, τήν Κροατία, τή Σλοβενία και τήν Αύστρία, και φυσικά σήμερα έχουν πλήρως διακοπεί, αλλά και ή οικονομία μας είναι συμπληρωματική μέ τήν οικονομία τής Γιουγκοσλαβίας: κατασκευάζουμε π.χ. άνταλλακτικά γιά τό έργοστάσιο Ζάσταβα πού έχει καταστραφεί και άντίστροφα τό πετροχημικό μας συγκρότημα προμηθεύεται τές πρώτες ύλες του από τό Πάντσεβο πού πυρπολήθηκε. Άν ό πόλεμος συνεχισθεί θά καταλήξουμε σέ κοινωνική διασάλευση και άστάθεια μακράς διάρκειας. Βρισκόμαστε στην κόψη τού ξυραφιού».

Καί όμως τές παραμονές τής στρατιωτικής επέμβασης τού ΝΑΤΟ, ή Μακεδονία γιά πρώτη φορά είχε άρχισεί νά άπογειώνεται οικονομικά. Τό θέαμα εκατοντάδων εκταρίων άμπελώνων στους λόφους τού νότου, ή έγκατάσταση πολλών τραπεζικών καταστημάτων, τά νέα κτίρια, ό μεγάλος άριθμός αυτοκινήτων στους δρόμους, όλα μαρτυρούν γιά τή γερή προσάθεια πού ανέλαβε ή χώρα νά προσαρμοστεί στήν οικονομία τής άγοράς. «Είμαστε τόσο περήφανοι γιά τό μικρό μας κράτος», λέει ή Ίλίγκα Μίτρεβα, «τό συγκροτήσαμε μέ συμβιδαμούς, μέ τό διάλογο και τή διαπραγματέυση. Πιστεύουμε ότι είναι ή μόνη δυνατή όδός». Άλλά, όπως και τό σύνολο τών βουλευτών πού ψήφισαν παμφηφεί κατά τής χρησιμοποίησης τού έθνικού έδάφους τής χώρας από τές δυνάμεις τού ΝΑΤΟ γιά όποιαδήποτε έπιθετική στρατιωτική έπιχείρηση έναντίον τής Σερβίας, ή Μίτρεβα δέν έχει καμιά άμφιβολία: «Άν τό ΝΑΤΟ άποφάσιζε νά ύπερβεί τήν άμυντική έντολή πού του έχει δοθεί από τόν ΟΗΕ, στην παρούσα κατάσταση έξαρσης τών φανατισμών, αυτό θά σήμαινε άμεση σύγκρουση άνάμεσα στίς δύο κοινότητες. Καί βέβαια πόλεμος στό έδαφος μας: γιά τόν σεργικό στρατό θά θεωρούμασταν πάραυτα έπιτιθέμενοι. Είναι δυνατόν τό ΝΑΤΟ και ή Εύρώπη πού πρωταγωνίστηκαν στή δημιουργία τού άνεξάρτητου κράτους μας νά θέλουν κάτι τέτοιο;»

Ή άλληλεγγύη τών Άλβανών στους πρόσφυγες

«Εύτυχώς δέν είναι όλοι οί πρόσφυγες σέ στρατόπεδα. Έχουμε τοποθετήσει πάνω από τούς μισούς —115.000 γιά τήν άκρίβεια— σέ άλβανικές οικογένειες στά Σκόπια (50.000), στό Τέτοβο (30.000), στό Γκόστιβαρ (15.000), και δέν έχουμε έξαντλήσει άκόμη τές δυνατότητες ύποδοχής». Άν οί άριθμοί αυτοί δέν είναι διογκωμένοι, ό Μπεχιτζοντίν Σεχαμί, γενικός γραμματέας τής μουσουλμανικής άνθρωπιστικής όργάνωσης Έλ Χιλάλ, έχει δικίο νά είναι περήφανος. Διότι ναι μέν ή άλληλεγγύη τής άλβανικής κοινότητας τής Μακεδονίας προς τά άδέλφια τού Κόσοβο είχε εκδηλωθεί αυθόρμητα, ή Έλ Χιλάλ όμως βρήκε τόν τρόπο νά τήν καθοδηγήσει. Ή άποστολή αυτής τής μή κυβερνητικής όργάνωσης, πού δημιουργήθηκε τό 1991 και διαθέτει ήδη 14 παραρτήματα στή χώρα, είναι πολύπλοκη. Καί στό μάτι πολλών Σλαβομακεδόνων ύποπτη: μήπως είναι «ύποβρύχιο» τών ισλαμιστών; Πάντως, μόλις καταφάνουν τά καραβάνια τών προσφύγων, ή Έλ Χιλάλ μέ έξελιγμένο σύστημα πληροφορικής προσπαθεί νά τούς άπογράψει, νά συνενώσει διασκορπισμένες οικογένειες και νά τούς έγκαταστήσει επί τόπου. «Ή στρατηγική μας είναι καθαρή: πρέπει όλοι οί Κοσοβάροι νά μένουνε έδώ και νά επιστρέψουν στό Κόσοβο μόλις σιγουρευτεί ή ασφάλειά τους».



Αυτό ακριβώς θέλει να κάνει η οικογένεια του Σαμπάν Σαμπάνι που φιλοξενείται σε μία αλβανική οικογένεια στην Παλατίτσα, κοντά στο Τέτοβο. Μόνο σημάδι εφημερίας αυτού του φτωχού βαλκανικού χωριού μερικά μεγάλα σπίτια που έχτισαν με τις οικονομίες τους μετανάστες από τη Γερμανία ή την Έλβετία. Οί γονείς Σαμπάνι και οι τέσσερις κόρες —ή πρωτότοκη Ζάρα ήταν νοσοκόμα σε μία ιδιωτική κλινική και οι άλλες φοιτήτριες στην Πρίστινα— έφτασαν στην πόλη Φεριζάι αφού πέρασαν πρώτα από την κόλαση του Μπλάτσε, περιμένοντας εκεί μέσα στη βροχή τρεις μέρες και τρεις νύχτες ώσπου να ανοίξουν τα σύνορα. Είχαν από πριν επαφές στη Μακεδονία, από τότε που οι Σέρβοι είχαν διώξει τον Σαμπάν Σαμπάνι απ' τή δουλειά του πριν από οκτώ χρόνια. Η ιστορία αυτής της οικογένειας είναι θλιβερή επανάληψη ιστοριών εκατοντάδων χιλιάδων οικογενειών του Κόσοβο που ξεσπιτώθηκαν βίαια, υπέστησαν θαναυσότητες, απειλήθηκαν με θάνατο και γλίτωσαν τελικά με μία απελπισμένη φυγή, ώσπου να τους πάρει κάποιο τρένο ή λεωφορείο για την έξορία. Αυτό τουλάχιστον, οι Σαμπάνι, ήταν οι τυχεροί. Βρίσκονται μαζί κάτω από μία φιλική στέγη. Και περιμένουν με αξιοπρέπεια την επιστροφή στην πατρίδα... Σ' ένα διπλανό σπίτι μία άλλη οικογένεια, —δώδεκα τόν αριθμό— τό σοί Μπασότα από την Κλίνα, κοντά στο Πέτς, δέν δείχνουν τήν ίδια μοιρολατρική

έγκαρτέρηση. Ο σύζυγος της Σαμπριέ εντάχθηκε στον UCK, όπως κι ο εξάδελφός του Γκάνι με τά δύο αδέρφια του που ήρθαν από τήν Άγγλία. Η Σαμπριέ είναι υπερήφανη για τόν άνδρα της τόν Μουφτάρ «που πολεμάει τούς Σέρβους». Είναι χωρίς νέα του εδώ και τρεις μήνες «αλλά τί να γίνει, εμείς είμαστε έτοιμοι να δώσουμε τά πάντα για τό UCK. Για τήν ανεξαρτησία του Κόσοβο. Όχι πιά τήν αυτονομία. Ύστερα απ' όσα συνέβηκαν αυτό τελείωσε». Ο γαμπρός της, ο Ράχμαν, ο μόνος άντρας παρών, συναινεί: «Όταν θά φύγουμε απ' εδώ θά πάμε στο ανεξάρτητο Κόσοβο, πουθενά άλλου». Όλοι γνωρίζουν ότι ή παρουσία τους ενοχλεί τούς Σλαβομακεδόνες. Μόνο στο δήμο του Ζαλιμές, που αποτελείται από 18 χωριά, όλα εθνοτικά αλβανικά, όπου ανήκει και ή Παλατίτσα, υπάρχουν 3.073 πρόσφυγες, σχεδόν 20% του συνολικού πληθυσμού του δήμου. «Αυτό σημαίνει τό UCK στά σπίτια μας και εναντίον μας», εκτιμούν οι αρχές. Ίσως γι' αυτό οι Μπασότα θέλουν να στείλουν κάποιο καθησυχαστικό μήνυμα: «Βρισκόμαστε προσωρινά εδώ, από τή δύναμη τών περιστάσεων. Δέν θέλουμε να αποσταθεροποιήσουμε τή Μακεδονία», υποστηρίζει ο Ράχμαν. Και πριν φύγω, θέλησε να μου μάθει τρεις λέξεις αλβανικές: Luft (πόλεμος), Pac (ειρήνη) και Liri (έλευθερία).

27 Άπριλίου 1999

Η ΕΥΡΩΠΗ ΠΕΘΑΙΝΕΙ ΣΤΟ ΚΟΣΟΒΟ

του Νίκου Προκόδα

Ένας μικρός κατάλογος μεγάλων παραδόξων

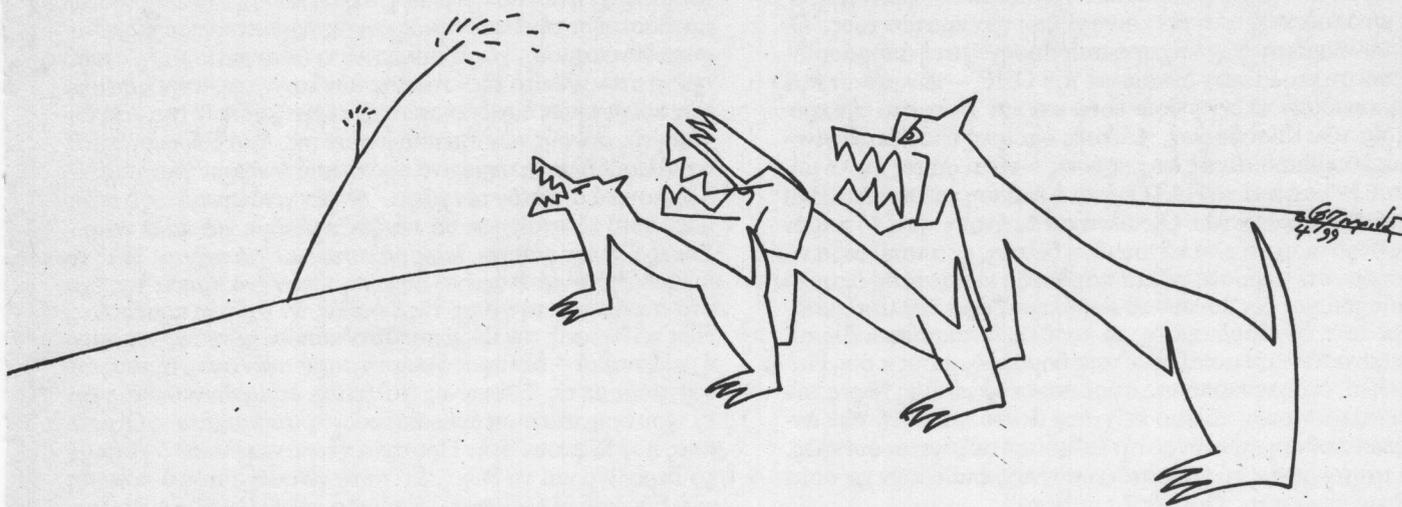
Εδώ κι έναμιση μήνα, τὰ νατοϊκά αεροπλάνα βομβαρδίζουν καθημερινά κι ἀνηλεώς τὴ Γιουγκοσλαβία. Ἐντούτοις, ἐνῶ ἤχουν σειρήνες, βρέχει φωτιά και σίδερο, σκοτώνεται πληθυσμός και κυρίως ἄμαχος, γεμίζει ἡ γῆ συντρίμματα και καπνούς, κατά ἑκατοντάδες χιλιάδες ἐγκαταλείπουν οἱ ἄνθρωποι τὰ σπίτια τους και τραβοῦν τὸ δρόμο τῆς προσφυγιάς, ἐνῶ συμβαίνουν δηλαδή ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀποτρόπαια χαρακτηριστικά πού καθιστοῦν μισητό τὸν πόλεμο κι ἐνῶ τὰ τηλεοπτικά κανάλια μεταδίδουν ἀφειδῶς αὐτές τίς εἰκόνες φρίκης, τὰ ἐπίσημα στρατιωτικά και πολιτικά ἀνακοινωθέντα τοῦ ΝΑΤΟ και τῶν κυβερνήσεων τῶν χωρῶν-μελῶν του ἀποφεύγουν συστηματικά τὴ χρήση τῆς λέξης «πόλεμος», ὑποκαθιστώντας τὴν μέ ἐκφράσεις ὅπως «ἐνέργειες», «ἐπέμβαση» ἢ, τὸ πολύ πολύ, «βομβαρδισμοί». Δυστυχῶς, ὁμως, δέν πρόκειται γιὰ τὸ μοναδικὸ παράδοξο αὐτοῦ τοῦ πολέμου.

Ἡ διάρκεια τοῦ πολέμου μοιάζει ἐπίσης παράδοξη: ὅταν ξεκίνησαν οἱ βομβαρδισμοί, οἱ ὑπουργοὶ Ἐξωτερικῶν κάποιων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν δήλωναν ὅτι θὰ διαρκοῦσαν μερικές μέρες μόνον, ἴσα ἴσα μέχρι νὰ πεισθεῖ ὁ Μιλόσεβιτς νὰ ὑπογράψει τὸ σύμφωνο, ἐνῶ ὁ Χαβιέρ Σολάνα στίς συνεντεύξεις πού ἔδινε ἐπέμενε ὅτι «εἶναι θέμα ἡμερῶν, ἄντε τὸ πολύ μερικῶν ἐβδομάδων, σίγουρα πάντως ὄχι μηνῶν». Ἡ πραγματικότητα δείχνει διαφορετικὴ και μᾶς καθιστά, γιὰ ἄλλη μιά φορά, πολύ ἐπιφυλακτικούς ἀπέναντι στίς δηλώσεις τῶν συμμάχων μας.

Διάφοροι καλοθελητές κάνουν κατά καιρούς εἰρηνευτικές προτάσεις: κάτι οἱ Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι τοῦ Γιέλτσιν, κάτι οἱ Γερμανοὶ ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Συμβουλίου Ἐπιτροπῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, κάτι ὁ Κόφι Ἀνάν ὅταν τὸν θυμηθοῦν οἱ δημοσιογράφοι, κάτι ὁ Ρουγκόβα στή Γιουγκοσλαβικὴ τηλεόραση, κάτι ὁ ἴδιος ὁ Μιλόσεβιτς ἐλευθερώνοντας τοὺς τρεῖς Ἀμερικανούς στρατιῶτες. Κάπου κάπου, ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές

εἶναι σοβαρές, ὅπως ἡ πρόταση ἀποστολῆς διεθνούς εἰρηνευτικοῦ σώματος στό Κόσοβο, ἀποτελούμενο ἀπὸ εὐρωπαϊκά και ρωσικά στρατεύματα, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ΟΗΕ, τὰ ὁποῖα θὰ ἐγγυηθοῦν τὴν τήρηση τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας τοῦ Ραμπουγιέ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Σέρβων, μέ ἀντάλλαγμα τὴν παύση τῶν βομβαρδισμῶν. Σέ ὅλες αὐτές τίς προτάσεις, οἱ Ἀμερικανοὶ διοικητές τοῦ ΝΑΤΟ ἀπάντησαν διὰ καγχασμῶν, ἀποδεικνύοντας ἔτσι τὸ πόσο σταθεροὶ ἐμμένουν στίς ἀπόψεις τους και τὸ πόσο δύσκολο εἶναι στίς μέρες μας νὰ τοὺς περάσει κανεὶς γιὰ Ἀμερικανάκια. Πραγματικά, λοιπόν, ἡ ἔνταξη τῶν βομβαρδισμῶν δαίνει συνεχῶς αὐξανόμενη.

Ἡ κύρια αἰτιολόγηση τῶν βομβαρδισμῶν ἐκ μέρους τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι ἠθικῆς τάξης: ἡ καταπάτηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων τῶν κατοίκων τοῦ Κόσοβο εἶναι ἀπαράδεκτη και ἀνυπόφορη και ἂν ὁ Μιλόσεβιτς συνεχίσει νὰ κωφεύει ἐξοργίζοντας ἔτσι τὴ διεθνή κοινότητα, δέν ὑπάρχει ἄλλη λύση ἀπὸ τὸν διὰ τῶν ὄπλων ἐξαναγκασμὸς του νὰ συμμορφωθεῖ. Ὑπενθυμίζεται, διότι ἡ ἐπανάληψη εἶναι ἡ μητέρα τῆς μάθησης, ὅτι τὰ ἐν λόγω ὄπλα εἶναι τοῦ ΝΑΤΟ. Ἄς μὴν σταθοῦμε στήν καταπάτηση τῶν κανόνων τοῦ διεθνούς δικαίου πού συνεπάγεται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πολὺ ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ιδέας (κανένα διεθνές δικαστήριό δέν ἔχει δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν ὄσων τεκταίνονται στό ἐσωτερικὸ ἐνός ἀνεξάρτητου κράτους ὅπου τὸ ἐθνικὸ δίκαιο ὑπερισχέει τοῦ διεθνούς, ἀφήστε τὸ ὅτι τὸ ΝΑΤΟ δέν εἶναι διεθνές δικαστήριό ἀλλὰ στρατιωτικὸ σύμφωνο), ἄς ἀναλογιστοῦμε ἀπλῶς ὅτι τὰ γεράκι τοῦ ΝΑΤΟ και τοῦ Στέιτ Ντιπάρτμεντ προβάλλουν ἐπιχειρήματα ἠθικῆς τάξης και καλῆς πίστης και ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα τους, και ἀπαιτοῦν τὰ λόγια τους νὰ γίνουν πιστευτά. Θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ τὸ σενάριο μᾶς κωμωδίας, ὅποτε θὰ ἦταν σειρά μας νὰ καγγάσουμε, ἂν δέν ξέραμε τὴν συνέχεια τοῦ ἔργου. Ἄσε πού στό βασικὸ ἐρώτημα «και γιατί εἰδικά τὸ Κόσοβο, ρέ παιδιά;» δέν ὑπάρχει ἀπάντηση (ἐκτός ἀπὸ



τό ότι δέν εἶναι ἴδιες οἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας, γιά παράδειγμα, καί τῆς Γιουγκοσλαβίας μέ τίς ΗΠΑ) κι ἔτσι καί ἀποφασίζει τό ΝΑΤΟ νά διευρύνει τούς στόχους του, ἀκόμη κι ἂν ἐπιστρατεύσει ὁ, τι ἔχει καί δέν ἔχει ἀπό ἐφεδρεῖες, μέχρι καί τή σειρά τοῦ Ἀγγέλου, πού λέει ὁ λόγος, πάλι δύσκολο φαίνεται νά κατατροπώσει στρατιωτικά ὅλα τά αὐταρχικά καθεστώτα ἀνά τόν κόσμο καί νά ἐπιβάλλει ἀπανταχοῦ τῆς Γῆς τή δημοκρατία.

Οἱ ἀρχικοί στόχοι τῆς ἐπίθεσης — πού, ἂν δέν ἀπατῶμαι, παραμένουν ἀκόμη ἐν ἰσχύσει — ἦταν ὁ ἔξαναγκασμός τοῦ Μιλόσεβιτς σέ ὑποχώρηση καί ἀλλαγὴ πολιτικῆς ἐναντι τῶν ἀλβανόφωνων Κοσοδάρων, καθὼς καί ἡ προστασία αὐτοῦ τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τίς σερβικές διαιρέσεις. Ἐντελῶς ἀντικειμενικά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οὔτε ὁ ἓνας οὔτε ὁ ἄλλος ἐπετεύχθησαν: τό Κόσοβο ἀδειάζει μέρα μέ τή μέρα ἀπό τούς κατοίκους του, ὁ Μιλόσεβιτς ἀναγορεύεται σέ ἐθνικό ἥρωα τῶν Σέρβων, καθὼς μόνος του τά βάζει μέ δλόκληρο τό ΝΑΤΟ. Ἐπιπλέον, ἡ ἐπιβαλλόμενη τιμωρία εἶναι, ἂν μή τί ἄλλο, τουλάχιστον τόσο αὐθαίρετη ὅσο καί τό ἔγκλημα. Ταντοχρόνως, ὁ ΟΗΕ δέχεται τό ἰσχυρότερο ράπισμα ἀπό καταβολῆς του, ἡ Ρωσία καλεῖται νά ξεθάψει τά ἐγχειρίδα του Ψυχροῦ Πολέμου, οἱ ἐθνικισμοὶ φουντώνουν ἐπικίνδυνα ἐνῶ τά Βαλκάνια ἀποσταθεροποιούνται γιά τά καλά. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ ΝΑΤΟ, πού οὔτε χαζοὶ οὔτε μὴ ἐνήμεροί εἶναι, πέφτουν σέ βαθιὰ περιουλογογία καί δηλώνουν ὅτι δέν εἶχαν σαφῶς προβλέψει ὅλα αὐτά τά ἐνδεχόμενα.

Μέ τήν ἐνταξίη τῶν ἐπιθέσεων, ἡ νατοϊκὴ προπαγάνδα ἐπέμεινε σημαντικά στήν τεχνολογική πρόοδο, χάριη στήν ὁποία οἱ δόμβες καί οἱ πύραυλοι ἦταν προγραμματισμένοι νά πλήττουν πολύ συγκεκριμένους στόχους μέ θαυμαστή ἀκρίβεια. Κάτι, δηλαδή, σάν τῆ δεξιότεχνία τοῦ Λούκυ Λούκ πού πυροβολοῦσε κι ἀχρήστευε τό ὄπλο τοῦ ἀντιπάλου του, διαφυλάσσοντάς

του τῆ ζωὴ καί τῆ σωματικὴ ἀκεραιότητα. «Ἐνας πόλεμος χωρίς νεκρούς», ἔτσι ἔγραφε τό περιτύλιγμα τοῦ προϊόντος πού μᾶς πουλοῦσαν. Μόλις ὁμως τό δγάλαμε ἀπό τό κουτί του, διαπιστώσαμε τό μέγεθος τῆς ἀπάτης: ὁ βομβαρδισμός τῶν κατοικημένων περιοχῶν προκαλεῖ τό θάνατο καί τῶν ἀμάχων, ἡ κακὴ Σερβία δέν κατοικεῖται ἀμιγῶς ἀπό κακοὺς Σέρβους, ὑπάρχουν μειονότητες σάν τήν οὔγγρικὴ, γιά παράδειγμα, κι ὅταν βαμβαρδίζονται οἱ πόλεις τους σκοτώνονται καί οἱ καλοὶ Οὔγγροι κι οἱ κακοὶ Σέρβοι κι ἄλλοι μαζί τους, ἀχταράς, καμιά φορά οἱ πύραυλοι, δάλε καί λογάριασε πῶς καί τί, πετᾶνε πύο γρήγορα ἀπ' ὁ, τι πρέπει καί δέν προφταίνουν νά τούς σταματήσουν στά σύνορα καί πᾶνε καί σκάνε καταμεσῆς στήν πρωτεύουσα κάποιας γειτονικῆς χώρας πού δέν ἔχει ἀκόμη ἐμπλακεῖ στίς ἐχθροπραξίες... Ἀκριβῶς ὁ, τι γίνεται σ' ἓναν πόλεμο, μέ μιά μικρὴ διαφορά: ἡ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στίς ἱκανότητες τῆς τεχνολογίας μπορεῖ νά ἔχει μακάθρια ἀποτελέσματα μερικές φορές, ὅταν ἀντί γιά τάνης τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ βομβαρδίζονται τά τρακτέρ καί τά καμιόνια τῶν προσφύγων ἐπειδὴ τυχαίνει νά εἶναι κι αὐτά πράσινα. Ὁρες ὥρες ἀναρωτιέται κανεῖς ἂν οἱ Ἀμερικανοὶ στρατιῶτες τοῦ ΝΑΤΟ συνειδητοποιοῦν τῆ διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν πόλεμο καί στή χρῆση τοῦ κομπιούτερ, ὅπου, στό κάτω κάτω, ἂν κανεῖς κάποιο λάθος δέν ἔχεις παρά νά πατήσεις τό κουμπὶ «ἀκνρον» καί νά ξαναρχίσεις ἀπό τήν ἀρχή...

Κι ὁμως, οὔτε τά τραγικά ἀποτελέσματα πού συνεπάγονται οἱ βομβαρδισμοὶ γιά τόν ἄμαχο πληθυσμὸ τῆς Γιουγκοσλαβίας (καί βεβαίως τοῦ Κόσοβο), οὔτε τά ἀκόμη τραγικότερα «λάθη» δέν μοιάζουν ἀρκετά ὥστε νά θέσουν σέ ἀμφισβήτηση τῆ φύση τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν. Κανεῖς ἡγέτης κράτους-μέλους τοῦ ΝΑΤΟ δέν φαίνεται ἰκανός νά ἀντιπροτείνει στοὺς Ἀμερικανούς ἀρχιστρατήγους ἓναν τρόπο διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου πού νά μὴν περιορίζεται αὐστηρά καί μόνο σέ ξέερασμα τόνων βομβῶν ἀπό ἀπόσταση ἀσφαλείας γιά τούς πιλότους

των αεροπλάνων, χωρίς καμία έγγυση επιτυχίας του στόχου. Και τούτο διότι ο «άλλος» τρόπος διεξαγωγής του πολέμου συνεπάγεται χειραίτες επιχειρήσεις, ένδεχομένως μάχες σώμα με σώμα, καταστάσεις δηλαδή παντελώς ασύμβατες με τό δόγμα της μη απώλειας (συμμαχικών) ανθρώπινων ζωών και, άρα, μη αποδεκτές από την κοινή γνώμη των κρατών τους. Όταν των βομβαρδιστικών επιχειρήσεων προηγείται ή απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων του ΟΗΕ — των μόνων που θά μπορούσαν να έγγυθοῦν ἔστω και κατ' ἐλάχιστο τήν προστασία των Κοσοβάρων, για τούς όποιους υποτίθεται γίνονται οι βομβαρδιστικές επιχειρήσεις — είναι σαφές ότι τό μόνο που ένδιαφέρει το ΝΑΤΟ είναι ή ἔκβαση του πολέμου και όχι τό αποτέλεσμα του. Οι πολιτικοί αφήνουν προς τό παρόν τούς στρατιωτικούς να κάνουν ό, τι θέλουν, μέ αποτέλεσμα να βρισκόμαστε μπροστά σέ μία παράδοξη κατάσταση όπου οι βομβαρδισμοί δέν λύνουν τό πρόβλημα, άρα πολλαπλασιάζουμε τούς βομβαρδισμούς, τό πρόβλημα παραμένει άλλοτο, άρα ξαναπολλαπλασιάζουμε τούς βομβαρδισμούς κ.ο.κ. Παράλληλα, οι δημοσκοπήσεις στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες που συμμετέχουν στόν πόλεμο δείχνουν ότι τό ποσοστό των ανθρώπων που συμφωνούν μέ τήν ἐπέμβαση αυξάνεται συνεχώς, ενώ ταυτοχρόνως τό ποσοστό αυτών που επιθυμούν χειραία επίθεση μειώνεται. Παράδοξο κι αυτό;

Ποιοί είναι οι χαμένοι;

Ο πρώτος μεγάλος ήττημένος αυτού του πολέμου είναι ή ειρήνη. Αύτή ή γενιά, που πίστευε πως εισέπραξε τά διδάγματα των δύο παγκόσμιων πολέμων που ἔζησαν οι πατεράδες κι οι παππούδες τους και πως θ' αποτελούσε τήν πρώτη γενιά που δέν θά γνώριζε τόν πόλεμο, τήν πάτση. Ό,τι κι να γίνει από δώ και μπρός, ό πόλεμος ἔγκαταστάθηκε πλέον στά Βαλκάνια. Χτές ήταν στή Βοσνία, σήμερα στή Σερβία, αύριο γιατί να μήν ἐπισκεφθεί τήν Ἀλβανία, τή Μακεδονία ή τήν Ἑλλάδα; Για ποιο λόγο οι ἄλβανόφωνοι Μακεδόνες να μήν χαιρούν μιᾶς, ἔστω σχετικής, ανεξαρτησίας, όπως οι ὁμόφυλοί τους Κοσοβάρους; Ἀμ' οι Σέρβοι τῆς Βοσνίας ή τῆς Μακεδονίας; Κι οι Ἑλληνες τῆς Ἀλβανίας; Κι οι Οὐγγροι τῆς Ρουμανίας και τῆς Γιουγκοσλαβίας; Κι οι Τούρκοι τῆς Βουλγαρίας και τῆς Ἑλλάδας; Ἡ μήπως δέν ἔχει;

Ο δεύτερος μεγάλος ήττημένος είναι φυσικά ή Γιουγκοσλαβία. Τό κράτος, οι κάτοικοί του. Πολλαπλά ήττημένοι, μάλιστα: γεωγραφικά συρρικνώθηκαν και θά συρρικνωθοῦν κι άλλο, οικονομικά καταστράφηκαν (μέχρι στιγμῆς, τό 70% τῆς βιομηχανίας ἔχει ισοπεδωθεί από τούς βομβαρδισμούς), στρατηγικά θά υποδουλωθοῦν στό Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (στούς Ἀμερικανούς, δηλαδή, για δέξ!) που θ' ἀναλάβει τήν ἀναστύλωσή τους ἅμα τῷ πέρατι τοῦ πολέμου, ήθικά διαλύθηκαν, διότι δέν είναι και μικρό πράγμα να σέ ἔχουν στήν μπούκα του κανονιοῦ τους — κυριολεκτικά — όλες μαζί οι ισχυρότερες χώρες του κόσμου, πολιτικά ναυάγησαν, καθ' ὅσον τά πιό ἔθνικιστικά κι ἀντιδραστικά στοιχεία ισχυροποιούνται ἔξαιτίας του πολέμου, στό συμβολικό ἐπίπεδο κατατροπώθηκαν διότι τό ΝΑΤΟ γκρέμισε ἐκεῖνα τά λιγοστά κτίρια που θυμίζουν στούς κατοίκους του Βελιγραδίου ότι είχαν ἀντισταθεῖ στούς ναζί κι ἐπιπλέον ή γερμανική ἀεροπορία ξαναβομβάρδισε τό Βελιγράδι χωρίς καν να περιμένει ν' ἀλλάξουμε αἰώνα, ἔτσι, για τό γαμώ το, στή διεθνή κοινή γνώμη (πλήν

τῆς ἑλληνικής και τῆς ρώσης θαρρῶ) ἐμφανίζεται ὡς διαβολόσπερμα.

Τρίτος ήττημένος είναι ή Εὐρώπη. Όχι ή ΕΟΚ, ή Εὐρώπη του Μάαστριχτ ή των μονοπωλίων, ἀλλά ἐκεῖνη ή Εὐρώπη που σηματοδοτοῦσε τήν ἐλπίδα μιᾶς κοινῆς προοπτικής χωρίς σύνορα κι ἔθνικισμούς, χωρίς πολέμους κι ἀνταγωνισμούς, στηρισμένη στόν πλοῦτο τῆς ιστορίας των λαών τῆς, στήν ἐμπειρία των κοινωνικών διεκδικήσεων των ἐργαζομένων τῆς, στή δύναμη τῆς σκέψης των διανοουμένων τῆς. Μία Εὐρώπη που θ' ἀγκάλιαζε όλα τά σημερινά κράτη που ἀνήκουν γεωγραφικά ή ἰδεολογικά σ' αὐτόν τόν χώρο. Ἄν δέν γινόταν αὐτός ό πόλεμος, αὐτό τό στοιχημα θά παιζόταν ἀκόμη για πολύ καιρό. Σήμερα πλέον χάθηκε, ἴσως μάλιστα και για πάντα. Πώς να μιλήσεις πιά για ἑνωμένη Εὐρώπη, όταν ἕνα τμήμα τῆς ἔχει στό στόμα του τή γεύση τῆς ἀδικίας ἄν ὅχι τῆς προδοσίας; Πώς να ἑνώσεις τήν Εὐρώπη, όταν κάποια μέλη τῆς — τωρινά ή μελλοντικά — δέν προσβλέπουν παρά στήν ἀγοστή τους συνεργασία μέ τίς ἑνωμένες Πολιτεῖες, διακινδυνεύοντας τήν ἑκ νέου ἔγκατάσταση ἀμερικανικών προτεκτοράτων; Οι μύμπες που πέφτουν στήν Πρίστινα χτυπάνε τελικά τό Παρίσι, τό Βερολίνο και τή Ρώμη. Γι' αὐτό γίνεται αὐτός ό πόλεμος κι ή Εὐρώπη πληρώνει πολύ ἀκριβά τήν ἔλλειψη κοινῆς ἀμυντικής πολιτικής. Ἄς συνεχίσει λοιπόν ν' ἀσχολεῖται μέ τήν κοινή ἀγροτική τῆς πολιτική, κατ' εἰκόνα και ὁμοίωση τῆς ἐπιλογῆς που ἔκανε να φυτοζωεῖ.

Ἐχει και τέταρτο χαμένο αὐτή ή ιστορία: πρόκειται για τή δημοκρατία. Όχι στή Γιουγκοσλαβία, όπου τό παιχνίδι είναι χαμένο κι όπου δέν είναι κατάλληλη στιγμή να ζητάει κανείς ἐλευθεροτυπία, ἀλλά στόν «ἐλεύθερο κόσμο» που περηφανεύεται για τή λειτουργία των ἀντιπροσωπευτικών του συστημάτων. Καθώς βρισκόμαστε σέ περίοδο πολέμου (κι ἄς τόν ὀνομάζουν ἐπισημως ὅπως θέλουν), ή πληροφόρηση είναι ἑλλιπής και κατευθυνόμενη, τά Κοινοβούλια καλοῦνται να ἐπικροτήσουν ἤδη εὐληκτικές ἀποφάσεις, και ή κοινή γνώμη πρέπει να πειστεί για τό καλῶς ἔχειν τῆς κεντρικής ἐπιλογῆς και, κυρίως, να μήν πανικοβληθεῖ. Τά δελτία εἰδήσεων κατασκευάζονται προσεκτικά, οι ἰδέες που θά περάσουν θά πρέπει να είναι συμφωνες μ' αὐτό που ζητάει, ἀλλά και μ' αὐτό που πρέπει να ζητάει ή κοινή γνώμη, πάντα δομημένες πάνω στό δίπτυχο «οἱ καλοί και οι κακοί». Ἐτσι, στήν Ἑλλάδα τό δελτίο δείχνει κατεστραμμένα σερβικά γιοφύρια, κατά προτίμηση μέ τρένα ἑπάνω τους, ενώ στή Γαλλία περιγράφει μ' ὄλες τίς δυνατές λεπτομέρειες τό δράμα των Κοσοβάρων προσφύγων και τά βασανιστήρια στά ὁποῖα τούς υποβάλλει ό σερβικός στρατός, χωρίς να ἐπιμένει κατ' ἀνάγκην στό ότι μόλις περάσουν τά ἄλβανικά σύνορα πλακώνουν οι πρώην σωματοφύλακες του Μπερίσα και τούς πολῶνε μέ τό ζόρι προστασία. Ἐτσι, ό μέσος Ἑλληνας σπηλιτεύει εὐκολότερα τήν κτηνωδία του ΝΑΤΟ (στό ὁποῖο ή χώρα του συμμετέχει), ενώ ό μέσος Γάλλος συγκινεῖται ἀναφανδόν μέ τόν ξεσπιτωμό των Κοσοβάρων (στούς ὁποίους ή χώρα του ἀρνείται να παράσχει ἄσυλο προστασσοντας τό ἐπιεικῶς ἀπαράδεκτο ἐπιχειρημα ὅτι ἐπιθυμία τῆς διεθνούς κοινότητας είναι να ἐπιστρέψουν οι πρόσφυγες στά σπίτια τους, λές και γύρισε ποτέ κανείς πρόσφυγας στό σπίτι του· ἀλλά, εἴπαμε: στά κομπιούτερ, τό πλῆκτρο undo ἔχει τή δυνατότητα να κάνει θαύματα...). Οι εἰκόνες — των ὁποίων, σημειωτέον, δέν είναι πάντα γνωστή ή προέλευση — βομ-

βαρδίζονται μέ τή σειρά τους τόν τηλεθεατή πού τίς περισσότερες φορές δέν προφταίνει νά νά αναρωτηθεῖ μπάς κι ὑπάρχει καμιά σχέση ἀνάμεσα στους βομβαρδισμούς ἀπ' τή μιά καί στην προσφυγιά ἀπ' τήν ἄλλη. Τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καί εἰδικά τά τηλεοπτικά κανάλια προσπαθοῦν νά ἐπωφεληθοῦν ὅσο γίνεται περισσότερο ἀπό τήν ἀναμπουμπούλα, μέ μοναδικό τους σκοπό νά αὐξήσουν τό κοινό τους κι ἔτσι, χωρίς νά εἶναι κατ' ἀνάγκην «ἐξαγορασμένα», φέρουν τεράστια εὐθύνη γιά τήν καταστρατήγηση τοῦ κριτικοῦ πνεύματος ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων. Ἐξάλλου, ὅπως τυχαίως, οἱ βομβαρδισμοί στή Γιουγκοσλαβία ἀρχίζουν τήν ὥρα τῆς μεγαλύτερης ἀκροαματικότητας στίς ΗΠΑ (στήν ἀνατολική ἄκτῃ ἀρχικά, καί μετά σταδιακά μέχρι νά τελειώσουν ἔχει φτάσει κι ἡ ὥρα τῆς δυτικῆς ἄκτῆς). Χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι τό ΝΑΤΟ βομβαρδίζει γιά τό CNN, ἕνας διευθυντής εἰδήσεων πού σέβεται τόν ἑαυτό του τό λαμβάνει σίγουρα ὑπόψη του, μέ ἀποτέλεσμα τό κόστος ἐνός λεπτοῦ διαφήμισης μεταξύ δύο βομβαρδισμῶν νά φθάσει στίς 40.000 δολάρια. Τό ΝΑΤΟ γράφει ἱστορία μέ τή δόθηια τοῦ CNN...

Πέμπτος χαμένος, ἡ οἰκονομία, μέ τήν πλατιά ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ κατασπατάληση πόρων πού συνεπάγεται αὐτός ὁ πόλεμος εἶναι δυσανάλογα μεγάλη. Τό μέσο κόστος ἀνέρχεται σέ ἑκατό ἑκατομμύρια δολάρια τή μέρα, χωρίς νά ὑπολογίσουμε οὔτε τό κόστος τῆς διατροφῆς καί τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτῶν, οὔτε τό κόστος τῶν φιλανθρωπικῶν ἀποστολῶν, οὔτε, φυσικά, τά διαφυγόντα κέρδη. Τά 19 κράτη-μέλη τοῦ ΝΑΤΟ μοιράζονται πρὸς τό παρόν περί τά 15 δισεκατομμύρια δολάρια (ὁ Πόλεμος τοῦ Κόλπου κόστισε 30), ποσό πού ἀντιστοιχεῖ στό 0,1% τοῦ ἐθνικοῦ τους προϊόντος, ἀλλά τό 100% τοῦ ἀντίστοιχου τῆς Σερβίας. Τό μηνιαῖο κόστος τῆς γαλλικῆς συμμετοχῆς στόν πόλεμο ἀνέρχεται σέ 300 ἑκατομμύρια φράγκα (15 τρισ. δραχμές). Αὐτά τά λεφτά πρέπει νά δοθοῦν ἀπό κάπου καί ἡ πείρα ἐπὶ τοῦ θέματος λέει ὅτι οἱ κοινωνικές δαπάνες εἶναι ἀπό τίς πρώτες πού ὑφίστανται περικοπές. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, οἱ σχετικές μέ τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις δαπάνες (κυρίως πολεμική βιομηχανία, τηλεπικοινωνίες, πληροφορικὴ) τονώνουν τήν ἀμερικανικὴ οἰκονομία (γιά παράδειγμα, ἕνα βομβαρδιστικό B2 κοστίζει δύο δισεκατομμύρια δολάρια —περισσότερα ἀπ' ὅ, τι τό ἐθνικό εισόδημα τῆς Ἀλβανίας—, ἕνας πύραυλος τόμαχο κοστίζει 800.000 δολάρια, ἕνας σλάμ τῆς Boeing, 500.000 δολάρια), πράγμα σωτήριο ἰδίως σέ μιά ἐποχὴ ὅπου ὁ δείκτης τιμῶν τοῦ χρηματιστηρίου τῆς Νέας Ὑόρκης δέν παύει νά σπάει ρεκόρ ἀνόδου καί ὑπάρχουν φόβοι γιά κρᾶχ. Τό internet κι ἡ πολεμικὴ βιομηχανία καλοῦνται λοιπόν νά σώσουν τήν ἀμερικανικὴ οἰκονομία, μέ ἀντίτιμο τῆ ζωῆ κάποιων ἰθαγενῶν στή Γηραιά Ἡπειρο. Στήν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα, ὁ Λένιν ἔγραφε σχετικά μέ τήν ἀνάγκη τοῦ καπιταλισμοῦ νά προκαλεῖ πολέμους γιά νά καταστρέφει τήν ὑπερσυσσωρευμένη παραγωγὴ προϊόντων. Στὴ δεκαετία τοῦ '70, δέν τά παίρναμε καί πολύ στά σοβαρά, θεωρώντας ὅτι οἱ πόλεμοι ὀφείλονται σέ ἄλλες αἰτίες. Στά τέλη τοῦ αἰῶνα, σάν νά φαίνεται ὅτι εἶχε δίκιο...

Ὁ ἕκτος μεγάλος χαμένος εἶναι ἡ οἰκολογία. Στὴ Γιουγκοσλαβία, οἱ οἰκολογικὲς καταστροφές μοιάζουν σημαντικές, καί λόγω τῆς —ἐπὶ σκοποῦ— καταστροφῆς μονάδων τῆς χημικῆς βιομηχανίας καί λόγω χρησιμοποίησης βλημάτων περιβέδλη-

μένων μέ οὐράνιο 238. Οἱ ἐπιπτώσεις θά εἶναι δύσκολο νά περιοριστοῦν αὐστηρά καί μόνο στά σύνορα τῆς Γιουγκοσλαβίας, καί κάποιες ἀπό τίς γύρω χώρες ἀρχίζουν σιγά σιγά ν' ἀνησυχοῦν. Ὅμως, ἡ μεγαλύτερη ἴττα τῆς οἰκολογίας ἐπὶ τοῦ θέματος συνιστᾶται στό ὅτι, πλήν ἐλάχιστων, φωτεινῶν ἐξαιρέσεων, οἱ Εὐρωπαῖοι οἰκολόγοι, ἀπό τόν Φίσερ ὡς τόν Κόν-Μπεντίτ, τάχθηκαν ἀναφανδόν ὑπέρ τῆς νατοϊκῆς ἐπίθεσης. Σκεφτεῖτε τί θά γινόταν ἂν δέν εἶχαν ὑπάρξει καί εἰρημιστές στά νιάτα τους... Τό μόνο πού μέ ἡρεμεῖ εἶναι ὅτι σκέφτομαι ποιά θά ἦταν ἡ κατάσταση σήμερα στή Γιουγκοσλαβία ἂν καί ὁ ἴδιος ὁ Κλίντον δέν ἦταν ἐναντίον τοῦ πολέμου στό Βιετνάμ. Ἀπό μιά ἄποψη, πάλι τυχεροὶ εἴμαστε!

Ὁ ἄλλος μεγάλος, πολύ μεγάλος χαμένος αὐτῆς τῆς ἱστορίας εἶναι τελικά ἡ Ἀριστερά. Πολυκερματισμένη, μέ κάποια κομμάτια τῆς ἔμμονα ἀντιπολεμικῆ καί κάποια ἄλλα ἐμμετικά φιλοπολεμικά. Κυρίως ὁμως χαμένη μπροστά σέ μιά ἀπίστευτη συναίνεση πού μοιάζει νά συνθλίβει τίς ἰδεολογίες καί πολιτικές διαφοροποιήσεις, πολλῶ δέ μᾶλλον πού κάποια ἱστορικά τῆς τμήματα βρισκονται σήμερα στήν ἐξουσία —τουλάχιστον μοιράζονται κάποια ἐξουσία μέ τούς σοσιαλδημοκράτες. Πολύ σχηματικά (καί ἐξαιρουμένης τῆς Ἑλλάδας, ὅπου οἱ εὐαισθησίες καί οἱ αὐτοματισμοὶ ἔχουν νά κάνουν μέ ἄλλου εἶδους προτεραιότητες, μέ ἀποτέλεσμα ἡ διεθνιστικὴ Ἀριστερά νά συγκατοικεῖ χωρίς νά ταυτίζεται, ἐλπίζω, μέ τούς χθεσινούς κομμουνιστοφάγους πού ἀνενοδοῖστα ὑποκρίνονταν σήμερα ὅτι οἱ Σέρβοι, καθ' ὅτι ὀρθόδοξοι, τυγχάνουν καί ἀδέρφια τους) ἡ ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Δεξιὰ τάσσεται ἀναφανδόν ὑπέρ τοῦ πολέμου, ὑπὸ τήν ἐπήρεια ἐνός κράτους ἐξασθημένου ἀντικομμουνισμοῦ, διαρκοῦς φιλοαμερικανισμοῦ καί «πῶ πῶ δημοκρατία». Ἐξαιρουμένης, μολαταῦτα, τῆς Ἀκρας Δεξιᾶς, ἡ ὁποία, ἐμφορούμενη ἀπὸ ἀμιγῶς ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία, ὑπερασπίζεται ἀναφανδόν τίς πρακτικὲς τοῦ Μιλόσεβιτς (ὅπως τόν συνέδραμε, ἐξάλλου, καί ὁ Σαρὸν καί ἄλλοι, ἀντίστοιχοι βεληγεκοῦς). Ἡ Ἀριστερά ὁμως παραπαεῖ. Ἀνίκανη νά ἐπιβάλει μιά ταξικὴ ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας, ἀδύναμη ν' ἀντιπαρέλθει τὰ ἐπιχειρήματα περὶ ἐγγενοῦς ἀντιαμερικανισμοῦ καί, κυρίως, ἰδεολογικά μπερδεμένη μπροστά στόν ὑποτιθέμενο οὐμανιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπέμβασης, διασπᾶται στά ἕξ ἂν εἶχε κάποτε συντεθεῖ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἀριστερά πληρώνει τίς παλιές τῆς ἀμαρτίες. Δυσκολεῖται νά ξαναβρεῖ τίς πάλαι ποτέ ἀντιμιλιταριστικὲς τῆς εὐαισθησίες, δέν διαδηλώνει τήν Πρωτομαγιά —ὅπως θά ἔκανε λίγα χρόνια πρὶν— μέ συνθήματα ἀλληλεγγύης πρὸς ὅλους τούς λαοὺς τῆς Γιουγκοσλαβίας ἢ, ἔστω, «εἴμαστε ὅλοι Κοῦρδοι, εἴμαστε ὅλοι Κοσοβάροι», περιορίζεται ἀπλῶς στό νά μαζεύει λεφτά καί τρόφο γιά τούς πρόσφυγες ἐπιβειβαίωνοντας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ κράτους, ἐνῶ ἡ ἀρωγὴ τῶν θυμάτων ἐπαφίεται στήν ἐλεημοσύνη τῶν πολιτῶν. Εὐτυχῶς, ἀπὸ μιά ἄποψη, γιατί ἂν περιμέναμε ἀπὸ τήν Ἀριστερά νά μαζεύει λεφτά γιά ν' ἀγοράσουμε τάνκς καί πυραύλους, οὔτε ἕναν πόλεμο τῆς προκοπῆς δέν θά εὐχαριστιόμασταν...

«ΑΝΤΑΡΤΟΚΛΗΤΟΙ» ΚΑΙ ΚΟΣΟΒΑΡΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΘΝΟΚΑΘΑΡΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Κάποια μέρα ὁ πόλεμος στήν Γιουγκοσλαβία θά τελειώσει. Δέν γνωρίζουμε πῶς: ἂν οἱ Σέρβοι θά γονατίσουν κάτω ἀπό τό βάρος τῆς ἐναέριας ἐπιδρομῆς τοῦ ΝΑΤΟ, ἂν οἱ νατοϊκοί προχωρήσουν σέ κάποιου εἶδους χειραίδια ἐπιχείρηση στό Κόσοβο, ἂν στό στρατόπεδο τῶν Εὐρωπαίων δημιουργηθοῦν σοβαρά ρήγματα πού θά ὑπαγορεύουν ἀλλαγές στρατηγικῆς, ἂν θά ὑπάρξει κάποια πολιτική λύση, κάποιος συμβιβασμός ὅπως ἤδη ἀχνοφαίνεται, ἂν τό Κόσοβο διχοτομηθεῖ κι ἓνα τμήμα του γίνεῖ προτεκτοράτο, ἂν ὁ πόλεμος ἐτοῦτος, προτοῦ τελειώσει, τυλίξει καί τίς γειτονικές χώρες στό στρόβιλό του. Δέν ξέρομε ἐπίσης, ἐγώ τουλάχιστον δέν ξέρω οὔτε μπορῶ νά ὑποθέσω, ποιοῦ θά εἶναι τό τοπίο τήν ἐπαύριο τοῦ πολέμου. Ξέρω μόνον ὅτι ὅταν οἱ πολεμικές μηχανές σταματήσουν τό ὀλέθριο ἔργο τους, ὅποια λύση κι ἂν δοθεῖ ἀπό τό δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου εἴτε ἀπό τό πνεῦμα τῆς καταλλαγῆς, θά μείνουν ἀνάμεσά μας τά προβλήματα πού δημιουργήσε αὐτός ὁ πόλεμος, προβλήματα μέ τά ὁποῖα θά ἀναμετριάμαστε γιά καιρό, γιατί θά ἐπιδιώσουν τῆς παύσης τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ἐδῶ θέλω νά μιλήσω γιά ἓνα ἀπ' αὐτά: γιά τήν ὀνομαζόμενη ἐθνοκάθαρση πού ἐφαρμόζουν οἱ Σέρβοι εἰς βάρος τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσοβο. Τό πρόβλημα εἶναι θεμελιώδες ὄχι μόνον γιά τούς διώκτες Σέρβους καί τά θύματά τους Ἀλβανούς τοῦ Κόσοβο, ἀλλά καί γιά μᾶς, παρόλο πού δέν ζοῦμε αὐτό τόν πόλεμο μέ τίς δόμους στό κεφάλι οὔτε εἶναι συμπολίτες μας αὐτοί πού ἀπαρτίζουν τά ἐξαθλιωμένα καραβάνια τῶν προσφύγων.

Νεόκοπος ὁ ὄρος «ἐθνοκάθαρση» πρωτοχρησιμοποιήθηκε τό 1992 ἀπό Ἀμερικανούς δημοσιογράφους στόν πόλεμο τῆς Βοσνίας γιά νά χαρακτηρίσει τήν πρακτική ἐξόντωσης τῶν μουσουλμάνων ἐκ μέρους τῶν Σέρβων ὥστε νά ὑπάρξει σερβική ἐθνική ὁμοιογένεια ἢ «καθαρότητα» στήν πολυεθνική Βοσνία - Ἑρζεγοδίμη. Ἐκτοτε ὁ ὄρος γνωρίζει λαμπρή σταδιοδρομία, ὀνομάζει καί χαρακτηρίζει τά πιό ἑτερόκλητα φαινόμενα μέ κύριο ἰδεολογικό στόχο νά ἀποδώσει στόν ἀντίπαλο ἰδεολογικά καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀπόλυτου κακοῦ, τοῦ δαιμονοποιημένου κακοῦ, τοῦ πέραν τοῦ πεπολιτισμένου πολιτισμικοῦ μας παραδείγματος. Γι' αὐτό ἐξομοιώνεται εἰδολογικά μέ τήν ρατσιστική κάθαρση πού ἐπέβαλε ὁ ναζισμός τοῦ Χίτλερ, μέ τήν ἐξολόθρευση τῶν Ἑβραίων στό στρατόπε-

δα συγκέντρωσης στή διάρκεια τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Ἦδη στή Δύση ἡ ἐθνοκάθαρση, γιά τούς πολιτικούς ἡγέτες, τά ΜΜΕ ἀλλά καί γιά τήν πλειοψηφία τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης, παρέχει τήν ἰδεολογική καί τήν πολιτική δικαίωση τῆς στρατιωτικῆς ἐπέμβασης στήν Γιουγκοσλαβία ὥστε καί νά ἀναιρεθοῦν τά ἀποτελέσματά της καί νά μὴν ἐπεκταθεῖ τό κακό. Σέ μᾶς ἐδῶ, παρόλο πού ἡ κοινῆ γνώμη στή συντριπτική τῆς πλειοψηφία ἐκφράστηκε ἀντιπολεμικά καί ἀντινατοϊκά, ἡ ἐθνοκάθαρση καί ἡ παραβίαση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἰς βάρος τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κόσοβο χαράζουν βαθιές ἰδεολογικές διαφοροποιήσεις: ἀπό τή μιά πλευρά οἱ πολλοί πού δέν βλέπουν παρά μόνον τούς πυραύλους τοῦ ΝΑΤΟ, ἐνῶ παραβλέπουν τά ἐξαθλιωμένα καραβάνια τῶν προσφύγων ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἐκείνοι — ἔστω «λίγοι» — πού, ἔχοντας κάνει σημαία τους τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί τήν ἀποστροφή γιά τό κτηνώδες καθεστῶς Μιλόσεβιτς πού τά παραβιάζει, δικαιολογοῦν, ὁμολογημένα ἢ ἀναμολόγητα, τήν νατοϊκή ἐπέμβαση γιά νά καταστραφεῖ αὐτή ἡ βάρβαρη πολεμική μηχανή τῶν Σέρβων. Ὑπάρχουν κι ἄλλοι πού μαγνητίζονται μπροστά στά δύο ὁμολογια κακά, τόν Κλίντον καί τόν Μιλόσεβιτς, κι ἀναφωνοῦν ἀπελπισμένα: «οὐδέν νεότερον ἀπό τό βαλκανικό μέτωπο», ἀπ' αὐτήν τήν ἀμειλικτη τερατομαχία πού ἀλέθει Σέρβους καί Κοσοδάρους. Δέν ἔχει σημασία ποιοί πιστεύουν τό ἓνα καί ποιοί τό ἄλλο. Στόν τόπο μας γνωρίζομαστε ὅλοι. Σημασία ἔχει ὅτι τά δύο ρεύματα εἶναι ἀσύμβατα, ἀσυμβίβαστα μεταξύ τους καί θά παραμείνουν ἀσυμβίβαστα κι ὅταν — ἄμποτε! — ἐπέλθει ἡ εἰρήνευση. Πρίν ἐκθέσω τή γνώμη μου πάνω στό ζήτημα τῆς ἐθνοκάθαρσης αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά διηγηθῶ μιά προσωπική ἱστορία. Ὁ ἀναγνώστης θά καταλάβει γιατί ἐπιστρατεύω ἀναμνήσεις ἀπό μιά ἄλλη ἐποχή.

Οἱ ἀνταρτόπληκτοι

Ἦταν τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1947, πάντως μετά τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Γύρω ἀπ' τό χωριό μας, στίς πλαγιές τοῦ Βελουχιοῦ, ἐκείνες τίς μέρες μαίνονταν μάχες ἀνάμεσα σέ τμήματα τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ καί τοῦ Κυβερνητικοῦ. Ἐμεῖς παιδιά τότε, «ἐμπειροί» στό στρατιωτικά, καταλαβαίναμε ἀπό τό κροτάλισμα τῶν πολυβόλων τους ὅτι οἱ δι-



κοί μας, οἱ ἀντάρτες, ἦταν ἀκόμη κοντά μας γιατί γνωρίζαμε τὰ πολυβόλα τους πού ἔριχναν τὶς ριπές τους μέ φειδιῶ ἐνώ τὰ πολυβόλα τοῦ Στρατοῦ ἦταν ἰδιαιτέρως φλύαρα. Κι ὕστερα ἄλλα ἦταν τὰ πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἄλλα τοῦ Στρατοῦ, διαφορετικὲς οἱ λαλιές τους καὶ τὰ μηνύματά τους. Τό βράδυ ἀπὸ τὶς τροχειοδεικτικὲς σφαῖρες πού αὐλάκωναν τὸν οὐρανὸ βλέπαμε καθαρά ποιούς τόπους κατεῖχαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ποῦ βρισκόνταν οἱ φίλοι. Κάποτε ὅμως τὰ πολυβόλα τῶν ἀνταρτῶν ἀπομακρύνθηκαν, μάκραινε τὸ κροτάλισμά τους, ὥσπου χάθηκε πέρα στὰ βουνά τῶν Ἀγραφῶν. Οἱ ἀντάρτες δὲν στέκονταν πολὺ στό ἴδιο μέρος, μετακινοῦνταν συνεχῶς, τακτικὴ τους ἦταν τὸ «πεδίο βολῆς καὶ λακίσσεως».

Τότε, ὅταν οἱ ἀντάρτες δὲν ἀκούγονταν πιά κι ἡ μάχη καταλάγιασε, μᾶς ἔξωσαν τὰ φίδια. Θά ἐρχόταν ὁ Στρατός. Καὶ πραγματικά, ἓνα ἀπογευματάκι μέ κρύα φθινοπωρινὴ λιακάδα, τὸ χωριὸ γέμισε φαντάρους πού ἀδειαζαν τὶς γεμιστῆρες τῶν ὄπλων τους στὸν ἀέρα γιὰ ἐκφοβισμό (ἀλλά καὶ γιὰ νὰ ξεφορτωθοῦν τὸ ὑπερβολικὸ βάρος ἀπὸ τὶς σφαῖρες τους). Τό χωριὸ ζάρωσε ἀπ' τὸ φόβο, δὲν εἶχαν ἔρθει γιὰ καλὸ οἱ μουσαφίρηδες. Δὲν ξέραμε καὶ τί μᾶς περιμένει. Πρὶν τὸ σούρουπο μιά περίπολος, μαζί μέ τὸν παπᾶ καὶ τὸν πρόεδρο τῆς κοινότητας, πέρασε ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι καὶ διέταξε ὄλους τοὺς χωριανούς, γυναῖκες, παιδιά, γερόντους, νὰ μαζευτοῦν στὴν πλα-

τεία. Ἄνδρες ἄνω τῶν 18 βρισκόνταν ἐλάχιστοι στό χωριό. Ὅσοι δὲν ἦταν φαντάροι ἢ ἀντάρτες, κρύβονταν στὰ πέριξ δάση γιὰ τὸ φόβο τῶν παρακρατικῶν. Καὶ τὰ νέα κορίτσια ἐπίσης κρύβονταν.

Μαζευτήκαμε, λοιπόν, στὴν πλατεία. Ἐκεῖ ἓνας ἀξιωματικὸς ἔβγαλε λόγο. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ, βέβαια, πὼς θυμᾶμαι τί εἶπε, μετὰ ἀπὸ 52 ὀλόκληρα χρόνια. Μπορῶ ὅμως, ἐν πνεύματι ἀληθείας, νὰ ἀνασυστήσω τὰ λόγια του γιατί τὴν ἀλήθειά τους, ὡς διωμένη πραγματικότητα, τὴν μάθαμε ὄλοι πολὺ καλά τὶς ἀμέσως ἐπόμενες ὥρες, τὶς ἐπόμενες ἡμέρες, τοὺς μῆνες καὶ τὰ χρόνια πού ἦρθαν, ὥσπου τέλειωσε ὁ Ἐμφύλιος, καὶ πολὺ μετὰ ἀπ' αὐτόν.

Εἶπε, λοιπόν, ὁ ἀξιωματικὸς.

Ὡς αὔριο τὸ μεσημέρι θά ἔχετε φύγει ὄλοι ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν θά μείνει κανεὶς, ὅποιος παραμείνει συλλαμβάνεται. Θά πᾶτε στὶς πόλεις πού κρατᾶ ὁ Στρατός, στό Καρπενήσι, στὴ Λαμία. Ἡ πατρίδα θά σᾶς φροντίσει. Πάρτε μαζί σας ὅ,τι μπορεῖτε, ρουχισμό, φαγώσιμα καὶ πολύτιμα πράγματα — σιγὰ τὰ χρυσαφικά —, κρύψτε τὰ ὑπόλοιπα γιατί σύντομα θά ἐπαναπατριστεῖτε. Αὐτός ὁ λίγος καιρὸς κράτησε 3 ὀλόκληρα χρόνια καὶ γιὰ ὀρισμένους κράτησε γιὰ πάντα. Καὶ ἐπειδὴ προφανῶς ἤξερε ὅτι οἱ ἄνδρες κρύβονταν «συνέστησε» στὶς γυναῖκες νὰ πᾶνε νὰ τοὺς βροῦν, καὶ νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἐμφανι-

στοῦν, νά εἶναι κι αὐτοί μαζί μέ τίς φαμελιές τους. Κανείς δέν θά πείραζε κανένα, ὅλους τοὺς προστάτεψε ἡ Κυβέρνηση καί ὁ στρατιωτικός του λόγος τιμῆς.

Ἔτσι μίλησε ὁ ἀξιωματικός.

Καί πράγματι, δέν σκότωσαν κανέναν, σπίτι δέν κήκε, πλάτοικο δέν ἔγινε, κανένα δέν κακοποίησαν, ἐκτός ἀπ' τόν ἄμοιρο Βαγγέλη πού ἔφαγε τῆς χρονιάς του. Ἦταν φαντάρος μέ ἀδεια, λιποτάκτησε καί τόν ἔπιασαν κάπου ἐκεῖ κοντά, σέ μιά σπηλιά, μαζί μέ δύο συγχωριανά κορίτσια.

Κατά τά ἄλλα ἡ διαταγή διαταγή. Τά κλάματα τῶν γυναικῶν καί τά παρακάλια τῶν γερόντων δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Μπροστά στό ἀναλόφενκο μοιραῖο ὅλοι ἄρχισαν νά συμμορφώνονται: βάλθηκαν νά κρύβουν τά πράγματα σέ πρόχειρους κρυψῶνες, νά ξεχωρίζουν τά κειμήλια, τίς εἰκόνες, τά τιμαλφή, νά σφάζουν τίς κότες γιά τό φαί τῶν πρώτων ἡμερῶν, νά ἑτοιμάζονται γιά τό ταξίδι στό ἄγνωστο τήν ἄλλη μέρα, μέ ὑποζύγια ὅσοι διέθεταν, ζαλίγκα οἱ ὑπόλοιποι.

Οἱ γυναῖκες πῆγαν νύχτα στό κρησφύγετα τῶν ἀνδρῶν, τούς εἶπαν τά μαντάτα, κι αὐτοί κάτω ἀπό τήν ἀμείλικτη λογική τῶν πραγμάτων ἄρχισαν ἀπ' τά χαράματα τῆς ἐπομένης μέρας νά ἐμφανίζονται, σκιασμένοι, ἄπλυτοι, ἀξούριστοι, μ' ἕνα πόντο γένη. Μερικοί δέν συμμορφώθηκαν· πῆγαν στούς ἀντάρτες. Σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι ἀργότερα, ἄλλοι στή Ροῦμελη κι ἄλλοι στόν Γράμμο ἢ κατέληξαν στήν Τασκένδη. Ὁ πατέρας ἐπέστρεψε καί τό πρῶτο πού ἔκανε ἦταν νά ξουριστεῖ.

Τήν ἄλλη μέρα δόθηκε τό σύνθημα τῆς ἀναχώρησης, μέσα σέ ὄδυρους καί κλάματα πού ἐμπόδιζαν τά μάτια νά ρίξουν τήν τελευταία ματιά τό χωριό πού ἀφήναμε πίσω. Ἐμεῖς, μάνα, πατέρας, τ' ἀδέρφια, φορτωμένοι μέ ὅ,τι μπορούσαμε, ἄνευ ὑποζυγίου, πῆραμε τό δρόμο γιά τό Καρπενήσι, ἀπ' τήν ἄλλη μεριά τοῦ Βελουχιῦ· ὀκτώ ὥρες κάναμε νά φτάσουμε, ξέπνοοι καί μέ σκισμένα πόδια.

Ἀφήνω πολλές «λεπτομέρειες» γιατί θά πῆγαίνε πολύ σέ μακρὸς. Πάντως δύο μέρες μετά, ἐπειδή γιά τόν πατέρα στό Καρπενήσι «μύριξε παραοῦτι» —τόν ἤξεραν ὅλοι ὡς ἀριστερό ἀπό παλιά καί οἱ παρακρατικοὶ ὀργίαζαν— μῆγαμε σ' ἕνα ὄχημα κατ' ὄνομα λεωφορεῖο γιά τή Λαμία, στιθαγμένοι σάν σαρδέλλες. Στόν κάμπο ἀνταμώσαμε χιλιάδες ξεσιτωμένους σάν καί μᾶς πού κατέβαιναν ἀπ' τά βουνά μέ γαϊδούρια, μουλάρια, αὐτοκίνητα, τρακτέρ, μέ τά πόδια, ἄνθρωποι καί ζῶα ἀνακατωμένοι, ἐνῶ στρατιωτικά τμήματα, τάνκς, αὐτοκίνητα φορτηγά, πυροβόλα ἀνέβαιναν κατά τά βουνά. Οἱ ἔλεγχοι κάθε τόσο, χαρτιά, ἔρευνα στό πράγμα, ὅλο κι ἀνακάλυπταν κάποιον ὑποπτο κομμουνιστοσυμμοριτῆ. Φτάσαμε νύχτα στή Λαμία. Τριάντα μέ σαράντα χιλιάδες ἐκεῖνες τίς μέρες τὰ ἀξιοθρήνητα караβάνια ἀπό τὰ περίξ χωριά.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ «προσωπική» μου ἱστορία. Τά μετά εἶναι ἄλλη ἱστορία.

Πάντως, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, πού μᾶς κατέβασε ὁ Στρατός, ἀπ' ὅλα τὰ ὄρεινά καί τὰ ἡμορεινά χωριά τῆς Ἑλλάδας τό 1947-48, μέ τή βία βέβαια, εἴμασαν κάτι μεταξύ 700.000 μέ 800.000 ψυχές. Σέ ἀπόλυτους ἀριθμούς πῶς πολλοί ἀπό τοὺς σημερινούς Κοσοβάρους πρόσφυγες, πάνω ἀπό τό 10% τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδας. Οἱ πολλοί ἔζησαν μέσα στή λάσπη τῶν καταυλισμῶν, σέ ἀντίσκηνα καί στρατιωτικά τὸλ ὡς τήν ἀνοίξη τοῦ 1950. Γύρω ἀπό τίς ἐπαρχιακές πόλεις ὀλόκληρες παραγκουπόλεις. Δράμα, Λαμία, Ἄρτα, Λάρισα, Κοζάνη, Γιάννενα, Τρίκαλα, Φλώρινα, Καστοριά, Τρίπολη κλπ.

δέχθηκαν χιλιάδες ἄνθρωπους πού ζοῦσαν μέ τά συσσίτια τῆς τότε «ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας» καί κοντσοδουλεύοντας. Τά μεροκάματα τότε, καί ἀρκετό καιρό μετά τῆ λήξη τοῦ Ἐμφυλίου, γνώρισαν κατακόρυφη πτώση, πράγμα πού πολύ βοήθησε τήν ὀνομαζόμενη «ἀνασυγκρότηση» τῆς χώρας, μετά τό '50. Γνώρισαν κι ἄλλα αὐτοί οἱ ἄνθρωποι: πολλοὶ πέρασαν ἀπ' τό Μακρονήσι γιά ἀναμόρφωση, οἱ στρατεύσιμοι ἐπιστρατεύθηκαν καί στάλθηκαν στόν Γράμμο, ὅλοι «ἀποχρωματίστηκαν», δηλαδή ἀναγκάστηκαν νά ὑπογράψουν δήλωση νομιμοφροσύνης, κάποιοι μὴ ἀνανήψαντες φυλακίστηκαν, ἐξορίστηκαν, ἐκτελέστηκαν ἢ ἔπεσαν θύματα τῶν Σούρληδων καί τῶν Βουρλάκηδων.

Ἄ ναί. Μᾶς ἔδωσαν κι ἕνα ὄνομα. Μᾶς βάπτισαν «συμμοριόπληκτους» ἂν καί στήν πράξη ἐπικράτησε τό ὄνομα «ἀνταρτόπληκτοι». Μ' αὐτό τό ὄνομα μείναμε στήν ἐπίσημη ἱστορία καί στή συλλογική μνήμη, ἀκόμη καί στή δική μας μνήμη, μολοντί ξέραμε πολύ καλά ὅτι δέν εἴμασταν ἀνταρτόπληκτοι, ἀλλά «στρατόπληκτοι». Ὡσπου ξεχάστηκαν «ὅλα αὐτά».

Καί γιά τήν ἱστορία: Τό σχέδιο τῆς ἐκτόπισης τῶν ὀρεισίων πληθυσμῶν ἦταν τοῦ ἀμερικανοῦ στρατηγοῦ Βάν Φλήτ πού τό εἶχε ἐφαρμόσει μέ ἐπιτυχία στίς Φιλιπίνες καί τό ἐπανελάβε, ἐπίσης μέ ἐπιτυχία, στήν Ἑλλάδα. Σκόπευε τήν ἐξόντωση τῶν ἀνταρτῶν —καί τό πέτυχε— στερώνοντας τους τόν φιλικό πληθυσμό, τίς πηγές ἀνεφοδιασμοῦ, καταυλισμό, πληροφορίες, περίθαλψη τραυματιῶν καί κυρίως ἐμψυχο ὑλικό πρὸς ἐπιστράτευση. Τότε προπαγανδίστηκε ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν, οἱ ἀνταρτόπληκτοι, χάρη στή στοργική φροντίδα τῆς Πατρίδας, σώθηκαν ἀπό τή βία τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν. Δέν εἶχε ἐφευρεθεῖ ἀκόμη ὁ ὄρος «ἐθνοκάθαρση» ἂν καί ὑπῆρχαν τά συνώνυμά του, διότι οἱ ἀντάρτες ὀνομάζονταν καί «Σλάβοι» ἢ «Ἐαμοβοὺλγαροι», ἐθνικῶς ἄλλοτριοι δηλαδή ἐκτός ἀπὸ ἀπαίσιοι συμμοριτῆς μέ τό μαχαίρι στό δόντια. Πάντως εἶναι σίγουρο ὅτι ὁ ὄρος «ἐθνοκάθαρση» δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ σήμερα ἀναδρομικά γιά τήν τότε ἐκτόπιση 700.000 Ἑλλήνων γιατί, κοντά στό ἄλλα, θά κινδύνευαν μερικοί στρατηγοί, πολιτικοί καί παρακρατικοί, ἂν ζοῦν ἀκόμη, νά περάσουν ἀπὸ τό δικαστήριο τῆς Χάγης ὡς ἐγγληματίες πολέμου. Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα ὁμως μέ τήν ὀρολογία στήν οὐσία ἡ ἐκτόπιση τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν ἦταν ἡ ἀντιστροφή καί ἡ ἀπάντηση στό δόγμα τοῦ ἀνταρτοπολέμου πού λέει ὅτι οἱ ἀντάρτες πρέπει νά εἶναι μέσα στό λαό, ὅπως τό ψάρι στό νερό. Ἄν ὁμως βγάλεις τό νερό τό ψάρι ψοφάει.

Ἡ δαιμονοποίηση τοῦ ἀντιπάλου

1. Ἡ ἀναλογική σκέψη στήν ἱστορία καί ἡ σύγκριση ἀνόμοιων ἱστορικῶν περιόδων καί καταστάσεων, ὅταν δέν εἶναι κοινότητα θεωρητικῆς, ὑποκρύπτει ἔντονος ἰδιοτέλειες καί σκοπιμότητες. Εἶναι δικαιοῦχοι μηχανισμοί. Κατασκευάζοντας ἀναλογίες, καί βρῖσκοντας ὁμοιότητες ἀνάμεσα στό τότε καί τό τώρα (ἢ τό ἀντίστροφο), μπορεῖς νά ἐξωραϊξεις ἢ νά καταδικάζεις ἀντιλόντας ἐπιχειρήματα ὄχι ἀπὸ τήν κατάστασι πού ἔχεις μπροστά σου ἀλλά ἀπὸ τὰ δεδωκεμένα μῆς ἄλλης ἐποχῆς. Ἴσως κι ἐγώ, θά ποῦν ὀρισμένοι, δέν ἔκανα παρά τό ἴδιο πράγμα ἀναφερόμενος στοὺς «ἀνταρτόπληκτους» τοῦ Ἐμφυλίου πολέμου πρὶν 50 χρόνια, κάτι πού προφανῶς δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τοὺς πολέμους στήν Γιουγκοσλαβία. Ὁ ἰδεολογικός ὁμως μηχανισμός εἶναι ἴδιος καί στίς δύο περιπτώσεις

και ο σκοπός η άκραία απαξίωση του αντιπάλου. Μιά άδηριτη στρατιωτική ανάγκη του ελληνικού κυβερνητικού Στρατού τόν οδήγησε στη βίαιη εκκένωση των χωριών, εκτόπιση που συνοδεύτηκε με μύριες διαιτιότητες, και πολύ καιρό μετά τη λήξη των έχθροπραξιών. Άλλα με μίαν επιδέξια αντιστροφή των σημασιών άλλαξε τό όνομα του θύτη και του θύματος, ο διωγμός αποδόθηκε στους «κομμουνιστοσυμμοριτες» ενώ συνέβαινε τό ακριβώς αντίθετο. Η εκκένωση των χωριών, αυτή καθαυτή, δέν ήταν παρά μία συνέπεια του πολέμου, μία στρατιωτική τεχνική, που προφανέστατα παραβίασε με θάναυσο τρόπο τά ανθρώπινα δικαιώματα. Δέν προβλήθηκε όμως και δέν νομιμοποιήθηκε ως στρατιωτική έπιταγή για τήν έπίτευξη τής νίκης αλλά ως προστασία του άμαχου πληθυσμού από άδιστακτο και στυγερό έχθρο. Ποιός δέν θά δικαιολογούσε αυτό τό μέτρο προκειμένου νά προστατευτούν οι άμαχοι, πολύ περισσότερο που οι έχθροί χαρακτηρίζονταν «ξενόδουλοι» και ήθελαν ν' αποσπάσουν μέρος τής εθνικής επικρατείας;

Ο μηχανισμός είναι ίδιος και στην περίπτωση Κόσοβο. Ο Μιλόσεβιτς (και οι Σέρβοι) δαιμονοποιήθηκε ως νέος Χίτλερ. Του αποδίδονται, σ' αυτόν και τό καθεστώς του, χαρακτηριστικά ναζιστικά και σταλινικά. Χαρακτηριστικά, όπως εκείνα του Χίτλερ, πέραν του πολιτιστικού μας παραδείγματος. Η προσομοίωση με τόν Χίτλερ και τόν ναζισμό ύποβάλει μίαν άναλογία που δικαιώνει τό ΝΑΤΟ. Μπροστά στην άναβίωση γενοκτονιών και έθνοκαθάρσεων, όπως τότε στό Άουσβιτς, δικαιώνεται η επέμβαση, πολύ περισσότερο που όλος ο κόσμος έχει καταδικάσει τήν άνεκτικότητα των δυτικών Δημοκρατιών και τής Κοινωνίας των Έθνών τό 1938-39 που οδήγησε στις εκατόμβες του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Οι Σέρβοι, λοιπόν, οι σύγχρονοι ναζί, οι σύγχρονοι φασίστες.

Οι πόλεμοι διεξάγονται πάντα και με τά λόγια. Στη ρητορική του σύγχρονου πολέμου τό κύριο έπιχείρημα είναι η δαιμονοποίηση του αντιπάλου. Ο αντίπαλος πρέπει νά ήττηθεί όχι μόνο γιατί είναι κακός (τό κακό ύπάρχει και άνάμεσα μας) αλλά είναι κακός ως δαίμονας η γιατί κατέχεται από τόν δαίμονα, είναι ο Έξαποδω, αυτός που θέλει νά ύπαγάγει στη βασιλεία του Κακού όλον τόν κόσμο, νά καταργήσει ολοκληρωτικά τή βασιλεία του Καλού. Μήπως αυτό δέν ήταν ο χιτλερισμός; Και πράγματι αυτό ήταν ο χιτλερισμός, γι' αυτό στις συνειδήσεις των τότε αντιπάλων του αντιφασιστών, αστών και κομμουνιστών, θεωρήθηκε ως τό άπόλυτο κακό και μ' αυτό τό «δεδικασμένο» πέρασε στην ιστορία και στις συνειδήσεις των μεταπολεμικών ανθρώπων, ως σήμερα. Αυτό όμως τό αντιφασιστικό δεικασμένο έχει πλήρη αντιστοιχία με τήν πραγματικότητα των έργων του ναζισμού. Τό ολοκάυτωμα των Έβραίων και η έξόντωση εκατομμυρίων άλλων Ευρωπαίων είναι έδώ για νά τό βεβαιώνει για πάντα.

Γιουγκοσλαβία: όλοι εναντίον όλων

2. Μήπως όμως συμβαίνει τό ίδιο με τή Σερβία και τόν Μιλόσεβιτς; Στο ερώτημα αυτό θά πρέπει νά απαντήσουμε κατηγορηματικά γιατί η προφάνεια των πραγμάτων είναι θολή.

Έκτός κι αν χρησιμοποιούμε τούς όρους χωρίς καμία άυστηρότητα η, αν τούς χρησιμοποιούμε όπως μας βολεύει, τό καθεστώς Μιλόσεβιτς είναι εθνικιστικό, είναι αυταρχικό, είναι αντιδημοκρατικό, δέν είναι όμως ναζιστικό. Αυταρχισμός, εθνικισμός, έλλειψη δημοκρατίας ύπάρχει, δόξα τω Θεώ, παντού. Δέν μπορούμε όμως σε κάθε περίπτωση νά κραδαίνουμε

τό φάσανο του φασίστα και νά καθιερώνουμε γενεαλογίες που φτάνουν ως τόν Χίτλερ. Στην περίπτωση τής Γιουγκοσλαβίας, είναι τό λιγότερο που μπορούμε νά πούμε, άπέτυχε η όμοσπονδιακή λύση και τό καθεστώς τής συνύπαρξης των εθνοτήτων σε έναίο κράτος. Δέν θά συζητήσω τώρα σε ποιόν ανήκει η ευθύνη. Όλες τές εθνοότητες, Σέρβους, Κροάτες, Σλοβένους, Άλβανούς, Σλαβομακεδόνες, Μουσουλμάνους τούς οδήγησε και τούς καθοδήγησε ο εθνικισμός. Ο εθνικισμός όμως (είναι τό κύριο στοιχείο τής εθνικιστικής ιδεολογίας) διεκδικεί έδαφη άπέναντι στα όποια προβάλλει τίτλους ιδιοκτησίας και από άρχαιότατο χρόνο νομής, ακριβώς για νά νομιμοποιήσει τή διεκδίκηση όταν τά έδαφη «του» άμφισβητούνται. Όλοι οι εθνικιστές ήταν σύμφωνοι για τή διάλυση τής Γιουγκοσλαβίας, μόνο που ο καθένας διεκδικούσε τό μεγαλύτερο δυνατό κομμάτι της για τόν εαυτό του. Κι επειδή δέν κατέστη δυνατό νά βρούν μία λύση συνδιαλλαγής, τό λόγο πήραν τά όπλα, πλήν Σλαβομακεδόνων. Όλοι εναντίον όλων και κυρίως όλοι εναντίον των Σέρβων που αν μπορούσαν οι αντίπαλοί τους — κι αυτός είναι ο στόχος — θά τούς περιόριζαν στό παλιό πασαλίκι των Μπελιγραδιών (Βελιγράδι). Μήν θέσει κανείς — και τίθεται συχνά — τό ερώτημα του τίς ηρξατο πρώτος χειρών άδίκων, διότι όλων των πολιτικών ήγεσιών τά χέρια ήταν άδίκια. Κι επειδή τό έδαφος που διεκδικούσε ο καθείς τό κατοικούσαν πληθυσμοί σύμμεικτοι, ο καθείς, και οι Σέρβοι και οι Κροάτες και οι Μουσουλμανοδόσκιων, έπιδόθηκαν στην έξόντωση των αντιπάλων πληθυσμών, των άλλωτριων, όταν τό μπόρεσαν, όσο τό μπόρεσαν. Και με σφαιρές και με πυροπολήσεις χωριών, και με εκδιώξεις και με βομβαρδισμούς και με μάχες. Αυτό ήταν η γενετική δάση τής τραγωδίας πάνω στην όποια προστέθηκαν μύριες όσες, μαζί με τές φυτιλιές που έβασαν Ευρωπαίοι και Άμερικανοί, διεκδικώντας για τόν εαυτό τους σφαιρες επιρροής.

Τό Κόσοβο ανήκει στην Γιουγκοσλαβία

3. Στο Κόσοβο τώρα. Τό έδαφος του Κόσοβο ανήκει στην (Νέα) Γιουγκοσλαβία, με η χωρίς άυτονομία των Άλβανοφώνων. Οι Άλβανόφωνοι και μουσουλμάνοι στό θρησκευμα είναι μία μειονότητα στό πλαίσιο ενός κυρίαρχου και διεθνώς άναγνωρισμένου κράτους. Κανένα εθνικό κράτος δέν παραχωρεί οικειοθελώς μία επαρχία του. Αυτό δέν έγινε ποτέ, παρά μόνον ύστερα από πόλεμο, όταν τό κυρίαρχο κράτος σύρθηκε, όχι στό τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά όταν άξαναγκάστηκε σε παράδοση άνευ όρων, ύστερα από στρατιωτική ήττα. Αυτό είναι τό κύριο.

Έξίσου κύριο στοιχείο όμως είναι τό γεγονός ότι οι Άλβανόφωνοι, ύστερα από ένα σημείο, και συγκεκριμένα από τή στιγμή που ο UCK πέρασε στον ένοπλο άγώνα εναντίον των Σέρβων με άποφασιστική κορύφωση τό καλοκαίρι του 1998, εγκατέλειψαν τό αίτημα τής άυτονομίας και τής προστασίας των μειονοτικών τους δικαιωμάτων και υιοθέτησαν τή γραμμή τής άπόχισης και τής άνεξαρτησίας. Τότε ονομάστηκαν Κοσοδάροι (γιατί εθνοτητα Κοσοδάρων δέν ύπήρχε, ύπήρχαν άλβανόφωνοι, Άλβανοί), τότε αναδείχθηκε και τό όραμα τής Μεγάλης Άλβανίας, ενώ παράλληλα η «μικρή» Άλβανία όχι μόνο ύποδέχεται τούς πρόσφυγες αλλά και βοηθά παντοιοτρόπως τόν UCK. Άλλωστε κατά τή γνώμη μου κάθε καθεστώς άυτονομίας εντός κυρίαρχου κράτους πέραν τής διασφάλισης των μειονοτικών δικαιωμάτων (γλώσσα, θρησκεία, πο-

λιτιστικές παραδόσεις, σχετική διοικητική αυτοδιαχείριση) οδηγεί αναγκαστικά στην απόσχιση και τή δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου ο εθνικισμός γνωρίζει έξαρση. Τοῦτο σημαίνει πόλεμο. Πόλεμος σημαίνει βαρβαρότητες, ωμότητες, σκοτωμούς, προσφυγές, καταστροφές. Οἱ Σέρβοι δέν θέλουν νά χάσουν τό Κόσοβο και κυνηγοῦν τούς ἐνόπλους Κοσοβάρους στά πεδία τῶν μαχῶν ἀλλά και τόν ἀμαχο πληθυσμό πού στηρίζει *ὀμόθυμα* τούς ἐνόπλους. Κι ἀντίθετα, οἱ Κοσοβάροι θέλουν δικό τους τό Κόσοβο *ἐθνικῶς καθαρότατο ἐννοεῖται, ἀλβανικότατο*.

Ἡ «ἐθνοκάθαρση» και ὁ ἀκήρυχτος πόλεμος τοῦ NATO

4. Ἄφησα τελευταῖο τό ζήτημα μέ τό ὁποῖο ξεκίνησα. Τήν ἐθνοκάθαρση. Καί θά νόμιζε κανεῖς ὅτι ὡς τώρα θιάζω λάδι τόν Μιλόσεβιτς και τούς Σέρβους. Ἄλλά δέν νομίζω ὅτι κοιτάζοντας μόνο τά ἐξαθλιωμένα καραβάνια τῶν προσφύγων μπορεῖ νά θιάγει κανεῖς ἄκρη. Τά καραβάνια και οἱ διώξεις τῶν ἀμάχων ἐντάσσονται μέσα σ' αὐτή τήν τραγική περιπλοκή. Καί στό σημείο αὐτό θά εἶμαι κατηγορηματικός. Στόχος τῶν Σέρβων δέν εἶναι ἡ ὀνομαζόμενη ἐθνοκάθαρση. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε ἐξόντωση 1.800.000 Ἀλβανοφώνων ὥστε νά μείνουν οἱ 200.000 Σέρβοι, μόνοι τους. Στόχος τῶν Σέρβων εἶναι νά νικήσουν στόν πόλεμο μέ τόν UCK και τό NATO. Καί τοῦτο συνεπάγεται τόν ξεσπιτωμό τῶν Ἀλβανοφώνων και τά δρόματα τῶν προσφύγων.

Κοιτάζοντας λίγο γενικότερα τά πράγματα μποροῦμε νά διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Μιλόσεβιτς και τό καθεστῶς του, ὡς ἀταρχικό, ἐθνικό και ἀντιδημοκρατικό πού εἶναι, ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι αὐτό πού εἶναι, ἀπέτυχαν τραγικά στή διαχείριση τῶν προβλημάτων τῶν μειονοτήτων τῆς Γιουγκοσλαβίας (ὅπως και τῶν προβλημάτων τῆς πλειοψηφίας ἄλλωστε). Ἔτσι κατάργησε π.χ. τήν ἀναγνωρισμένη ἀπό τό 1974 αὐτονομία τοῦ Κόσοβο, πράγμα πού ὄξυνε τά πνεύματα, τά ἔριξε πιό πολύ στήν ἀμάχη, τόν ἐθνικισμό και ἄνοιξε ἀφάνταστα τό ρήγμα μεταξύ Σέρβων και Ἀλβανῶν. Τό καθεστῶς Μιλόσεβιτς ὅταν τά πράγματα περιπλέκονταν ἤξερε νά ἀπαντᾷ μόνο μέ τή γλώσσα τῶν ὀπλων, τῶν ἀντιποίνων και τῆς καταπίεσης, μέ ἀποτέλεσμα ἐκτός τῶν τραγωδιῶν πού δημιουργεῖ, νά βρῖσκουν οἱ ἀντίπαλοί του τή δικαιολογία νά τό καταγγέλουν ὡς ὑπόλογο ἐθνοκάθαρσεων και νεοναζισμό.

5. Γιά τόν ἀκήρυχτο πόλεμο τοῦ NATO κατά τῆς Γιουγκοσλαβίας και τή θηριωδία τῶν βομβαρδισμῶν δέν ἔχω νά πῶ τίποτε παραπάνω ἀπ' ὅσα εἶπα στόν προηγούμενο *Πολίτη* (και στά «Ἐνθέματα τῆς Αὐγῆς»): Κατά τοῦ NATO και τῆς ἐναέριας ἐπιδρομῆς του, ἀνεπιφύλακτα και χωρίς ναι μέν ἀλλά.

Ἡ ὕβρις και ἡ κάθαρσις

6. Ὁ πόλεμος κάποτε θά τελειώσει και μέ τόν καιρό, ὅποια λύση κι ἀν δοθεῖ, θά ὑπάρξει «κάθαρσις», λησμονία, ὅπως και μεῖς ξεχάσαμε τήν ἀνταρτοπληξία και οἱ Μικρασιάτες τίς χαμένες πατρίδες. Τίποτε ὅμως δέν πρόκειται νά τακτοποιηθεῖ ἀν οἱ Ἀλβανόφωνοι δέν ἐπιστρέφουν στά σπίτια τους και ἀν οἱ Σέρβοι ταπεινωθοῦν. Δέν ἔχουμε ἀνάγκη ὅμως στά Βαλκάνια κι ἄλλα κράτη. Ἢδη συνωστίζονται πολλά σέ τόσο μικρό μέρος, και ἡ ἀκριβή προβολή τοῦ «δικαιώματος τῆς αὐτοδιά-

θεσης» πάει νά δημιουργήσει και ἄλλα. Μιά σκόνη δηλαδή ἀπό κρατίδια, ὅ,τι χρειάζεται γιά νά εἶναι ὅλα ὑποτελή στους ἰσχυρούς τῆς παγκοσμιοποίησης και τοῦ NATO. Ἀντίθετα χρειάζεται κάθαρσις, καταλλαγή.

Ἄλλά νά ξέρομε τί λέμε και τί ἐννοοῦμε. Διότι «κάθαρσις» και μάλιστα περαίνουσα τά ἀνομήματα θά ὑπάρξει ἐπειδή προϋπήρχε ἡ ὕβρις. Ὑβρις πρὸς τό θεῖο, πρὸς τόν νόμο, ὕβρις πρὸς τούς ἀνθρώπους. Ὅταν τά πράγματα και οἱ ἀνθρώποι γίνονται κουβάρι ὁ θεῖος νόμος δέν ἀρκεῖ, οὔτε ἡ ἀνθρώπινη ἰσχὺς μπορεῖ νά ξαναφέρει τήν ἡρεμία στίς διαταραγμένες σχέσεις. Ὅταν ἡ κάθε πλευρά ἔχει τραθήξει ὡς τά ἄκρα τό δικό της δίκιο, τότε μόνο μέ τήν ὑπέρβαση τῶν παθῶν μπορεῖ νά ξανάρθει ἡ γαλήνη, ἡ κοινωνία νά βρεῖ ἕνα νέο δηματισμό. Ἡ κάθαρσις, ὡς στιγμῆ ὑπέρβασης τῶν ἀδιεξόδων, δέν εἶναι ἡ τιμωρία τοῦ ἐγκλήματος, δέν εἶναι ἡ ἐξόντωση τῶν ὑπαιτίων ἀλλά ἡ συνειδητοποίηση τῶν ἀνομιμάτων και τῶν δεινῶν πού προξένησε ἡ ὕβρις. Ὅχι τό ἰουδαιοχριστιανικό ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ οὔτε τό ψευγογαπησιάρικο «περασμένα ξεχασμένα», ὄχι ἡ ἀντεκδίκηση, ἀλλά ἕνας νέος νόμος. Ἐνα καινούργιο ἦθος νά κατασταλάξει στά πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ὅλα τά μέρη πού ἐνέχονται στήν τραγωδία, ἄλλοι περισσότερο ἄλλοι λιγότερο, πληγώθηκαν, ταπεινώθηκαν, πλήρωσαν, ἔχασαν, και κάτι ἀπό τόν πόνο ὄλων, κάτι ἀπό τά παθήματα ὄλων, πού ὡστόσο παραμένουν μέ ἐνάργεια στή μνήμη, ὑποβάλλει μία νέα συμπεριφορά, ἕνα νέο ξεκίνημα πού δέν ἀνακινῶνει τόν προηγούμενο φαῦλο κύκλο, ἀλλά ὑπαγορεύει νέους κανόνες γιά τήν συνέχιση τῆς ζωῆς. Καί μόνον ἔτσι ἡ διαδικασία (ἡ δίκη) ἀποβαίνει περαίνουσα, μόνο ἔτσι μπαίνει ἕνα τέλος, πού τερματίζει ἀνέκκλητα τά προηγούμενα δράματα και θέτει νέους σκοπούς, ἀνθρωπινότερους, ἕνα νέο τέλος.

Ἡ ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, εἶναι ἀντιστασιακή πού θά ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ Σβορώνος. Εἶναι ὅμως και τραγική. Ἴσως ἡ αἴσθησις τοῦ βαθύτερου νοήματος τῆς τραγωδίας μᾶς βοηθήσει νά βροῦμε ἕναν νέο δηματισμό.



ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

του Χαράλαμπου Κόκκινου

Ξεκινώντας κανείς ν' αναρωτηθεί για τό ρόλο της τεχνολογίας σήμερα έχει πολλά νά δει, πολλά περισσότερα ν' ακούσει, όμως λίγα είναι αυτά πού θά μπορέσει ουσιαστικά νά καταλάβει, νά κατανοήσει. Τό πόσο δέσμιος είναι ό άνθρωπος στό άρμα του τεχνολογικού δεδομένου είναι γεγονός αυτόνοτο όσο και αναμφισβήτητο. Φανταστείτε μόνο, για παράδειγμα,¹ τί θά συνέβαινε άν ό ύποτιθέμενος παγκόσμιος διακόπτης ηλεκτροδότησης κατέβαινε μιά στιγμή...

Όλοι χρησιμοποιούμε τά άποτελέσματα της τεχνολογικής εξέλιξης και είμαστε πεπεισμένοι, τουλάχιστον σέ πρώτο επίπεδο, ότι κάνουμε τή ζωή μας καλύτερη και εύκολότερη. Αύτή ή μετάβαση από τήν προσωπική εύχαρίστηση του χειροτέχνη, όταν μέ κόπο δημιουργούσε, έλέγχοντας όλα τά στάδια της παραγωγής και ήταν υπερήφανος για τήν κατασκευή του, στην άπρόσωπη, τυποποιημένη ρύθμιση μέ τή βοήθεια της μηχανής, έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στην μετατροπή του ανθρώπου σ' έναν άμέτοχο διεκπεραιωτή. Μένει στάσιμη έτσι ή προσδοκία μιάς ανθρωπιστικής ανέλιξης και ό ρόλος της τεχνολογικής «παρέμβασης» παίρνει άνεξέλεγκτες μορφές.

I

Δέν πρόκειται εδώ νά επιμείνουμε σέ κάποιον επιστημονικό, δηλαδή θγαλμένο, συνήθως, στην σιγουριά και τήν ήρεμία της ακαδημαϊκής κοινότητας, όρισμό για τήν τεχνολογία. Μας άρκει νά πούμε ότι ή τεχνολογία δέν μπορεί παρά νά σημαίνει όλα αυτά πού συμμετέχουν μέ καθοριστικό τρόπο, χωρίς νά μπορούν νά έρμηνεύσουν γιατί, στην διαμόρφωση της ζωής και πού συμβάλλουν στην έργατεστημένη τάξη ενός κόσμου πού προσπαθεί νά ανακαλύψει τρόπους και μεθόδους για τήν επίβωση και εξέλιξη του.

Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκείνες πού στό διεθνές προσκήνιο έχουν ξεκινήσει συζητήσεις, ακόμα και μέσω του καθημερινού τύπου, γύρω από θέματα πού έχουν νά κάνουν μέ διάφορες εκφάνσεις του τεχνολογικού φαινομένου. Πολλά λέγονται για τήν ιδιόμορφη σχέση τεχνολογίας και επιστήμης, για τίς περιβαλλοντικές επιπτώσεις της άλόγιστης ενεργειακής χρήσης και τίς νέες τεχνολογίες, για τήν πολιτιστική αλλοτρίωση πού έχει επιφέρει ή συσχέτιση και διάδοση καλλιτεχνικών «προϊόντων» μέ τήν τεχνολογία, ακόμα και για μιά νέα «ήθική» πού δημιουργείται έρήμην του ανθρώπου.

Οί προβλέψεις πού διατυπώνονται, και πού μιλάνε μέχρι και

για μηχανικό έλεγχο της ψυχολογικής μας διάθεσης, πολλές φορές ξεπερνούν και τά πιο προωθημένα σενάρια επιστημονικής φαντασίας. Είναι λοιπόν χρήσιμο, ξεπερνώντας όποιες δυσκολίες παρουσιάζονται στην ένθερμω επισκόπηση, νά προσπαθήσει νά έρμηνεύσει κανείς μέ ποιό τρόπο εγγράφεται τό τεχνολογικό φαινόμενο στην καθημερινή ζωή, καθώς επίσης νά βρει τόν κοινό τόπο της άπαιτούμενης προσωπικής δράσης και της άμφιλεγόμενης τεχνολογικής δυναμικής.

Θά επιχειρήσω εδώ νά δείξω ότι ή τεχνολογική επίδραση στην καθημερινότητα, διά μέσου της ανθρώπινης ιστορίας, έχει δύο πλευρές. Μιά προφανή και μιά έμμεση. Δέν είναι μόνο ή χρήση της τεχνολογίας πού άποτελεί θέμα προς διαπραγμάτευση, αλλά περισσότερο ή ύπέμετρη και χωρίς κανένα φραγμό προσπάθεια για τεχνικοποίηση του ανθρώπινου τρόπου ζωής, μέσω της πολιτικής, και ό παραμερισμός άλλων ανθρώπινων λειτουργιών προς χάριν της μανίας για όλο και μέ μεγαλύτερο ρυθμό ικανοποίηση των άληθινών και (κυρίως) πλαστών άναγκών του. Τέλος, θά ύποστηρίξω ότι ή κριτική στάση του κάθε πολίτη, ή άπαιτηση για μιά συζήτηση μέ ιδεολογικούς όρους πού δείχνει και τήν επικαιρότητα του σοσιαλισμού, είναι ένα σημαντικό όπλο άπέναντι στην πανθομολογούμενη τεχνολογική πραγματικότητα πού έχει πάρει και τή μορφή «μόδας».

II

Άρκετές χιλιάδες χρόνια πριν ό άνθρωπος, χωρίς νά νιώθει τήν ανάγκη νά θεωρητικοποιήσει ούτε στό έλάχιστο τίς πράξεις του, ένστικτωδώς και μόνο λειτουργώντας, προσπάθησε νά βρει τρόπους για νά επιβιώσει. Κάπου εκεί, και μέ τά πρώτα άμορφα λίθινα εργαλεία, άρχίζει ή τεχνολογική περιπέτειά του. Έχθρός του ή άβεβαιότητα για τήν κάθε επόμενη κίνηση του και μοναδικός σύμμαχος ή ικανότητά του νά «έφευρίσκει» τρόπους για νά άντεπεξέλθει στην παντελώς άγνωστη φυσική πραγματικότητα. Μέ τήν παρόδο του χρόνου άρχισε νά αποκτά μιά στοιχειώδη έξοικείωση μέ τό περιβάλλον του, όσο βέβαια του επέτρεπαν και οι συνεχόμενες μετακινήσεις του, και νά «ανακαλύπτει» μιά άρχική μορφή συνέχειας, επαναληψιμότητας, στίς πράξεις του, αυξάνοντας παράλληλα τήν άποτελεσματικότητά του.

Προσπαθώντας νά αξιοποιήσει τή γνώση του και άποδεσμευόμενος από τίς μυθικοθρησκευτικές έρμηνείες για τόν κόσμο, άρχισε νά χειρίζεται συστηματικότερα τίς ιδέες του και

νά γίνεται όλο και πίο συγκεκριμένος, κωδικοποιώντας τώρα τήν πρακτική του δεξιότητα. Είδε ότι δέν έφτανε μόνο ή πηγαία ικανότητα του νά χειραγωγεί τό ύλικό και ή κατά περίπτωση έξυπνάδα (;) του. Κατάλαβε ότι μόνο άν καταφέρει νά έλέγξει μονιμότερα τή φύση θά μπορέσει νά διευκολύνει τίς καθημερινές του δραστηριότητες. Αύτή ή, άνόθευτα έξελικτική, διεργασία ύπογράμμισε τήν άρχική σχέση του ανθρώπου μέ έναν τρόπο πού πολύ άργότερα ονομάστηκε τεχνολογικός και πού ούσιαστικά δέν ήταν τίποτε άλλο παρά ό διαμεσολαβητής στην όρεξή του γιά νά συνεχίσει νά ύπάρχει και στό χώρο, στίς συνθήκες και sé ό,τι άλλο, καθολικά άγνωστο, στό όποιο αυτός δρέθηκε. Η άρχική σχέση του ανθρώπου μέ τήν τεχνολογία ήταν εκ τών ών ούκ άνευ, γεγονός συνυφασμένο μέ τήν ίδια του τήν κατάσταση. Μιά έσωτερική δύναμη πού ό ίδιος φανέρωσε.

Ξεπερνώντας τά διαδοχικά προβλήματα πού του δημιουργούσε ή όλοένα και έντονότερη προσπάθειά του νά έξελιχθεί, άρχισε νά φτιάχνει μηχανές. Στοιχειώδεις, στην άρχή, κατασκευές δηλαδή, πού πολλαπλασίαζαν τή δύναμή του και τόν καθιστούσαν ικανό νά καλλιεργήσει τή γή, νά κινήσει, νά μετακινήσει. Δέν μπορούσε νά φανταστεί ότι λίγο άργότερα θά άποτελούσε ό ίδιος μέρος, κομμάτι, μιās «μηχανής».

Όταν ό Μάμφορντ (Mumford) μιλούσε γιά τήν ανθρώπινη μηχανή² πού έχτισε τίς πυραμίδες, είχε περιγράψει μέ χαρακτηριστική εύκρίνεια τήν άμεση πλευρά τής πραγματικότητας. Αύτή ήταν και ή πρώτη άπόδειξη τής εκπληκτικής άποτελεσματικότητας τής μηχανής, μέ έναν τρόπο προφανή και ξεκάθαρο. Τά συστατικά τής μέρη, μολοντί άποτελούνταν από ανθρώπινα κόκαλα, νεύρα και μύς, είχαν άναχθεί στό άπογυμνωμένα μηχανικά στοιχεία τους και είχαν περιοριστεί άυστηρά στην έπιτέλεση των μηχανικών καθηκόντων τους. Οί «μηχανές» αυτές δέν ήταν παρά τό ακριβές ίσοδύναμο ενός όλοκληρου σώματος έκσκαφών, μηχανοκίνητων φτυαριών, τρακτέρ και ηλεκτρονικών πριονιών, πού είχε νά επιδείξει μιá ακρίβεια στη μέτρηση, μιá εκλεπτυνση στην επιδεξιότητα και ένα άποτέλεσμα γιά τό όποιο θά καμάρωνε κάθε σύγχρονος μηχανικός. Άργότερα ό άνθρωπος κατάφερε νά φτιάξει τέτοιες μηχανές, και ακόμα πολυπλοκότερες, όμως τό μάθημα πού πήρε τότε δέν στάθηκε ικανό νά τόν κάνει νά σκεφτεί γιά τήν άληθινή συσχέτιση του τεχνικού γεγονότος μέ τήν καθημερινή του ζωή. Άγνόησε ότι τό ίδιο τό τεχνικό σύνολο στερείται τεχνικού ή όποιοδήποτε άλλου νοήματος άν τό χωρίσουμε από τό ιδεολογικό, τό οικονομικό, τό πολιτισμικό σύνολο, άν τό άπομονώσουμε δηλαδή από τό ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Μέ άλλα λόγια, δέν μπόρεσε νά ύπολογίσει τήν έμμεση έπέμβαση τής τεχνολογικής εξέλιξης. Κάτι πού θά κατέληγε στην έκμετάλλευση του ανθρώπου από τόν ίδιο τόν άνθρωπο, μ' έναν τρόπο «υποδόριο», πού του τέθηκε σάν άδήριτη προϋπόθεση.

Μέ τή Βιομηχανική Έπανάσταση άρχίζει λοιπόν νά φαίνεται μέ πίο κατηγορηματικό, ταυτόχρονα όμως και διαφορετικής ύψης, τρόπο ή άποτελεσματικότητα τής μηχανής και νά έδραιώνεται ή πίστη στην άναγκαιότητα τής άνευ όρων τεχνολογικής ανάπτυξης. Κατασκευάζονται μηχανές πού λύνουν όλο και πίο σύνθετα προβλήματα, δημιουργούνται, χωρίς έναν γενικότερο σχεδιασμό πού νά λογαριάζει στ' άλήθεια τί χρειάζεται ό άνθρωπος, όλο και περισσότερο έξελιγμένα συστήματα πού πολλές φορές τό μόνο πού κάνουν είναι νά άπαξιώνουν και νά άντικαθιστούν ύλλα. Ό άνθρωπος, μέσα σ'

αυτόν τόν καταιγισμό νέων δεδομένων, προσπαθεί νά μάθει (και όρισμένες φορές αυτό είναι πράγματι μεγάλο κατόρθωμα) όχι τίποτα περισσότερο παρά νά χειρίζεται, νά ρυθμίζει. Έξαναγκάζεται νά πιστέψει ότι θά πρέπει νά προσέχει τή μηχανή, νά τής άφοσιώνεται. Άλλωστε πλέον περνάει πολλές από τίς ώρες του μαζί τής. Έχουμε φτάσει έτσι sé ένα σημείο πού ή ζωή του ανθρώπου, άποστηρημένη από ένα μέρος τής πραγματικής τής σύστασης, έχει περάσει sé μιá κατάσταση πλήρους άγνοιας και έστω στοιχειώδους έλέγχου γιά τό πού πηγαινει, τί θέλει, sé τί μπορεί νά έλπίζει. Όλ' αυτά, και μέ τή συνεχιζόμενη ένδυνάμωση του έμμεσου ρόλου τής τεχνολογίας, γίνονται όπλο τής κρατικής έξουσίας πού, μέσω τής πολιτικής, προσπαθεί νά επιβάλει νέες κοινωνικές πρακτικές και τελικά νά επιδράσει στην ανθρώπινη φύση. Τό κράτος (αυτός ό κρίσιμος πολιτικός πυρήνας, όπως έγραφε ό Πουλαντζάς) δέν χάνει τήν εύκαιρία δηλαδή νά χρησιμοποιήσει τή νέα πραγματικότητα γιά νά πείσει τούς πολίτες του ότι μόνο ή άυστηρή προσήλωση sé μιá εξέλιξη τής τεχνολογικής πράξης είναι τό άπαραίτητο ζητούμενο.

Έδώ όμως θά χρειαστούμε και τή βοήθεια ενός άκόμη σημαντικού θεωρητικού, τά γραπτά του όποίου συνδέονται μέ εκείνα τής Σχολής τής Φραγκφούρτης.

III

Ό Ούινερ (Winner),³ έχοντας όρίσει τόν όρο «πολιτική» ως: «τίς διευθετήσεις δύναμης και έξουσίας στίς ανθρώπινες συναναστροφές όπως έπίσης και τίς λειτουργίες πού λαμβάνουν χώρα μέσα σ' αυτές τίς διευθετήσεις», ύποστηρίζει ότι ύπάρχουν δύο τρόποι μέ τούς όποιους φαίνεται ότι τά τεχνήματα (artifacts) είναι δυνατόν νά περιέχουν πολιτικές ιδιότητες: α) Στίς περιπτώσεις εκείνες πού ή έφευρεση, ό σχεδιασμός ή ή ρύθμιση μιās συγκεκριμένης τεχνολογικής συσκευής ή συστήματος μετατρέπεται sé έναν τρόπο τακτοποίησης ενός προβλήματος sé μιá κοινότητα ανθρώπων. β) Στίς περιπτώσεις εκείνες πού μπορούν νά χαρακτηριστούν «έγγενως» (inherently) πολιτικές τεχνολογίες, άνθρωπογενών δηλαδή συστημάτων πού εμφανίζεται νά άπαιτούν — ή νά είναι συμβατά μέ — συγκεκριμένα είδη πολιτικών σχέσεων. Ό Ούινερ καταλήγει στη σημαντική διαπίστωση πώς ό άνθρωπος είναι συχνά πρόθυμος νά κάνει δραστικές αλλαγές στον τρόπο ζωής του γιά νά έναρμονιστεί μέ τίς τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ τήν ίδια στιγμή άντιστέκεται όταν του επιβάλλονται ίδιου είδους αλλαγές πού προβάλλονται μέ έναν πολιτικό τρόπο.

Αυτό δηλαδή πού φαίνεται (και στάθηκα στον Ούινερ γιατί συνοψίζει μέ σαφή τρόπο κρυφές πλευρές του τεχνολογικού φαινομένου) είναι ή είσοδος τής τεχνολογίας και sé άυλες διανοητικές δραστηριότητες. Η μέ έμμεσο τρόπο τεχνολογική επέμβαση. Η άσώματη, άγενής, ψηφιακή σκέψη έχει ύποκαταστήσει και διαστρεβλώσει κατά ένα μεγάλο μέρος τήν πρωτογενή αίσθηση τής πραγματικότητας και έχει παραχωρήσει δικαιώματα του ανθρώπου sé κάτι πού δέν μπορεί νά άποκριθεί, πόσο μάλλον και νά άμφιβάλλει. Η συνεχιζόμενη, και μέ γεωμετρική πρόοδο αύξανόμενη, μετατόπιση του κέντρου βάρους τής ζωής μας όχι στό πραγματικά αίτια αλλά sé δευτερογενείς παράγοντες εμφανίζει μιá τρομακτικά επικίνδυνη συνοχή. Αύτή ή σταθερή και συνεκτική διαδικασία είναι όμως προϊόν έξ ολοκληρου τής ανθρώπινης άδιαφορίας και έλλειψης ένδιαφέροντος γιά τούς προσωπικούς, γήινους προσανα-

τολισμούς. Αισιόδοξα αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αντίφαση αυτή θα δούμε ότι καθορίζει όχι τό μέγεθος της διαμορφούμενης απανθρωποποίησης, αλλά μόνο τή δυναμική της εξελικτικής αυτής παρέμβασης.

Η διανοητική καθοδήγηση μέ όπλο τήν τεχνική δέν μπορεί παρά νά έχει ως άπώτερο άποτέλεσμα τή σταδιακή μετατόπιση τής ανθρώπινης ύπαρξης σέ δραστηριότητες πλήρως ελεγχόμενες και τήν τελική έξομείωση τής κοινωνικής άπόκρισης μέ τήν προβλεπτική συμπεριφορά ενός μηχανικού συνόλου. Τό πρόβλημα ούσιαστικά δρίσκεται στήν έν κρυπτώ και καμουφλαρισμένη αυτή διεργασία. Η ταχύτητα, ό αυτόματισμός, ή άκριτη ποσοτικοποίηση δέν αφήνουν περιθώρια για ούτε καν τόν στοιχειώδη άτομικό έλεγχο. Δέν επιτρέπουν ούτε τήν ελάχιστη ένδειξη για άμφισβήτηση τής καθοριστικής τάξης πραγμάτων. Καταλήγουν, αντίθετα, στήν έπισημοποίηση, μέ τόν χυδαιότερο τρόπο, τής άνορθολογικότητας και τής άρνητικότητας τής ανθρώπινης ύπαρξης. Άλλά έδώ θά πρέπει νά γίνω πιο συγκεκριμένος.

Ο κρατικός μηχανισμός έκμεταλλεύτηκε, και έκμεταλλεύεται μέ όλοένα και έντονότερο τρόπο, τή δύναμη τής τεχνολογίας για πολλαπλούς, και άδιακριτως έπεξεργασμένους, σκοπούς. Οί προτεραιότητες πού κάθε φορά βάζει είναι τό πρώτο σημείο πού θά πρέπει νά συζητηθεί. Όπως μπορεί κανείς νά διαβάσει στή φετινή Έτήσια Έκθεση τού Όργανισμού Ηνω-

μένων Έθνών για τήν Άνθρώπινη Άνάπτυξη, τό χρηματικό ποσό πού διατίθεται παγκοσμίως για στρατιωτικούς έξοπλισμούς φτάνει τά 800 δισ. δολάρια, όταν τήν ίδια ώρα τό αντίστοιχο ποσό για τή βασική εκπαίδευση μόλις πού ξεπερνά τά 5 δισ. Οί άποφάσεις πού λαμβάνονται στρέφουν ούσιαστικά ένα μεγάλο μέρος τής τεχνολογικής έρευνας προς τή βελτίωση τών όπλικών συστημάτων, προς τήν ανακάλυψη καλύτερων τρόπων μέ τή βοήθεια τών όποιων θά σκοτώνομε τόν συνάνθρωπό μας (για νά άμυνθοΰμε, θά μάς διόρθωναν), άντί νά επενδύουν στήν έξάλειψη τής πείνας, τού αναλφαθητισμού, στήν ίκανοποίηση βασικών άναγκών πού είναι όνειρο άπιαστο για εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους. Φαίνεται λοιπόν σάν νά είναι κάτι μοιραίο αυτός ό φαύλος κύκλος πού παγώνεται μέ μοναδικό κίνδυνο τόν συνεχόμενο ύποβιδασμό τής ανθρώπινης ζωής πού δέν μπορεί νά οδηγήσει πουθενά άλλου παρά στόν άφανισμό όλόκληρης τής άνθρωπότητας.

Ένα άλλο σημείο στό όποιο αισθάνομαι τήν άνάγκη νά σταθώ είναι ή άπόκρυψη τών άποτελεσμάτων πού επιφέρει ή τεχνολογική άνάπτυξη. Σέ μία έρευνα πού έγινε στό Τεχνολογικό Ίνστιτούτο τής Μασαχουσέτης (Μ.Ι.Τ.), μέ τόν τίτλο: «Άναδρομική Άποτίμηση τής Τεχνολογίας», αναφέρεται,⁴ μεταξύ άλλων, ότι οι κατασκευαστές τών πρώτων τηλεφώνων, περίπου τό 1870, είχαν από τότε προβλέψει πολλά από τά επακόλουθα αυτής τής ανακάλυψης. Κανείς όμως (ή σχεδόν κανείς) δέν ένημερώθηκε. Τό μόνο πού διαφημίστηκε στό εύρύ κοινό ήταν ή ίκανότητα αυτής τής εφεύρεσης για γρήγορη επικοινωνία και για εκμηδένιση τών άποστάσεων. Άποσιωπήθηκαν πολλά από τά στοιχεία πού αναφέρονταν στή διείσδυση αυτού τού καινούργιου μέσου στήν προσωπική ζωή, στήν όπτική ρύπανση μέσω τών καλωδίων και τών εγκαταστάσεων, στήν αύξηση και συγκέντρωση επιχειρηματικής, στρατιωτικής, κρατικής δύναμης σέ κεντρικά σημεία πού έφτασαν νά πάρουν μυθικές μορφές. Αύτή ή επιλεκτική ένημέρωση από τή μία μεριά, πού ίσως στή συγκεκριμένη περίπτωση έχει και τά λιγότερο άρνητικά επακόλουθα αν τή συγκρίνομε μέ άλλες,

μαζί μέ έναν πληροφοριακό όχετό από τήν άλλη, είναι κύρια χαρακτηριστικά τής σύγχρονης εποχής.

Άκόμα, είναι πολλά τά ερωτήματα πού γεννιούνται όταν έρευνες πού καταλήγουν στό νά προτείνουν ένδεχόμενες λύσεις σέ μεγάλα προβλήματα (π.χ. χρησιμοποίηση «Ήλιων» μορφών ενέργειας) δέν άξιοποιούνται. Αντίθετα, παρεμποδίζονται, δέν έννοείται ή εφαρμογή τους και συνήθως παρουσιάζονται μέ μία γραφική έπένδυση, παραμένοντας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι νά ξεχαστούν ίσως, στό καθαρά έρευνητικό στάδιο. Θεωρείται δηλαδή δεδομένη ή επιπέδου τής ζωής μας, άφου έχουν κριθεί μόνο ως προς τίς παραμέτρους εκείνες πού ούσιαστικά άγνοούν τό ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, και συνεχίζουν νά εφαρμόζονται χωρίς κανέναν ένδοιασμό. Έπιβάλλονται σάν τό άναγκαίο κακό, τή μία και μοναδική λύση.

IV

Ο ρυθμός επιτάχυνσης τής τεχνολογικής εξέλιξης και τών επιδράσεών της είναι σαφώς ύψηλότερος κατά τή διάρκεια τού δεύτερου μισού τού αιώνα πού διανύομε. Αύτή ή ποσοτική διαφορά, αν συνδυαστεί και μέ τούς νέους έπιστημονικό-τεχνολογικούς κλάδους πού αναπτύσσονται ραγδαία, μάς φέρνει άντιμέτωπους μέ μία καθημερινότητα άμφιβόλου άξίας. Μέ μία καθημερινότητα πού κανείς θά είχε τό δικαίωμα νά πει, και θά άκουστεί ίσως παράδοξα, ότι ύπάρχει αυτόνομο και δέν έξυπηρετεί τίς ανθρώπινες άνάγκες. Έχει, δηλαδή, συντελεστεί όχι άπλάως μία γενικευμένη επίθεση στόν φυσικό κόσμο, αλλά ή πλήρης αντικατάστασή του από τό τεχνητό, κατασκευασμένο από τόν άνθρωπο, περιβάλλον. Τό βασικό χαρακτηριστικό αυτής τής μετάβασης είναι ότι συνέδη και συνεχίζει νά λαμβάνει χώρα χωρίς καμία ούσιαστική δημόσια συζήτηση πού νά προκαλείται άπ' όσους τή διαχειρίζονται, χωρίς νά τίθεται τό ερώτημα γιατί γίνονται όλα αυτά και κυρίως για ποιόν. Στό εύρύ κοινό έχει δοθεί ελάχιστη δυνατότητα πρόσβασης στά άπαραίτητα δεδομένα. Πολλές από τίς «κρίσιμες» πληροφορίες παραμένουν κάτω από άκρα κυβερνητική και βιομηχανική μυστικότητα. Δέν είναι λίγα τά παραδείγματα εκείνα, όταν δέν λείπει ή αντίστοιχη ένημέρωση, πού δείχνουν ότι ύστερα από πιέσεις πολλές ένεργειες σταματούν (ή τουλάχιστον άναστέλλονται, π.χ. βιολογικά όπλα, πυρηνικές δοκιμές κ.ά.).

Η δραματική μεταβολή στόν τρόπο πού ένημερωνόμαστε, πού μορφωνόμαστε, πού εργαζόμαστε, πού διασκεδάζομε, πού ζοΰμε δηλαδή, δείχνει νά επιβάλλεται από κάποιους μεσσίες πού όμως κανείς δέν άναρωτιέται από πού ήρθαν και γιατί θέλουν νά μάς σώσουν. Η επίκληση μιας άδιόρατης (στούς πολλούς) προόδου είναι ή μόνη επωδός. Αύτή ή άπαθη στάση τό μόνο πού κάνει είναι νά ύπονομεύει τήν ανθρώπινη ύπαρξη και νά επιτρέπει τή διαιώνιση μιας κατάστασης πού δέν τήν έχουμε επιλέξει. Ο τρόπος μέ τόν όποιο τά διάφορα τεχνολογικά έπιτεύγματα τελικά επηρεάζουν τή ζωή τού ανθρώπου στή γή δέν έχει νά κάνει μέ τήν τεχνολογία, πού άλλωστε είναι συνυφασμένη μέ τή φύση τού ανθρώπου από τά πρώτα κιόλας θήματά του, αλλά μέ τήν καθαρά ερμηνευτική πρόθεση και πρακτική όποιου πραγματικά τά έλέγχει (και βέβαια τό ερώτημα πού ήδη έχει τεθεί είναι γιατί θά πρέπει νά τά έλέγχει). Είναι φανερό τό πώς ή παγκόσμια καπιταλιστική κρίση εκμεταλλεύεται τή νέα τεχνολογική πραγματικότητα. Τά διάφο-

ρα προσωπεία που μπορεί να χρησιμοποιήσει ωστόσο, είτε φιλελεύθερα λέγονται αυτά είτε είναι με λίγο σοσιαλισμό πασπαλισμένα(!) (άκουσθηκε ακόμα κι αυτό), είναι ζητήματα σημαντικά και υπό εξέταση σήμερα. Μιά ανάλυση του καπιταλιστικού τρόπου προσέγγισης των πραγμάτων δεν είναι αντικείμενο του παρόντος κειμένου. Όμως τό πόσο είναι προσκολλημένος σε οικονομικά στοιχεία και αριθμούς (ή κατάρρευση του Τείχους του Βερολίνου ήταν ίσως μόνο τό πρόσχημα για την αναγόρευση της οικονομίας της αγοράς σε μοντέλο οικουμενικής αναφοράς), τό πόσο έχει θεοποιήσει την αύξηση της παραγωγικότητας με κάθε μέσο και τό πόσο ακόμα έχει αγνοήσει την ανθρωπιστική εφόδωση του ατόμου είναι δεδομένα προφανή. Τά προβλήματα που περνάει βέβαια είναι πολυδιάστατα και οι μέθοδοι που υιοθετεί για νά τά ξεπεράσει ποικίλλουν. Ή εργασία ήταν πάντα ένα κύριο πεδίο εφαρμογής και πρωταρχικής αντιπαράθεσης. Όπως πολύ σωστά σημειώνεται και άλλοι, «δέν είναι ή τεχνολογία αυτή καθ' έαυτή ικανή από μόνη της νά αποτελέσει τόν κινητήριό μοχλό της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης/άνασυγκρότησης. Έπρεπε νά πραγματοποιηθεί ένα άλμα και στην ίδια την όργάνωση της εργασίας, γεγονός που κατέστη και τεχνικά δυνατό λόγω της ανάπτυξης νέων τεχνολογιών και κυρίως της πληροφορικής. Κατέστη έτσι δυνατό νά προωθηθούν οι άπαραίτητοι μετασχηματισμοί της παραγωγικής διαδικασίας και νά εξασφαλιστούν οι διαφορετικοί και άλληλοσυμπληρούμενοι τρόποι πραγμάτωσης και άπόσπασης της υπεραξίας. Κατέστη δυνατό όχι μόνο τεχνικά αλλά πολιτικά και κοινωνικά επίσης».

Ή κεντρική σημασία που πλέον έχει αποκτήσει ή πνευματική εργασία στην παραγωγική διαδικασία έχει δημιουργήσει νέους όρους αντιπαράθεσης (που ουσιαστικά καταλήγει σε μή αντιπαράθεση) και πύο έκλεπτυσμένους τρόπους παρέμβασης. Έχουμε περάσει σε μία διαφορετική φάση που κύριο χαρακτηριστικό της δέν είναι τώρα ό υποδιδακμικός του χειρωνάκτη-εργάτη και ό φανερός διαχωρισμός του από την άστική τάξη, αλλά ή καμουφλαρισμένη ύποταγή του συνόλου των «άμφισθητόντων», που όμως αφήνεται νά πιστεύουν ότι συνδιαμορφώνουν την εκάστοτε πραγματικότητα. Τά μέσα της πνευματικής παραγωγής είναι, και αυτά, ύπόθεση του κεφαλαίου.

Ό ρόλος της Άριστερας, που πλέον δοκιμάζεται και σε κυβερνητικά σχήματα, είναι ακριβώς νά ξεσκεπάσει πρώτα άπ' όλα τέτοιου είδους πρακτικές, νά άφυπνίσει τούς πολίτες ενεργοποιώντας τή λανθάνουσα αντίσταση και ενεργητικότητα τους και νά προτείνει τρόπους για νά ξεπεραστεί ή πολυδιάστατη κρίση που επικρατεί. Μιάς Άριστερας, όχι βέβαια ενός θεωρητικού σχήματος ώραιοποιημένων καταστάσεων και συνθηκών. Μιάς ζωντανής πρακτικής που βάζει τόν άνθρωπο και τίς πραγματικές του ανάγκες σε πρώτη προτεραιότητα,

που σέβεται τό περιβάλλον και τίς ιδιομορφίες του, τόν πολιτισμό και τή δυναμική του. Μιάς ιδεολογίας που εμπνέεται από τά σοσιαλιστικά ιδεώδη της εθνικής ανεξαρτησίας, της πολιτικής αυτότέλειας, της οικονομικής αυτόρκειας, της προοπτικής για μία συνεχή ποιοτική καλύτερευση του επιπέδου της ζωής όλων των πολιτών χωρίς όποιοιδήποτε είδους διακρίσεις.

Σίγουρα τό έγχείρημα αυτό μόνο δυσκολίες παρουσιάζει. Ή άφομοίωση κάθε διαφορετικής ματιάς προς χάριν της όμοιομορφίας και ή μειωμένη συλλογική ικανότητα σ' έναν άποξενωμένο κόσμο, άπογυμνωμένο από κάθε έννοια συντροφικότητας, είναι πράγματα ύπαρκτά, που τά ζούμε καθημερι-

νά. Τό νά προσπαθήσει κανείς νά άναστρέψει αυτό τό χειμαρρῶδες ρεύμα της τεχνικοποίησης των πάντων είναι ταυτόχρονα και μία επικίνδυνη ύπόθεση. Μπορεί πολύ εύκολα νά υποπέσει στη παγίδα της πλήρους άποϊδεολογικοποίησης. Όμως σ' αυτή την περίπτωση θά έχει κάνει τό ίδιο λάθος. Τό κοινωνικό, πρώτα άπ' όλα συνειδητοποιημένο, σῶμα είναι αυτό που μπορεί νά δράσει ως τό σταθερό σημείο ένάντια σε κάθε πρωταρχικό πνεύμα, σε κάθε άπόπειρα συγκάλυψης των σχεδίων μιάς ήδη άποτυχημένης κρατικής πολιτικής.

Λόγοι συναισθηματικοί δέν μπορεί νά είναι τά μοναδικά όπλα μας σ' αυτόν τόν άγώνα. Μέλημά μας δέν είναι (μόνο) νά σώσουμε τό τομάρι μας. Άπό τή στιγμή που μία άλλη προβληματική θά μπορέσει νά σπάσει τά στεγανά μιάς μικρής όμάδας διανοουμένων, μιάς «κάστας» ανθρώπων με κοινούς στόχους και ένδιαφέροντα, νά βγει στην κοινωνία, τότε και μόνο τότε θά έχει, άχνά έστω, διαγραφεί μία διαφορετική προοπτική.

V

Όπως σκιαγραφήθηκε εδώ ή διάσταση μεταξύ του τεχνολογικού επιφανόμενου και της ανθρώπινης (κυριολεκτικά) καθημερινής δραστηριότητας. Ή μεγάλη απόσταση μεταξύ της τεχνολογικής πράξης και της ανθρώπινης ανέλιξης. Δέν θά πρέπει νά θεωρήσουμε τίποτα δεδομένο όσον άφορά τίς προθέσεις όσων, με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, στοχεύουν στον άποπροσανατολισμό από τίς ανθρώπινες αξίες. Άξίζει τήν προσπάθεια νά δημιουργήσουμε τό πλαίσιο εκείνο που θά μιάς οδηγήσει στο νά καταλάβουμε ότι τό πρόβλημα του ανθρώπου δέν είναι πώς νά κατασκευάσει μία έρωτική μηχανή για νά άναπληρώσει τό κενό, τή μοναξιά του. Τό ζητούμενο είναι πώς θά καταφέρει νά έπιστρέψει στην ανθρώπινη ούσία, νά ξαναανακαλύψει τά πραγματικά συστατικά της ζωής του, νά βρει τά πρωτεύοντα εκείνα στοιχεία που θά τόν οδηγήσουν σε μία νηφάλια αντιμετώπιση των νέων δεδομένων που άδιάλειπτα εισάγει ή τεχνολογική κατάσταση. Γιατί σίγουρα δέν πρέπει νά προσαρμόσουμε τόν τρόπο ζωής μας σε κάτι άλλο, αλλά φροντίδα μας είναι νά ύπηρετήσουμε με κάθε μέσο, και με τή βοήθεια της τεχνολογίας, τή δημιουργικότητα του ανθρώπου, τή φυσική του δύναμη που δέν γνωρίζει όρια.

1. Τό παράδειγμα είναι του δασκάλου μου Άριστεΐδη Μπαλτά.
2. Lewis Mumford, «Ή Πρώτη Μεγαμηχανή», στο *Ό Μύθος της Μηχανής* (μτφ. Ζήσης Σαρίκας), *Υψιλον*, 1985, σσ. 57-73.
3. Langdon Winner, «Do artifacts have politics?», στο Donald Mackenzie and Judy Wajcman (eds), *The Social shaping of Technology*, Open University Press, 1985, σσ. 26-38.
4. Jerry Mander, «Tyranny of Technology», *Resurgence*, No 164, 1994, σ. 24.
5. Βασίλης Ζουναλής, «Νέες Τεχνολογίες. Μύθος και Πραγματικότητα», *Ό Πολίτης*, τ. 81-82 (9-10), 1987, σ. 49.



Ἡ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ:

Ἔνα βῆμα μπροστά, δύο βήματα πίσω¹

τῆς Ἐλένης Χοντολίδου

Ακόμη καί ἐάν δέν εἶχε ὀργανωθεῖ ἡ ἐκδήλωση τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Βιβλίου, θά ἔπρεπε νά μιλήσω γιά τήν ἀξιολόγηση στό μάθημα τῆς λογοτεχνίας γιά δύο λόγους: ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ὄχι πρῖν ἀπό πολύ καιρό (μόλις τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1996) εἶχα πραγματοποιήσει, στό πλαίσιο τοῦ Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Ὁμάδας Ἑρευνας γιά τή Διδασκαλία τῆς Λογοτεχνίας² μέ θέμα «Λογοτεχνία καί Ἐκπαίδευση», ἀνακοίνωση μέ τό ἴδιο θέμα. Ὁ δεύτερος εἶναι ὅτι μέ ἕμμεσο τρόπο τό ὄνομά μου —μέσω τῆς διδακτορικής μου διατριβῆς— ἀναφέρεται σέ δύο ἀπό τά βασικά κείμενα³ πάνω στά ὅποια ἔχει βασιστεῖ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ἀξιολόγησης γιά τό μάθημα τῆς λογοτεχνίας.

Εἶναι δύσκολο καί ἄχαρο νά μιλάει κανεὶς γιά τήν ἀξιολόγηση στίς μέρες μας καί θά προσπαθῶ νά εἶμαι ὅσο τό δυνατόν νηφαλιότερη καί ψυχραιμότερη, παρ' ὅλο πού θεωρῶ ὅτι ἡ ἠθική ἐκπτώση στό γενικότερο κλίμα τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἔχει φτάσει σέ σημεῖα ἀπροχώρητα καί ἀφόρητα. Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ἔλλειψη μακροχρόνια παγιωμένων θεσμῶν καί τό γενικότερο ἔλλειμμα δημοκρατίας κάνει τίς συζητήσεις περὶ τά ἐκπαιδευτικά ζητήματα νά θυμίζον συζητήσεις καφενείου μεταξὺ φιλάθλων ὁμάδων Βορρᾶ - Νότου.

Τό κομικό σημεῖο στή μεταρρύθμιση πού πραγματοποιεῖται στίς μέρες μας εἶναι —κατά τούς κρατοῦντες— ἡ ἀναβάθμιση τοῦ Λυκείου μέσω τῆς θέσπισης τοῦ Ἐνιαίου Λυκείου.

«Ἡ ἀναβάθμιση αὐτή θά γίνει μέ τή σταδιακή ἀναμόρφωση τῆς δομῆς τοῦ Λυκείου πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ Ἐνιαίου Λυκείου, τήν ἀλλαγὴ τῶν προγραμμάτων καί τῶν βιβλίων, τόν ἐκσυγχρονισμό τῶν διδακτικῶν μεθόδων, τή συστηματικὴ ἐπιμόρφωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί τῶν στελεχῶν τῆς ἐκπαίδευσης καθὼς καί μέ τή βελτίωση τῆς κτιριακῆς καί ὀλικοτεχνικῆς ὑποδομῆς τῶν σχολείων, τομεῖς στοὺς ὁποίους ἔχει ἤδη ἀρχίσει νά γίνεται σημαντικό ἔργο» (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἑρευνας 1997. *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' τάξης Λυκείου: γενικὲς ὁδηγίες καί στοιχεῖα μεθοδολογίας*. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα, σ. 7, διὰ στόματος Μιχάλη Κασσωτάκη).

¹Ὡς ἐδῶ καλά, θά παρατηροῦσε καί ἕνας τριτοετῆς φοιτητῆς τῆς παιδαγωγικῆς, ὁ ὁποῖος τό πρῶτο πράγμα πού μαθαί-

νει ἀπό τούς δασκάλους του στὸν Τομέα Παιδαγωγικῆς εἶναι ὅτι: «Τά προγράμματα μάθησης καί διδασκαλίας ἀποτελοῦν ἕνα κομμάτι μόνον τοῦ ἐνδύστερου συστήματος "σχολεῖο", τό ὁποῖο καλόν εἶναι νά ἐξετάζεται πάντοτε ὡς ἕνα ἀδιάσπαστο καί ἑνιαῖο (ὀργανικό) σύνολο. Ἡ ἐπιμέρους ἐξέταση τόσο τῶν προγραμμάτων, ὅσο καί τῶν διαφόρων στοιχείων πού τά ἀπαρτίζουν γίνεται γιά λόγους μεθοδολογικούς καί μόνο» (Χοντολίδου, πανεπιστημιακὲς σημειώσεις γιά φοιτητῆς στό μάθημα Προγράμματα Διδασκαλίας). Δηλαδή, μέ ἄλλα λόγια, καί τά τέσσερα δομικά στοιχεῖα τῶν προγραμμάτων: σκοποὶ-στόχοι, περιεχόμενο, μεθόδευση, ἀξιολόγηση ἀλλὰ καί ὅλα τά συστατικά μέρη ἐνός ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος συνιστοῦν ἕνα ἀδιάσπαστο σύνολο. Ἐπιμέρους ἀλλαγές σέ ἕνα συστατικό ἐπιφέρουν κραδασμούς σέ ὅλα τά ὑπόλοιπα. Ἀλλάζοντας μόνο ἕνα κομμάτι τοῦ συστήματος ἀλλάζεις οὐσιαστικά ὀλόκληρο τό σύστημα. Τό ζήτημα εἶναι πῶς ὅταν ἀλλάζεις τό τελευταῖο (ὄχι ἀξιολογικά ἀλλὰ στή λογικὴ σειρά) συστατικό, ἐν προκειμένῳ τήν ἀξιολόγηση καί μόνον αὐτήν (ἀξιολόγηση μαθητῶν, ἐκπαιδευτικῶν, σχολικῆς μονάδας), καθὼς τά ὑπόλοιπα σημαντικότερα στοιχεῖα παραμένουν ἐντελῶς τά ἴδια (σκοποὶ προγραμμάτων, βιβλία, μεθόδευση, ἐπιμόρφωση, κτιριακό, τό συνολικότερο ἦθος τοῦ σχολείου...) δέν πραγματοποιεῖς καμία οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ, πόσο μάλλον ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ἡ μονοδιάστατη ἀλλαγὴ στήν ἀξιολόγηση, λοιπόν, ἐπιφέρει μηχανιστικὲς καί τεχνοκρατικὲς ἀλλαγές χωρὶς οὐσία καί περιεχόμενο, ἀκόμη καί ὅταν —ὅπως θά δοῦμε— ἐπιχειροῦνται καί κάποιες καινοτομίες κατά βάσιν θετικῆς.

Οἱ ἐκπαιδευτικὲς μεταρρυθμίσεις δύσκολα στέφονται μέ ἐπιτυχία. Πολύ συχνά ὁ ὅρος «μεταρρύθμιση» συνδυάζεται μέ τή λέξη πρόβλημα (ἡ μεταρρύθμιση παρουσιάζει προβλήματα, τό πρόβλημα τῆς μεταρρύθμισης κλπ.). Ποιὸς ὅμως ἔχει τό πρόβλημα; Καί γιατί εἶναι ὑποχρεωτικό νά δεχθῶμε a priori ὁποιαδήποτε μεταρρυθμιστικὴ ἀπόπειρα ὡς θετικὴ; Ἡ βιβλιογραφία θεωρεῖ συνήθως τὸν ἐκπαιδευτικό ὡς ἀντίπαλο καί ἐχθρὸ τῆς μεταρρύθμισης.⁴ Εἶναι ὅμως πράγματι ἔτσι;

Οἱ ἀπόψεις πού τοποθετοῦν τὸν ἐκπαιδευτικό ἢ καί τούς μαθητῆς στήν πρώτη γραμμὴ τῶν ἐμποδίων γιά τήν ὀλοκλήρωση μιᾶς μεταρρυθμιστικῆς ἀλλαγῆς εἶναι θεωρητικὲς χωρὶς καμιά πιθανότητα ἐπιτυχοῦς ἐφαρμογῆς τους στήν πράξη. Τό

έδαφος στο οποίο δοκιμάζεται κάθε παιδαγωγική θεωρία είναι η εκπαιδευτική πράξη· ο τρόπος που υλοποιείται αυτή η θεωρία από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές τους έχει μεγαλύτερη σημασία και αξία από τη βαρύτητα μιας παιδαγωγικής θεωρίας καθ' εαυτήν.

Συχνά, επίσης, οι απόψεις αυτές υιοθετούν μία στάση αυτονομίας για τη μεταρρύθμιση (σπάνια θέτουν ερωτήματα για την υπάρχουσα ιεραρχία στο σχολείο). Μία πληρέστερη αντίληψη για τη μεταρρύθμιση και τα προγράμματα διδασκαλίας δεν θα περιόριζε το ζήτημα στις δραστηριότητες των εκπαιδευτικών και μάλιστα στις δραστηριότητές τους μέσα στη σχολική τάξη.

«Αν η εκπαιδευτική εμπειρία τόσο των εκπαιδευτικών, όσο και των μαθητών πρόκειται να αποτελέσει πραγματική πιθανότητα για την ανθρώπινη απελευθέρωση, τότε θα συμπεριλάβει στην ανάλυσή της και πολλούς άλλους, οι οποίοι δεν έχουν άμεση σχέση με το σχολείο, καθώς και δραστηριότητες κάθε είδους εκ μέρους των εκπαιδευτικών και των μαθητών, οι οποίες κατ' αρχήν δεν θα φαίνονταν σχετικές με το σχολείο ή δεν θα ονομάζονταν με όρους συμβατικούς εκπαιδευτική πρακτική» (Young, 1975:190).

Αυτός που αντίσταται όμως στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις δεν είναι τόσο ο εκπαιδευτικός όσο ο ίδιος ο θεσμός του σχολείου με τους οικονομικούς και πολιτικούς του προσδιορισμούς/περιορισμούς (Αλτουσέρ, 1981). Είναι το πλαίσιο και τα περιθώρια του σχολείου τα οποία πρέπει να διευρυνθούν προκειμένου να πραγματοποιηθούν κάποιες μεταρρυθμίσεις, εκτός και εάν αναφερόμαστε σε διοικητικού τύπου αλλαγές οι οποίες πραγματοποιούνται αυτόματα.⁵

Όπως θα επιχειρήσω να αποδείξω στη συνέχεια, η μεταρρύθμιση που επιχειρείται είναι σαφέστατα εξωτερικού τύπου και μάλιστα σε ύψος κανονιστικό και τεχνοκρατικό.

Συναφή με τα παραπάνω είναι και τα εξής ερωτήματα/θέματα προς συζήτηση:

- Ποιός και με ποιόν τρόπο σχεδιάζει τις μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές προγραμμάτων;
- Τι περιεχόμενο και τι κατεύθυνση έχουν οι μεταρρυθμίσεις;
- Ποιοί είναι οι παράγοντες που συντελούν στην επιτυχία ή όχι ενός μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος;
- Το σχολείο ως θεσμός ανάμεσα στην ανανέωση και τη συντήρηση.

Το βασικό υποστηρικτικό παιδαγωγικό κείμενο της μεταρρύθμισης (ουσιαστικά της αξιολόγησης) στο Λύκειο στην πορεία προς την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση είναι το τεύχος (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (1997). *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές οδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα) που συντάχθηκε από 'Ομάδα Έργασίας: «προϊόν σοβαρού προβληματισμού και επίπονης εργασίας εμπειρών εκπαιδευτικών και ειδικών επιστημόνων» με συντονισμό του καθηγητή της παιδαγωγικής Μιχάλη Κασσωτάκη. Το κείμενο αυτό χαρακτηρίζεται από μία σαφέστατα τεχνοκρατική αντίληψη για την εκπαίδευση και τις προτεινόμενες αλλαγές. Είναι ένα βαθύτατα πολιτικό κείμενο, με την έννοια ότι στηρίζει τις αλλαγές του συγκεκριμένου ύπουρου Παιδείας, χωρίς να παίρνει την απαιτούμενη απόσταση που χρειάζεται η επιστήμη ώστε να είναι και επιστήμη και κριτική. Απουσιάζει παντελώς η κριτική διάσταση

καθώς και μία θεωρία για την κοινωνία, την εκπαίδευση, την αξιολόγηση. Το κείμενο ωστόσο είναι ενημερωμένο σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις στο χώρο της παιδαγωγικής γενικότερα (βλ. συνοπτικότητα αναφορά στην έρευνα δράσης, σ. 56) και της αξιολόγησης ειδικότερα (αυθεντική αξιολόγηση με φάκελο και συνθετικές εργασίες) αλλά η ενημέρωση αυτή δεν κοινοποιείται με πολιτικούς και κοινωνιολογικούς όρους στην κοινότητα των άμεσα ενδιαφερομένων, δηλαδή στις ομάδες αναφοράς των εκπαιδευτικών, μαθητών, γονιών. Υιοθετείται το μοντέλο της *αυταρχικής* επιστημονικής γνώσης *εργαλείο* στα χέρια των ειδικών. Το μοντέλο μεταρρύθμισης που σαφώς λανθάνει είναι το *πολιτικό μοντέλο μεταρρύθμισης*, δηλαδή λανθάνει η αντίληψη ότι «η μεταρρύθμιση θα επιβληθεί γιατί τό κυβερνών κόμμα έχει την πλειοψηφία».

Πρίν προχωρήσουμε σε επιμέρους κριτική ανάλυση του τεύχους, θα σημειώσουμε ότι οι ίδιοι οι συντάκτες του τεύχους κλείνοντας το κεφάλαιο «Η αξιολόγηση των μαθητών στο Λύκειο. Η κατάσταση σήμερα και οι στόχοι των σχετικών αλλαγών», αφού παραθέσουν δέκα σημεία - στόχους των αλλαγών στην αξιολόγηση του μαθητή, καθ' όλα θετικών και ευπρόσδεκτων κατ' αρχήν, σημειώνουν:

«Η πραγματοποίηση όλων αυτών δεν είναι ασφαλώς εύκολη υπόθεση ούτε μπορεί να επιτευχθεί μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Κάτι τέτοιο γίνεται ακόμη πιο δύσκολο, αν δεν αλλάξουν πολλές άλλες παράμετροι που επηρεάζουν καθοριστικά το τί γίνεται μέσα σε μία σχολική τάξη, άρα και την αξιολόγηση των μαθητών. Αυτό σημαίνει ότι η ολοκλήρωση της επίτευξης των παραπάνω στόχων θα απαιτήσει χρόνο και μεγάλη προσπάθεια. Θα πρέπει να ξεπεράσει πιθανές δυσκολίες και αντιδράσεις, φυσικό επακόλουθο κάθε σημαντικής καινοτομίας. Αν όμως αναμένουμε να εξασφαλιστούν όλες οι προϋποθέσεις για να βελτιώσουμε και τη διαδικασία αξιολόγησης των μαθητών, ή παρέμβασή μας στον κρίσιμο αυτό τομέα θα καθυστερήσει πάρα πολύ. Γι' αυτό επιλέχθηκε η λύση της παράλληλης σταδιακής διορθωτικής δράσης τόσο στην επηρεάζουν» (sic!) (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (1997). *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' τάξης Λυκείου: γενικές οδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, σ. 14).

Ήδη, όπως αντιλαμβάνεστε, θρυσκόμαστε στο χώρο των «εμπόσεων». Αντί να εκπονήσουμε προγράμματα και διβλία, να επιμορφώσουμε και να αναβαθμίσουμε την υλικοτεχνική υποδομή αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό, αντί να συγκροτήσουμε τη θεωρητική μας άποψη για την εκπαίδευση, την κοινωνία, την κοινωνία, προχωρούμε στην «παράλληλη σταδιακή διορθωτική δράση» μέσω της αξιολόγησης. Στη σελίδα 10 του ίδιου πάντοτε φυλλαδίου διαβάζουμε: «η έκταση και ο σκοπός του τεύχους αυτού δεν μ'α επιτρέπουν να αναλύσουμε τις κοινωνικές λειτουργίες της αξιολόγησης» (sic!). Άς τις αποκρύψουμε λοιπόν, ας μ'ην σχολιάσουμε τη βαθιά ταξικότητα της επιχειρούμενης μεταρρύθμισης και ας παραδλέσουμε το γεγονός ότι τα ήδη προβληματικά και υποβαθμισμένα Τεχνικά Λύκεια (μεταμορφωμένα σε ΤΕΕ) θα υποβαθμισθούν ακόμη περισσότερο, καθώς θα δέχονται έναν όλοένα αυξανόμενο αριθμό μαθητών από τα Ένιαία Λύκεια (υπολογίζεται σε 50.000 μαθητές), μαθητές που θα είναι αδύνατον να περα-

τώσουν τις σπουδές τους εκεί, μιάς και τό νέο σύστημα αξιολόγησης είναι ακόμη ταξικότερο, αύστηρότατα επιλεκτικό και πολύ δύσκαμπτο.

Άλλά άς δούμε από κοντά τό νέο σύστημα αξιολόγησης. Τό νέο σύστημα εισάγει:

α) τή συμμετοχή στήν καθημερινή έργασία τής τάξης και τή συνολική δραστηριότητα στό σχολείο μέσω φύλλων αξιολόγησης και τού φακέλου δραστηριοτήτων τών μαθητών (θά συζητηθοῦν στή συνέχεια),

β) τήν επίδοση στίς γραπτές εξετάσεις πού τίς διακρίνει σέ:

- διαγνωστικές,
- ενδιάμεσες πού διακρίνονται σέ:
 - ολιγόλεπτες,
 - ώριαίες και
 - δοκιμασίες σέ ευρύτερες ενότητες

• και τελικές,

γ) έργασίες τίς όποιες πραγματοποιεί ό μαθητής στό σχολείο και στό σπίτι:

- μικρές έργασίες - άσκήσεις
- μεγαλύτερες συνθετικές - δημιουργικές έργασίες

Όσον άφορά τά είδη τών έρωτήσεων, αυτά διακρίνονται σέ:

1. προφορικές έρωτήσεις
2. γραπτές έρωτήσεις. Αυτές μέ τή σειρά τους διακρίνονται σέ:

- 2.1. άνοιχτές έρωτήσεις ή έρωτήσεις ελεύθερης άνάπτυξης

(παράδειγμα: Νά άναφέρετε στους στίχους στους όποιους έχουμε τήν πλοκή τού μύθου, τήν κορύφωση τής περιπέτειας και νά δικαιολογήσετε τήν άπάντησή σας)

- 2.2. έρωτήσεις σύντομης άπάντησης

(παράδειγμα: Νά άναφέρετε τούς στίχους στους όποιους έχουμε τήν πλοκή τού μύθου, τήν κορύφωση τής περιπέτειας)

- 2.3. κλειστές ή άντικειμενικού τύπου έρωτήσεις, οι όποιες διακρίνονται σέ:

- 2.3.1. έρωτήσεις τής μορφής «σωστό-λάθος» ή διαζευκτικής άπάντησης

- 2.3.2. έρωτήσεις πολλαπλής έπιλογής

- 2.3.3. έρωτήσεις σύζευξης

- 2.3.4. έρωτήσεις διάταξης

- 2.3.5. έρωτήσεις συμπλήρωσης κενού.

Δέν θά ήταν ίσως χάσιμο χρόνου νά επιμείνουμε σέ άρνητική κριτική τών προτεινόμενων μεθόδων πλόν τού φακέλου και τών συνθετικών έργασιών (αυτών δηλαδή τών τεχνικών αξιολόγησης πού εντάσσονται σέ αυτό πού όνομάζουμε «άθθεντική αξιολόγηση») μέ τίς όποιες θά άσχοληθοῦμε στή συνέχεια και οι όποιες συνιστοῦν ούσιαστικά ένα θετικό βήμα και μία ούσιαστικά έναλλακτική πρόταση, έφόσον βεβαίως οι συνθήκες τού σχολείου αλλάξουν οὔτως ώστε νά επιτρέπουν τήν πραγματοποίηση τής άθθεντικής αξιολόγησης... Οι δεύτερες εντάσσονται σαφώς στό μοντέλο τής «έρμηνευτικής αξιολόγησης» ένθ οι πρώτες στό «έμπειρικό-μπιαδιοριστικό μοντέλο αξιολόγησης» (Λάμνιαν, 1997). Για τό «κριτικό μοντέλο αξιολόγησης» οὔτε λόγος βεβαίως νά γίνεται στό ύπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα.

Άς δώσουμε στό λόγο σέ κάποια άλλη ομάδα, αυτήν πού στό πλαίσιο τού 2ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης - ΕΠΕΑΕΚ συνέταξε τήν πρόταση τής νεοελληνικής λογοτεχνίας για τό Γυμνάσιο και Λύκειο:

«Η ειδική φύση τού μαθήματος, ή πολυσημία τού λογοτεχνικού λόγου και ή έρμηνευτική πολλαπλότητα του, σέ συνδυασμό μέ τή ζητούμενη άναγνωστική έλευθερία και παραγωγή προσωπικού λόγου έν μέρει μόνο επιτρέπουν τήν αξιολόγηση τού μαθήματος μέ έρωτήσεις άντικειμενικού τύπου. Τά ζητούμενα από τό κείμενο είναι καλύτερο νά διατυπώνονται ως έρωτήσεις ελεύθερης άνάπτυξης (άνοιχτές) ή σύντομης άπάντησης ή σέ συνδυασμό αυτών τών δύο τύπων. Όποτε δίνονται έρωτήσεις άντικειμενικού τύπου, για νά αποφεύγεται ή τυχαία ή μηχανιστική άπάντηση, καλό είναι αυτές νά συνδυάζονται μέ έρωτήματα ελεύθερης άνάπτυξης (κυρίως τής μορφής: "Νά δικαιολογηθεί ή άπάντηση")». (ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ίνστιτούτο (1998). Ένιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών - Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (Γυμνάσιο - Λύκειο), σ. 29).

Οι κλειστές ή άντικειμενικού τύπου έρωτήσεις πού προτείνονται από τό ύπουργείο στό φυλλάδιο: ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), Αξιολόγηση τών μαθητών τής Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α'), βασίζονται στό σύστημα ταξινόμιας τών N.L. Dill, A.C. Purves, J. Weiss και A.W. Foshay, πού είχε δημιουργηθεί βασισμένο στό γενικότερο σύστημα ταξινόμιας τού Bloom προκειμένου νά ταξινομηθοῦν προγράμματα διδασκαλίας λογοτεχνίας (και όχι έρωτήσεων, όπως έσφαλμένα λένε οι συντάκτες τού φυλλαδίου, σ. 7).

Άν οι σκοποι προκύπτουν από τή φιλοσοφία τού σχεδιαστή τών προγραμμάτων, οι στόχοι προκύπτουν από τήν έπιθυμία τής πολιτείας για έλεγχο τής έπίτευξής τους. Οι σκοποι, όντας γενικοί, πρέπει νά μεταφραστοῦν (σύμφωνα πάντοτε μέ τούς ύποσηρικές τών στόχων) σέ ειδικότερες μορφές συμπεριφοράς (οι όποιες προκύπτουν από τή μάθηση πού συντελείται στό σχολείο), τίς όποιες οι όμάδες άναφοράς (ύπουργεία Παιδείας, εκπαιδευτικοί, γονείς...) μπορούν νά άναγνωρίσουν. Οι στόχοι διατυπώνονται ύπό μορφήν ρήματος («νά συμμετέχουν οι μαθητές πρόθυμα σέ ό,τι όρίζετε...»), τό κέντρο δράσης μεταφέρεται σιγά σιγά από τήν ύλη και τό περιεχόμενο μάθησης στους στόχους τής διδασκαλίας και από τήν ίδια τήν εκπαιδευτική διαδικασία στήν αξιολόγηση τών στόχων. ("Άλλωστε οι στόχοι είναι στενά δεμένοι μέ τήν αξιολόγηση τόσο τών μαθητών και τών εκπαιδευτικών, όσο και τού ίδιου τού προγράμματος.")

Γύρω από τούς στόχους έχει γίνει (και πραγματοποιείται ακόμη) μεγάλη συζήτηση μέ σαφέστατες πολιτικές προεκτάσεις, γιατί σαφέστατες είναι και οι σημασιοδοτήσεις τών στόχων. Ύπό μορφήν έρωτημάτων γίνεται άπόπειρα παρουσίασης τής κριτικής τών στόχων στα προγράμματα διδασκαλίας:

- Είναι δυνατόν νά περιοριστεί ό ρόλος τής εκπαίδευσης στήν έπίτευξη στόχων;
- Είναι τό ίδιο πράγμα ή εκπαίδευση και ή άσκηση; (education - training);
- Είναι δυνατόν όλοι οι σκοποι τής εκπαίδευσης νά μεταφραστοῦν σέ στόχους;
- Αυτό πού πραγματικά είναι έπιθυμητό στό σχολείο είναι κυρίως ή άλλαγή συμπεριφοράς τών μαθητών;
- Μήπως ή υπεραισιοδοξία πού προκύπτει από τήν υιοθέτηση στόχων (οι εύκρινεις στόχοι εύκολόνουν τό έργο τού εκπαιδευτικού και ύποδοθηθοῦν τήν επίδοση τών μαθητών) ύποκρύπτει τίς ταξικές διαφορές μεταξύ τών μαθητών;

- Πόσο ρεαλιστική είναι η υιοθέτηση στόχων σε κάθε μάθημα (διδασκική ένδρα);
- Πόσο επιθυμητή είναι η ύπαρξη τών στόχων;
- Μήπως η ύπαρξη στόχων υποδιβάξει τή διδασκαλία και δέν επιτρέπει στον εκπαιδευτικό νά εκμεταλλεύεται τά όποια μή προγραμματισμένα συμβαίνουν στην τάξη του;

Τό τεύχος αυτό (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Άξιολόγηση τών μαθητών τής Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*) εξειδικεύει τό προηγούμενο - «ευάγγελιο» τής άξιολόγησης (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1997), *Άξιολόγηση τών μαθητών τής Α' τάξης Λυκείου: γενικές όδηγίες και στοιχεία μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Άθήνα). Έδώ περιορίζεται ό άριθμός τών ερωτήσεων «αντικειμενικού τύπου» λόγω τής πολυσημίας τών λογοτεχνικών κειμένων. Έτσι οι ερωτήσεις πού προτείνονται παραδειγματικά γιά τά δεκαέξι λογοτεχνικά κείμενα του φυλλαδίου άνήκουν στίς άκόλουθες εξειδικευμένες κατηγορίες του ταξινομητικού συστήματος του Bloom, όπως έχει εξειδικευθεί από τούς συνεργάτες του:

- κατηγορία γνώσεων
- κατηγορία εφαρμογών
- κατηγορία έκφρασμένων αντιδράσεων - άποκρίσεων.

Άκολουθούν παραδείγματα εργασιών γιά τό σπίτι και παραδείγματα συνθετικών - δημιουργικών εργασιών.⁸ Οι ερωτήσεις αυτές περιγράφουν τήν άνοδική πορεία του μαθητή από τούς απλούστερους στους ύψηλότερους στόχους, από τά εύκολότερα στά δυσκολότερα θέματα. Άπό τεχνική άποψη ός ερωτήσεις άνήκουν σε όλα τά είδη τών ερωτήσεων πού παρουσιάσαμε παραπάνω (δηλαδή είναι άνοικτές ερωτήσεις ή ερωτήσεις έλεύθερης ανάπτυξης, ερωτήσεις σύντομης άπάντησης, κλειστές ή αντικειμενικού τύπου ερωτήσεις, οι όποιες διακρίνονται σε ερωτήσεις τής μορφής «σωστό - λάθος» ή διαζευκτικής άπάντησης, ερωτήσεις πολλαπλής έπιλογής, ερωτήσεις σύζευξης, ερωτήσεις διάταξης, ερωτήσεις συμπλήρωσης κενού).

Λίγα μόνον λόγια γιά τίς ερωτήσεις «έλεύθερης ανάπτυξης» πού είναι και οι ούσιαστικότερες στό μάθημα τής λογοτεχνίας: Πόσο πραγματικά «έλεύθερη» είναι η ανάπτυξη αυτή; Είναι πραγματικά έλεύθερος ό μαθητής (δηλαδή θά άξιολογηθεί μέ τόν ίδιο τρόπο έάν δώσει τήν άναμενόμενη αλλά και τήν αντίθετη ή διαφορευτική από τήν άναμενόμενη άπάντηση;) Και κατά πόσο; Είναι έτοιμοι οι μαθητές νά πραγματευθούν έλεύθερα τά ζητήματα πού θέτει η λογοτεχνία ός θεσμός αλλά και τό κείμενο ός τέτοιο στό έλληνικό σχολείο, τή στιγμή πού η μεθόδευση τής διδασκαλίας και η γενικότερη φιλοσοφία του μαθήματος έχει παραμείνει η ίδια;

Αυτό πού δέν κάνουν οι ερωτήσεις αυτές είναι νά έξυπηρετούν μία άλλη λογική γιά τό μάθημα τής λογοτεχνίας και τή διδασκαλία του, νά υιοθετούν νέες πρακτικές και νά υποβάλουν νέες αντιλήψεις γιά τή διδασκαλία τής λογοτεχνίας.

Η συγκεκριμένη ταξινόμια στόχων, όπως και κάθε άλλη ταξινόμια εξάλλου, στηρίζεται στον θετικισμό, στην εμπειρική παιδαγωγική και έμμέσως πλήν σαφώς καταστρατηγεί κάθε έννοια πολυσημίας του κειμένου, πολυφωνικής ανταπόκρισης και πρόσληψής της. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις πού προτείνονται προϋποθέτουν τήν ύπαρξη *αυτών τών συγκεκριμένων άπαντήσεων*⁹ πρό και έρήμην τής συγκεκριμένης διδασκαλίας. Η θεωρία γιά τή λογοτεχνία πού λανθάνει πίσω από τίς ερωτήσεις αυτές είναι η «ερμηνεία». Η λογοτεχνία είναι ένα

παγωμένο σύνολο γνώσεων πού ό εκπαιδευτικός, ό φροντιστής, ό γονιός (άκόμη και ό συγγενής ή ό οικογενειακός φίλος, στον όποιο προστρέχουν τόν τελευταίο καιρό οι μαθητές και οι γονείς τους) μεταδιδάξει ός ήμάντας τήν άκαδημαϊκή γνώση στά παιδιά, πού μέ τή σειρά τους ός άδεια δοχεία θά γεμίσουν μέ αυτή τή γνώση και θά τήν άναπαράγουν μέ λιγότερη ή περισσότερη άκρίβεια και γλωσσικό πλούτο, άνάλογα μέ τήν κοινωνική τους προέλευση σε συνδυασμό μέ τό μορφωτικό επίπεδο τών γονιών τους. Η πληθώρα όνομάτων τών κατά τά άλλα έγκριτων φιλόλογων και τών κριτικών τής λογοτεχνίας πού χρησιμοποιούνται από τούς συντάκτες του κειμένου αυτού δέν υπογραμμίζει εξάλλου (λ.χ. «Πρόβλ. τήν έρμηνεία του Θέμελη...»); Στην τάξη οι μαθητές και ό εκπαιδευτικός δέν καλούνται και δέν ένθαρρύνονται νά συνομιλούν μέ τά κείμενα μέ τά δικά τους μέσα και «όπλα», αλλά μέ τά όπλα κάποιων άλλων. Καλούνται νά παπαγαλίσουν, στην καλύτερη περίπτωση νά ένστερνιστούν — και όχι πάντως νά συζητήσουν και νά άπορρίψουν— τίς άπόψεις κάποιων άλλων, τρίτων, πού δέν συμμετείχαν στό μάθημα.

Τί μένει από τήν ούσία του μαθήματος τής λογοτεχνίας μέσω αυτής τής τραγικά γραφειοκρατικής και τεχνοκρατικής διαδικασίας τής τράπεζας ερωτήσεων, τών ηλεκτρονικών τρόπων συμπλήρωσης τής άξιολόγησης τών μαθητών; Τό γεγονός ότι: «στέκει ό Σουλιώτης ό καλός παράμερα και κλαίει» καθώς έμεις μέ άμχανία δέν μπορούμε σε μία άράδα νά πούμε: ούτε «γιατί κλαίει ό Σουλιώτης», έπιπλέον ούτε «γιατί κλαίει παράμερα» και βεβαίως δέν ξέρουμε ποιά είναι η σωστή άπάντησή στην ερώτηση: «Πώς θά χαρακτηρίζατε τό κλάμα του» (ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Έκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Άξιολόγηση τών μαθητών τής Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*, σ. 42).

Η άξιολόγηση του μαθητή στό πλαίσιο τής *έμπειρικής παιδαγωγικής* συνδέεται μέ τό τελικό άποτέλεσμα σε στιγμιαίου τύπου εξέτασεις (summative evaluation) και πάντως, άκόμη και έάν τό μοντέλο τών εξετάσεων είναι βελτιωμένο (πολλαπλές εξέτασεις, συνθετικές εργασίες...), η αντίληψη πού λανθάνει είναι αυτή τής «αντικειμενικότητας».

«Η μαθησιακή διαδικασία εξισώνεται μέ μία κανονιστική διαδικασία μεταδιδασίας "πακέτων" γνώσεων, στό πλαίσιο τής όποίας ό μέν μαθητής μετατρέπεται σε παθητικό ύποκείμενο, ό δέ εκπαιδευτικός σε άξιολογητή μιās "έκει έξω" κατασκευασμένης γνώσης, τήν όποία άπλά μεταδιδάξει και στή συνέχεια άξιολογεί. Έτσι η άξιολόγηση έρχεται νά μετρήσει, μέ αντικειμενικό και έγκυρο ή όχι τρόπο, τό τελικό άποτέλεσμα μιās τυποποιημένης και μηχανιστικής μαθησιακής διαδικασίας, οι παιδαγωγικές άπαιτήσεις τής όποίας είναι πολύ περιορισμένες. Στη λογική αυτή έντάσσονται και οι θεωρούμενες "μοντέρνες" τεχνικές άξιολόγησης» (Λάμνιαν, 1997).

Άς δούμε τώρα τήν «αύθεντική άξιολόγηση» του μαθητή μέσω του φακέλου και τών συνθετικών εργασιών. Δέν θά μπορούσαμε παρά νά υπογραμμίσουμε τό πόσο θετική είναι η «αύθεντική άξιολόγηση», καθώς άπομακρύνει τά λάθη τής ποσοτικής τελικής άξιολόγησης και έπιχειρεί νά θεραπεύσει τά άρνητικά στοιχεία και τίς άδυναμίες του σχολείου και τής ποσοτικής άξιολόγησης. Βασικό συστατικό τής αύθεντικής άξιολόγησης είναι ό «φάκελος» του μαθητή, ό όποιος περιέχει έν-

δεικτικά τήν ἐξέλιξη τῆς ἐργασίας του καί προωθεῖ τήν αὐτοαξιολόγηση. Ἄς ἐξειδικεύσουμε τί σημαίνει ὁ φάκελος γιά ἕναν μέσο φιλόλογο στό ἐλληνικό σχολεῖο, γιά νά δοῦμε πόσο καί μέ ποιόν τρόπο θά ἐφαρμοστεῖ αὐτή ἡ πραγματικά σημαντικά δικαιότερη ἀπό παιδαγωγική ἄποψη ἀξιολόγηση καί δέν θά ἐκφυλιστεῖ σέ κάτι καθαρά γραφειοκρατικό. Ἐνας ὑποθετικός φιλόλογος, πού κατασκευάζουμε γιά τίς ἀνάγκες τῆς εἰσήγησής μας λοιπόν, διδάσκει τά ἐξῆς μαθήματα: 8 ὥρες ἀρχαῖα ἐλληνικά στή δέσημη στήν Γ' Λυκείου μέ 20 μαθητές, ἀπό 4 ὥρες νέα ἐλληνικά σέ δύο τμήματα τῆς Β' Λυκείου μέ 18 μαθητές καί 24 μαθητές ἀντίστοιχα, 2 ὥρες ἱστορία στήν Α' Λυκείου μέ 24 μαθητές. Διδάσκει συνολικά 86 μαθητές, ἄρα πρέπει ὑποθετικά νά παρακολουθεῖ, νά ἀξιολογεῖ καί νά βοηθᾷ 86 μαθητές νά συγκροτήσουν τό φάκελό τους.

Ἐπιμέρους σημεία πού θά μπορούσαν νά θιγοῦν: οἱ ἐκπαιδευτικοί δέν βρίσκονται συνέχεια στό σχολεῖο τους καί σχεδόν ποτέ ὄλοι μαζί, καί εὐτυχῶς, διότι ἐάν τό ἐπρατταν, δέν θά είχαν οὔτε πού νά καθήσουν οὔτε τί νά κάνουν. Συνακόλουθο είναι καί τό πρόβλημα ὅτι δέν ὑπάρχει χώρος ἀνά εἰδικότητες γιά νά ἐργασθοῦν οἱ καθηγητές μέ τούς μαθητές τους ἀλλά οὔτε καί χώρος διδλιοθήκης προκειμένου ἡ οὐσιαστική αὐτή συνεργασία νά εἶναι ἀποδοτική.

Ὅσο γιά τίς συνθετικές ἐργασίες, ἡ ἔλλειψη διδλιοθηκῶν στά σχολεῖα, ἡ ἔλλειψη θεσμοθετημένου χώρου καί χρόνου διάθεσης τίς καθιστά μᾶλλον μία ἀκόμη ἄχαρη καί ἐν πολλοῖς γραφειοκρατική ἀπαίτηση ἀπό πλευρᾶς ὑπουργείου. Μποροῦμε νά φανταστοῦμε πῶς θά λειτουργήσουν οἱ συνθετικές ἐργασίες, ποιά παιδιά θά τίς ἐκπονοῦν μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία καί μέ ποῖο οἰκονομικό ἀντίκρισμα.

Ἡ μία καί μεγαλύτερη ἀδυναμία τῶν δύο αὐτῶν θετικῶν προτάσεων εἶναι τό γεγονός ὅτι πέφτουν στό τραπέζι χωρίς προηγούμενη ἀλλαγὴ σκοπῶν καί φιλοσοφίας τοῦ μαθήματος, διβλίων, μεθόδων διδασκαλίας καί — ἄς μὴν τό κρύβουμε — νοσοτροπίας διδασκόντων. Γιατί, πῶς νά τό κάνουμε, δέν συμβαδίζει ἡ «ἀντικειμενικοῦ τύπου» ἐξέταση μέ τή συνθετική ἐργασία καί τό φάκελο καί δέν εἶναι εὐκόλο νά φτιάχνεις φακέλους γιά 86 μαθητές τό χρόνο, ὅταν γνωρίζεις πολύ καλά ὅτι τό παιχνίδι παίζεται μ' αὐτούς τούς μαθητές πού τελικά θά ποῦν στό Πανεπιστήμιο ἀπαντώντας σέ «ἀντικειμενικοῦ» τύπου ἐρωτήσεις. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀσάφεια τῶν προθέσεων καί ἡ διγλωσσία τοῦ ὑπουργείου καί ἐδῶ, στό ζήτημα τῆς ἀξιολόγησης τῶν μαθητῶν, προκαλεῖ μία μᾶλλον χειρότερηση παρά βελτίωση τῆς πραγματικότητας. Ὁ φάκελος καί ἡ συνθετική ἐργασία θά ἐπρεπε νά εἰσαχθοῦν ὡς ἀντίπαλες τῆς αντικειμενικῆς ἀξιολόγησης λογικῆς σταδιακά καί ἀπό μικρότερες ἡλικίες. Οἱ ἐκπαιδευτικοί θά ὀφείλαν νά ἐνημερωθοῦν γιά τίς νέες αὐτές μεθόδους ἀξιολόγησης, πού κάθε ἄλλο παρά εὐκόλες καί εὐκαταφρόνητες εἶναι.

Ἀπό παιδαγωγική ἄποψη οἱ δύο αὐτές μέθοδοι ἀνήκουν καί ἐντάσσονται στήν παράδοση τῆς ἐρμηνευτικῆς παιδαγωγικῆς. Στήν ἐρμηνευτική παιδαγωγική ἡ ἔννοια τῆς «ἀντικειμενικότητας» δίνει τή θέση τῆς στήν ἔννοια τῆς «ἐρμηνείας» ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τῶν αἰτιῶν, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων οἱ μαθητές ἀποτυγχάνουν, καί τή στιγμιαία ἐξέταση ἐρχεται νά ἀντικαταστήσει ἡ περιγραφική ἀξιολόγηση πού προκύπτει ἀπό συνεχεῖς ἀξιολογήσεις τῶν μαθητῶν στή διάρκεια ὅλης τῆς σχολικῆς χρονιάς (formative evaluation, coursework). Ἐδῶ εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἀπόπειρα ἐπανόρθωσης, ἡ προσπάθεια ἀπο-

νομῆς δικαιοσύνης καί ἀνακατάταξης τοῦ σχολικοῦ δυναμικοῦ. Λανθάνει ὅμως καί στήν ἐρμηνευτική παιδαγωγική μία θετικιστική ἀντίληψη γιά τή γνώση καί τήν ἀξιολόγησή της, καθώς ἡ γνώση προϋπάρχει τοῦ μαθήματος καί ὁ ἐκπαιδευτικός — βεβαίως μέ πῶς ἐκλεπτυσμένα ἐργαλεῖα καί μέ περισσότερο προβληματισμό — ἐρχεται νά ἀποδώσει τήν ἀξία πού ὑπάρχει στόν μαθητή οὔτως ἢ ἄλλως· μετά ἀπό βοήθεια, ἐνισχυτική διδασκαλία ἐνδεχομένως κ.ο.κ. (Λάμνιας, 1997).

Τελειώνοντας, θά ἤθελα νά δικαιολογήσω τόν πολύσημο ὑπότιλο τῆς ἀνακοίνωσής μου. Ἐνα δῆμα μπροστά συνιστᾷ ἡ εἰσαγωγή τῶν δύο νέων μέτρων ἀξιολόγησης, δύο δῆματα πίσω συνιστᾷ τό γεγονός ὅτι τό συνολικό πακέτο τῶν μέτρων ἀξιολόγησης εἶναι παμπάλαιο, αὐταρχικό, ἀντιπαιδαγωγικό καί θαθύτατα συντηρητικό. Ἀκόμη, τά μέτρα αὐτά θεσπίζονται τή στιγμή ἀκριβῶς πού τό ἠθικό ὄλων τῶν ὁμάδων ἀναφορᾶς τοῦ σχολείου (πλὴν φροντιστῶν) εἶναι μᾶλλον πολύ χαμηλό, καθώς τό Ἐνιαῖο Λύκειο καταργεῖ ὅλα τά θετικά τοῦ Ἐνιαίου Πολυκλαδικοῦ Λυκείου, τό ἐξεταστικό παίρνει τήν πρωτοκαθεδρία στήν κατά τά ἄλλα φταχότατη καί ἐξωτερικοῦ τύπου μεταρρύθμιση πού πραγματοποιεῖται. Τά μέτρα αὐτά συντελοῦν στόν πλήρη ἐξευρωπαϊσμό τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου, στήν ὀλοκλήρωση, δηλαδή, τῆς ταξικῆς του φυσιογνωμίας. Τό ἐλληνικό Λύκειο σέ δύο χρόνια θά εἶναι καί αὐτό τό ἐπιλεκτικό καί ἀκαδημαϊκό σχολεῖο πού ὀφείλει νά εἶναι, ἐναρμονισμένο μέ τά ἀντίστοιχα σχολεῖα τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Γιά τά «παιδιά ἑνός κατώτερου Θεοῦ» ἔχει προβλεφθεῖ ὁ καιάδας τῶν ΤΕΕ. Μήπως τά δῆματα πίσω εἶναι τρία;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἑλληνόγλωσση

- Ἄλτουσέρο Λουί (1981), *Θέσεις*, μετ. Ξενοφῶν Γαῖταγάνας, Θεμέλιο, Ἀθήνα.
- Λάμνιας Κώστας (1997), «Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ μαθητῆ: ἀνάδειξη διαφοροποιημένων σημασιοδοτήσεων τῆς ἔννοιας», *Παιδαγωγική Ἐπιθεώρηση*, 26, 7-36.
- Μπαλάσκας Κωνσταντῖνος (1997), «3. Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», στό ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο, *Ὁδηγός: συμπληρωματικός ὁδηγός γιά τή διδασκαλία τῶν Φιλολογικῶν Μαθημάτων τῆς Α' Λυκείου κατά τό σχολικό ἔτος 1997-98*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα, 189-297.
- «Νεοελληνική Γραμματεία» (1997), στό ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἑρευνας, *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' Λυκείου στά φιλολογικά μαθήματα*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα, 61-80.
- Τερζῆς Νίκος (1981), «Ἀπόψεις γιά τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση: ἐξωτερική καί ἐσωτερική ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1976-1980)», *Φιλολόγος*, 23, 272-281.
- Τερζῆς Νίκος (1982), «Ἀπόψεις γιά τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση II», *Φιλολόγος*, 28, 100-110.
- ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο (1998), *Ἐνιαῖο Πλαῖσιο Προγράμματος Σπουδῶν - Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (Γυμνάσιο - Λύκειο)*.
- ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἑρευνας (1997), *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' τάξης Λυκείου: γενικές ὁδηγίες καί στοιχεῖα μεθοδολογίας*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα.
- ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ἐκπαιδευτικῆς Ἑρευνας (1998), *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Β' Λυκείου στή Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεῖχος Α')*.
- Ξενογλωσση
- Bernstein Basil (1990), *The Structuring of Pedagogic Discourse, VOL. IV Class, codes and control*, RKP, London.
- Young Michael, ed. (1971), *Knowledge and control: new directions for the Sociology of Education*, Collier Macmillan, London.

1. Εισήγηση στο διήμερο σεμινάριο που πραγματοποιήσε το Έθνικό Κέντρο Βιβλίου στη Θεσσαλονίκη με θέμα: «Η λογοτεχνία στη Μέση Εκπαίδευση: πραγματικότητα και προοπτικές», στις 5 και 6 Φεβρουαρίου 1999, στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, με την υποστήριξη και συνεργασία του Συνδέσμου Φιλολόγων Θεσσαλονίκης. Η εισήγηση δεν θά είχε αυτήν την πληρότητα εάν δεν είχαν προηγηθεί οι συζητήσεις μου με τη φιλόλογο και φίλη Άλκημη Λαζάρου. Την ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή.

2. Αποστολίδου Βενετία, Πασχαλίδης Γρηγόρης και Ελένη Χοντολίδου, «Η λογοτεχνία στην εκπαίδευση: προϋποθέσεις για ένα νέο πρόγραμμα διδασκαλίας», *Σύγχρονα Θέματα*, 57, 1995, σσ. 78-85.

3. ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (1998), *Αξιολόγηση των μαθητών της Β' Λυκείου στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (τεύχος Α')*, σ. 7, και «Νεοελληνική Γραμματεία» (1997), στο ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, *Αξιολόγηση των μαθητών της Α' Λυκείου στα φιλολογικά μαθήματα*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, σ. 61.

4. Σ' ένα πλήθος περιπτώσεων οι εκπαιδευτικοί έχουν κάτι παραπάνω από δίκαιο να ανθίστανται στην επιβολή οποιασδήποτε μεταρρύθμισης. Πολλές φορές οι αλλαγές αυτές είναι προχειρότατα σχεδιασμένες και δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους την υποκειμενική πραγματικότητα των φορέων της μεταρρύθμισης (δηλ. των εκπαιδευτικών). Θά μπορούσαμε λοιπόν στην πρόταση *Αντίσταση του εκπαι-*

δευτικού μηχανισμού στις μεταρρυθμίσεις να αντιπαραθέσουμε τά έξι δύο ερωτήματα: Ποιές μεταρρυθμίσεις; Τί είδους αντίσταση;

5. Διάκριση μεταξύ έσωτερικής και έξωτερικής μεταρρύθμισης (Τερζής, 1981).

6. Άς έχουμε κατά νου ότι δεν υπάρχει μία και μοναδική φωνή στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, πόσο μάλλον στο υπουργείο Παιδείας για τά θέματα που μās άπασχολούν. Συγκεκριμένα, υπάρχει μία σημαντική διαφωνία μεταξύ του Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου (δηλαδή του Κώστα Μπαλάσκα) και του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας (δηλαδή του Μιχάλη Κασσωτάκη) για τά θέματα που μās άπασχολούν.

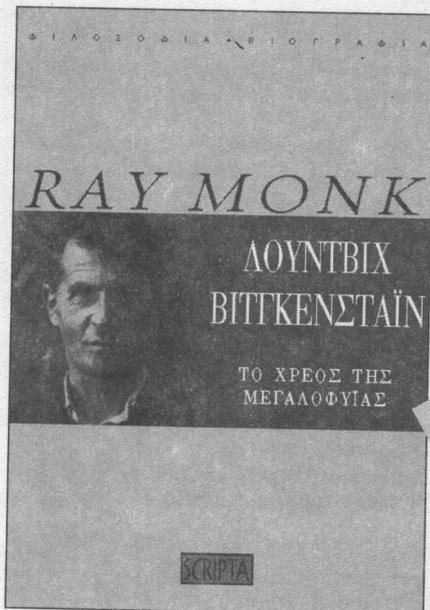
7. Στη διδακτορική μου διατριβή χρησιμοποίησα όντως τό σύστημα αυτό προκειμένου να κατατάξω τίς ερωτήσεις των Κεμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και των Έξεταστικών Κέντρων της Άγγλίας και όχι να σχεδιάσω πρόγραμμα διδασκαλίας, ούτε καν ερωτήσεις για τό μάθημα της λογοτεχνίας!

8. Άξίζουν συγχαρητήρια στους συναδέλφους που έκατόνησαν αυτό τό πολύπλοκο έργο, τό όποιο ειλικρινά υπερβαίνει κατά πολύ τίς προσωπικές μου δεξιότητες και γνώσεις στη λογοτεχνία. Ός μαθήτρια Λυκείου θά κοδόμωνα όπωσδήποτε στο μάθημα της λογοτεχνίας.

9. Για τίς όποιες δεδαιώς θά κυκλοφορήσουν συντομότατα και τά γνωστά μαθητικά αλλά και εκπαιδευτικών «λυσάρια».

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α • Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α



RAY MONK

ΛΟΥΝΤΒΙΧ ΒΙΤΓΚΕΝΣΤΑΪΝ

Το χρέος της μεγαλοφυΪας

Μτφρ. Γ. Ν. Κονδύλης

Επιμέλεια: Κ. Μ. Κωβαίος

Τίποτε δεν μπορεί να υποκαταστήσει την καλά τεκμηριωμένη αλήθεια. Η βιογραφία του Ray Monk μας βοηθάει όχι μόνο να κατανοήσουμε τις φιλοσοφικές και ανθρώπινες διαστάσεις του Wittgenstein, αλλά και να συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι, τελικά, η πραγματικά μεγάλη φιλοσοφία έχει πάντοτε εξομολογητικό χαρακτήρα.

ARTHUR C. DANTO, *Times Literary Supplement*

Μια εξαιρετικά καλή βιογραφία, που διαπλέκει με ευφυή τρόπο «ζωή» και «σκέψη», κρατώντας αξιοπρεπή απόσταση από τό αντικείμενό της.

MARY WARNOCK

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

ΒΑΣΙΛΗ ΑΛΕΞΑΚΗ: Η ΜΗΤΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

«Γράφω για να πείσω τίς λέξεις να μέ υίοθετήσουν»

Έκδόσεις Έξάντας, Αθήνα 1995

του Δημητρίου Κ. Μπουνάκη

Η μητέρα είχε απλώσει τά σκίτσα στο διπλό κρεβάτι. Ήταν κομμένα από εφημερίδες. Τά είχε βάλει σε σειρές τόσο πυκνές πού δέν φαινόταν τό σκέπασμα του κρεβατιού. Κάθε τόσο αντικαταστούσε ένα απόκομμα μ' ένα άλλο, μετά από πολλή σκέψη. Μετανούσε καμιά φορά μιά δλόκληρη σειρά για να δημιουργήσει ένα κενό σ' ένα συγκεκριμένο σημείο. — Θυμάσαι ποιό είχε βάλει πρώτο; τόν ρώτησα μέ φανερό ενδιαφέρον.

Μέ τόν ίδιο τρόπο, μέ τήν τεχνική του κολάζ, ο σκιτσογράφος - συγγραφέας Βασίλης Άλεξάκης συνθέτει τό μυθιστόρημά του *Η μητρική γλώσσα*. Μέ τήν τεχνική του άποσπασματικού, ήρακλείτειου λόγου, πού άπελευθερώνει τή δύναμη τής στιγμιαίας σύλληψης, τής έκλαμψης εκείνης στή ροή του προφορικού λόγου πού μπορεί να άποκαλύψει όλη τήν αλήθεια τής ανθρώπινης φύσης, προτού άκόμη λειτουργήσει ή πλοκή του γραπτού λόγου και κλείσουν οί βαριές καστρόπορτες τής συστηματοποιημένης γνώσης. Πρόκειται για ένα οδοιπορικό πού παρακολουθεί τήν περιπέτεια του λόγου, από τό πρώτο άκουσμα τής μητέρας, τά πρώτα παραμύθια, τίς άτέρμονες μυθιστορηματικές άφηγήσεις του πατέρα, τήν προοκρούστεια διδακτική του ελληνικού σχολείου, τίς άκατανόητες ονομασίες των ξένων τοπωνυμίων, τήν τάξη, στο Παρίσι, των ελληνικών ως ξένης γλώσσας, μέχρι τήν ανακάλυψη του άγνωστου εκείνου παράγοντα πού ύποκινεί τό ταξίδι στον κόσμο τής γλώσσας, πού κρύβεται μέ νόημα στο άδιόρατο Ε τής επιγραφής των Δελφών, αλλά και στή μητρική αναφώνηση «φωνούλα μου!» στην έκκίνηση του ταξιδιού τής ζωής.

Είναι ένα οδοιπορικό στις μήμες τής γλώσσας, από τό Νεκρομαντείο στις όχθες του Άχέροντα, όπου οί προσκυνητές αναζητούν τίς πιό βαθιές τους ρίζες στο άλλο μισό τής γής, μέχρι τό χάσμα του ιερού του Δελφικού Άπόλλωνα, όπου ο έπισκέπτης ψηλαφίζει τίς φλέβες των λέξεων και ανάμεσά τους τό άγνωστο Ε πού άποσταθεροποιεί τήν

άναντικατάστατη έρμηνεία των Γραφών, σε μέρη όπου μόνον ο τυφλός επιγραφολόγος μπορεί να βρísκει τούς διαδρόμους ανάμεσα στις σημασίες των λέξεων χωρίς να σκοττάφτει.

Αυτό τό άδιόρατο Ε, ή χαμένη μητρική γλώσσα όλων των ανθρώπων, ταξιδεύει σε όλο τό μυθιστόρημα, σαν μιά φιάλη ριγμένη στον άκεανό, από μιά άφιλόξενη αίθουσα διδασκαλίας των ελληνικών σε ένα σχολείο του Παρισιού μέχρι τά χαμένα τοπωνύμια μιάς κοινής βαλκανικής πατρίδας. Ένα μήνυμα μέ γράμματα μισοσσημένα άπ' τήν πολυκαιρία, πού διασχίζει τόν ύπόγειο Άχέροντα κάτω από σύνορα, επιγραφές ναών και οδοδείκτες.

«Εί άποδημείν» τό δίλημμα ενός χρησμού, ή έπιλογή ανάμεσα σε ένα συρματοπλεγμα λυγισμένο στο σχήμα τής Ελλάδας και σε έναν άνθρωπο πού κρατάει μιά γομολόστιχα και σβήνει τόν άλλο του εαυτό. Τό μεγάλο δίλημμα όμως βρísκεται στο τέλος τής άποδημίας ανάμεσα στον έναν εαυτό πού μιλά τή μεγάλη μητρική γλώσσα όλων των ανθρώπων και στον άλλο εαυτό πού μιλά τήν άλλη μητρική γλώσσα, του άυστηρου δασκάλου των ελληνικών, των δελφικών επιγραφών και των οδών του Κολωνακίου. Άνάμεσα σε έναν άνθρωπο πού, όπως ο πατέρας, ζει άπομονωμένος, φτιάχνοντας ιστορίες μέσα από ένα κολάζ μυθιστορηματικών άφηγήσεων, διατηρώντας όμως τό γύρω του κόσμο αναλλοίωτο, ή ανάμεσα σε μιά αναζήτηση του άλλου εαυτού μέσα από ένα οδοιπορικό στον κόσμο των αισθήσεων, των χρωμάτων, των άρωμάτων και των άρμονικών ήχων, σε ένα φυσικό τοπίο εναλλασσόμενης όμορφιάς· ένα οδοιπορικό σε έναν κόσμο όπου κάθε άντικείμενο άποκτά ξεχωριστή σημασία, ανάλογα μέ τήν ώρα και τήν εποχή, αλλά και τήν έπιμονή του ταξιδιώτη να ανακαλύψει τήν κρυφή αξία των πραγμάτων.

Τόσο για τόν πρωταγωνιστή όσο και για όλα τά πρόσωπα του έργου, ή χώρα τής πραγματικής άποδημίας τους

είναι ή χώρα τών σημαιομένων, ή κοιλάδα τών σχημάτων, τών άρωμάτων και τών ήχων, και όχι ή πυργώδης χώρα τού σημαινόντος. Τό ταξίδι τής ανακάλυψης μιās καινούργιας γλώσσας, ενός καινούργιου έαυτού, πολλαπλασιάζει τά μυστήρια, κατασκευάζοντας προτάσεις από άρχέγονα ύλικά, αναπλάθοντας συχνά τή φωνή τής μάνας και τίς κινήσεις της, μέσα από τούς ίδιους διαλόγους, μέ δεδομένη τή στενότητα τών διακυμάνσεων τού προφορικού λόγου, καθώς προσπαθεί νά προσεγγίσει τόν έαυτό του από άλλη όδό, όπως ό τυφλός έπιγραφολόγος ξανοίγει δρόμους ανάμεσα από τίς πεσμένες στήλες μέ τά άθάνατα γνωμικά στά ύπόγεια τού μουσείου τών Δελφών.

Τό κείμενο πού έγραψα δέν είναι παρά μιá άσκηση στή μητρική μου γλώσσα... Είναι ένας διάλογος μέ τή γλώσσα... Συνεχίζω μαζί της τίς συζητήσεις πού έκανα μέ τή μητέρα μου... Είμαστε παιδιά μιās γλώσσας... Αύτήν τήν ταυτότητα διεκδικώ... Γράφω για νά πείσω τίς λέξεις νά μέ υιοθετήσουν... Προσπαθώ νά ξαναβρω τή μνησείδα πού είχα νά πρώτα βιβλία πού διάβασα στή ζωή μου. Ή σχέση μέ τή μητρική γλώσσα είναι ή μοναδική σταθερή σχέση, ενώ γύρω όλες οι άλλες οικογενειακές σχέσεις περνούν δοκιμασία.

Η γλώσσα τού συστήματος πού προωθεί τήν αδιάφορη λειτουργία τής κατάφασης και μετατρέπει σε ήχητικά σήματα τή φωνή τών άντικειμένων, ύψώνοντας τήν άθώα λέξη σε ένοχή για νά έξορκίσει τίς άγνωστες δυνάμεις τής φύσης (όταν μιá μάνα κάνει μόνο κορίτσια, δίνουν καμά φορά τό όνομα Σταμάτα σε ένα από αυτά, μέ τήν έλπίδα ότι τό επόμενο παιδί θά θγει άγόρι), και καλλιεργεί τό φόβο άπέναντι στό διαφορετικό, τελικά μετατρέπεται σε όργανο κυριαρχίας, άναζητώντας ήρωες πού θά θυσιάσουν τή δική τους Ίφιγένεια, σε μιá έποχή άντιρωική, και μέ τόν τρόπο αυτό συνθλίβει τό άτομο, έξουθενώνοντας τίς διαπροσωπικές του σχέσεις.

Όμως ό παράγοντας τής άμφισβήτησης εισχωρεί παντού, τό Ε χρησιμοδοτεί θαρρείς ότι οποιαδήποτε λύση σ' ένα πρόβλημα δημιουργεί άλλο πρόβλημα. Τό φανερώνει ή άνήσυχη φωνή τών πρωταγωνιστών, τού πατέρα πού βρίσκει τήν ύπαρξιακή λύτρωση σε μιá άτέρμονη αφήγηση, τού φαρμακοποιού από τά Γιάννενα πού δαπανά τό χρόνο του στήν έκδοση τού λαογραφικού περιοδικού, τών συζύγων πού διατηρούν έρωμένες, τών κατοίκων τής ύπαιθρου πού έπιμένουν νά συντηρούν τά ξενικά τοπωνύμια σε βάρος κάθε βίαιου έξελληνισμού (τό χωριό Καβάκινα μεταγλωττίστηκε σε «Τριανταφυλλίες». Οι κάτοικοι άναγκάστηκαν νά φυτέψουν παντού τριανταφυλλίες για νά δικαιολογήσουν τό όνομα τού χωριού τους.)

Ή μητρική γλώσσα τού Βασίλη Άλεξάκη είναι μιá άνάλυση τής μητρικής γλώσσας τού σχολικού Όμήρου, τών όνομάτων τών πρωτοκλασάτων άρχαίων σοφών πού κοσμούν τούς δρόμους τού Κολωνακίου (οί δευτεροκλασάτοι βολεύονται κομμάτι πιο πέρα, στό Παγκράτι), και κυρίως τής άποκρουστικής όψης τού έθνικισμού. Άντίθετα, είναι ή γλώσσα τών Ίκετιδων τού Αίσχύλου πού άναζητούν άσυλο, ή γλώσσα τού άλλου Όδυσσέα πού ζει στή φαντασία τών παιδιών σάν άλλος Ρομπέν τών Δασών, είναι ή ύποθετική γλώσσα πού προϋποθέτει γνώσεις ποίησης και πολιτικής, είναι ή γαζία, ή δάφνη και τό

κανελλόδεντρο μέ τά άρώματά τους στίς αυλές τών άρχαίων ναών πού μάς υπενθυμίζουν πως οι θεοί δέν μπορεί παρά νά μυρίζουν όμορφα.

Ή μητρική γλώσσα είναι εκείνη πού ζεσταίνει τή φτωχική και κακοφωτισμένη αίθουσα τών έλληνικών ως ξένης γλώσσας και άνακαλεί στή μνήμη τά παραμύθια, τά τραγούδια και τίς διδαχές μιās χαμένης μάνας. Είναι εκείνη πού μπορεί νά δίνει στό άγνωστο Ε, δίπλα στό «γνώθισαυτόν» και στό «άφες αυτοίς, ούκ οίδασι τί ποιούσι», τίς σημασίες Έ(ρωσ), Έ(λευθερία), Έ(κελές).

Ήλεγχος στοιχείων ταυτότητας

Ή μητέρα μου μεγάλωσε στήν Άμφισσα. Ήταν υπερήφανη για τό σχολείο της πού, καιτοι δημόσιο, διέθετε πολλά λεφτά —είχε κληρονομήσει τήν περιουσία ενός εμπόρου όνόματι Γιαγτζή. Αυτό τού επέτρεπε νά πληρώνει άδρά τούς καθηγητές του και, φυσικά, νά επιλέγει τούς καλύτερους. Στο ύψηλό επίπεδο τής τοπικής παιδείας απέδιδε ή μητέρα μου τήν έντονη πνευματική δραστηριότητα τής πόλης. Ίσχυριζόταν ότι ή Άμφισσα έξέδιδε άνέκαθεν περισσότερα έντυπα από τήν Πάτρα.

Σιγά σιγά όμως άραίωναν οι άφηγήσεις τής μητέρας μου για τή γενέτειρά της. Φοβόταν ότι δέν θά τήν άναγνώριζε πιá. Δέν είχε μείνει κανένας συγγενής της εκεί. Είμαι βέβαιος ότι στό τέλος δέν σκεφτόταν τήν Άμφισσα παρά μόνο όταν άγόραζε έλιές. Θύμωνε όταν δέν έδρισκε έλιές Άμφισσης.

Κάπως έτσι άντιμετωπίστηκε και ό έλληνικός πολιτισμός μέ όλη τήν πολυσυλλεκτικότητά του και τήν αυτοδύναμη άνάπτυξη κάθε περιοχής και κάθε χρονικής περιόδου. Παραχώρησε τήν ιστορία του «άντιπαροχή» προς πάσαν χρήσιν, συμπύκνωσε τήν αϊγλη του στήν άφαίρεση κάποιων συμβόλων και χρησιμοποίησε αυτά τά σύμβολα όχι σάν όδοδείκτες στό δάσος τής συνείδησης, αλλά ως ταμπού, ως χώρους κοινωνικής άπομόνωσης, μπροστά στήν άνάμνηση «οικείων δεινών».

Ή ίδια ρομαντική ιδεολογία, τής άρχαίας αϊγλης, πού επέβαλε τήν έγκατάσταση τής πρωτεύουσας στήν Άθήνα, ως πόλης-σύμβολο, ένέπνεε και τούς δασκάλους μας πού φιλοδοξούσαν νά μειώσουν τήν άπόσταση άνάμεσα στα άρχαία και στα νέα έλληνικά. Άφου ή άρχαία γλώσσα ήταν τό κυριότερο άποδεικτικό στοιχείο τής ύψηλης καταγωγής μας, έπρεπε λοιπόν νά καταστεί αδιάβλητη. Τό σχολείο θεωρούσε ευτελή τή γλώσσα πού μιλούσαμε, άναιρώντας τό χρόνο πού είχε μεσολαθήσει από τόν Όμηρο μέχρι τή δεκαετία τού '50. Άλλά και στό μάθημα τής ιστορίας άκροβατούσαμε κατά τόν ίδιο τρόπο. Άπό τόν Μέγα Άλέξανδρο πεταγόμασταν στό έτος 1000 για νά διαπιστώσουμε τόν έξελληνισμό τής Βυζαντινής Άυτοκρατορίας και άφου θρηνοούσαμε καλά-καλά τήν πτώση τής Κωνσταντινούπολης, συντροφιά μέ τόν Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, πεταγόμαστε στήν Έπανάσταση τού 1821.

Μήπως όμως οι διαρκείς άναφορές στήν άρχαιότητα κλώνιζαν τήν έμπιστοσύνη στόν έαυτό μας, καθώς μεγαλώσαμε μέ τή βεβαιότητα ότι κανένα σο-

βαρό έργο δέν θά αναδινόταν μέσα από τά θλιβερά ελληνικά πού μιλούσαμε;

Πιστεύαμε ότι όλοι οί μεγάλοι άντρες αυτού του τόπου έζησαν στην αρχαιότητα. Σήμερα πιά αναπαύονται στους δρόμους του Κολωνακίου. Θαρρείς τό Κολωνάκι μās τραβάει τό αυτί, σαν τόν παλιό δάσκαλο τών αρχαίων ελληνικών, καθώς μās δείχνει τό μέγεθος τής αμάθειάς μας.

Πάντοτε αναρωτιόμουν γιατί τό μάθημα τών αρχαίων ελληνικών ήταν τόσο άνιαρό στό σχολείο. Τό παρακολουθούσαμε μέ τή δυσθυμία παιδιών πού τά πηγαίνουν δόλτα στό νεκροταφείο. Η Ήλιάδα και ή Όδύσσεια μās συγκινοῦσαν μόνο υπό μορφή κόμικς ή ταινιών. Θυμάμαι πάντα άριστα τόν Κέρκ Ντάγγλας στό ρόλο του Όδυσσέα. Δέν διάβασα όμως τήν Όδύσσεια παρά πολλά χρόνια μετά, σέ γαλλική έκδοση τσέπης. Μόνον άργότερα κατάλαβα γιατί τό μάθημα τών αρχαίων μās ήταν τότε τόσο άπεχθές. Οί θρησκευτικές πεποιθήσεις τών δασκάλων μου δέν τούς επέτρεπαν ν' άτενίζουν ελεύθερα τήν αρχαιότητα. Μονάχα οί μύθοι πού είχαν ήθικοπλαστικό χαρακτήρα τούς ενδιέφεραν. Γι' αυτό και ή ελληνική μυθολογία διαθέτει στίς ξένες χώρες ένα ευρύ και φανατικό κοινό.

Ο μύθος βρίσκεται στην αρχή τής ιστορίας κάθε λαού γιατί ανασκαλεύει τίς βαθύτερες ρίζες τής γλώσσας του, άποκαλύπτοντας τήν πολυσυλλεκτικότητα τών χυμών τής, διότι δένουν κορμό και γιγαντώνουν μόνον τά δέντρα πού έχουν βαθιές και άπλωμένες ρίζες.

Όμως στόν τόπο μας δημοσιεύονται διαρκώς νέες μελέτες πού προσπαθοῦν νά συνδέσουν μεταξύ τους όλους τούς πολιτισμούς πού άνθισαν σ' αυτή τή γή. Τούς άπασχολεί μόνον ή έννοια τής ελληνικότητας. Επιδιώκουν νά τήν κωδικοποιήσουν, άποσιωπώντας τίς άντιφάσεις τής, παραγνωρίζοντας τίς επιρροές πού έχει δεχτεί, μειώνοντας έν τέλει τόν πλούτο τής. Μου θυμίζουν τούς κηπουρούς τών Βερσαλλιών, πού έδιναν στή φύση τό σχήμα πού επιθυμούσαν.

Η παράδοση πού δέν τροφοδοτείται από όλες τίς φλέβες τής ιστορίας ενός λαού, δέν θά καταφέρει ποτέ τήν ανατροφοδότηση τής σκέψης και θά καταφύγει σέ προσημείξεις μέ όλωσδιόλου ξένα ήθη.

Ακόμη και αυτό τό τσούγκρισμα του αύγου, πού συμβολίζει τήν έξοδο του Χριστού από τόν τάφο, τό πλέον χαρμόσυνο μήνυμα τής νίκης του δικαίου πάνω στό κράτος τής δύναμης, συγχέεται μέ τή δίψα για έδαφική κυριαρχία και έξουσία καθώς πανηγυρίζεται από αυτόν πού διατηρεί τό αυγό του κλειστό! Μιά τέτοιου είδους άντίληψη τής παράδοσης, πού παράγει σύμβολα κυριαρχίας, δέν μπορεί παρά νά ύψώνει σύνορα άποκλεισμού σέ κάθε ομάδα πού διαφοροποιείται. Όμως άς μή λησμονούμε ότι στή δική μας αρχαία παράδοση άνήκουν οί Ίκέτιδες του Αίσχύλου, όπως και του Ευριπίδη, πού βρίσκουν άσυλο και φιλοξενία. Κι όμως ή στάση μας άπέναντι στους Άλδανούς άφήνει νά έννοηθεί ότι τό βλέμμα τους δέν μās θυμίζει πιά τίποτε. Μήπως έπαληθεύουμε τόν συγγραφέα όταν υποστηρίζει ότι οί αρχαίοι Έλληνες φαίνονται πιά κοντινοί σέ μās όταν καθγαδίζουν παρά όταν φιλοσοφοῦν;

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ

Μια ανά-γνωση της *Eroica*

Μια ανά-γνωση του Τέλλου Άγρα

Συνεντεύξεις και έρευνες

Ποικίλα χρονολογικώς

ΘΟΔΩΡΗΣ ΚΑΛΛΙΦΑΤΙΔΗΣ

Τιμάνδρα

Τό τελευταίο τριαντάφυλλο

Ποια είναι ή Γαβριέλα Όρλοβα

Αγάπη

ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΓΑΡΗΣ

Κ.Γ. Καρυωτάκης, φύλλα πορείας

ΜΑΡΙΑ ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗ

Το άόρατο που σε κοιτά

Γάντια με χέρια

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Μαυρομιχάλη 18, Αθήνα 106 80

Τηλ. & Fax 36 36 514

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Βασίλειος Χριστόπουλος, *Κάτοικος Πατρών*, Κέδρος, 1998, σ. 246

του Άριστειδή Μπαλτά

Πάτρα, ή μεγαλύτερη πόλη τής Πελοποννήσου. Μιά πόλη πού, όπως κάθε πόλη, έχει τήν ιστορία της. Μιά ιστορία πού μπορούν νά αποκαταστήσουν οι επαγγελματίες ιστορικοί ξεκινώντας από τή μελέτη των αρχείων πού θά έντοπίσουν. Μέ πρώτα ίσως τά αρχεία των Πολεοδομικών Γραφείων. Έκεί θά βρούν στοιχεία για τήν ιστορία των δρόμων και των γειτονιών τής πόλης, των μεγάρων και των λεωφόρων της, των εκκλησιών και των καταστημάτων της, του κάθε οικήματος, του κάθε σπιτιού της χωριστά. Δηλαδή στοιχεία για τίς απειράριθμες μικρές ιστορίες πού φτιάχνουν τή μεγαλύτερη. Τήν ιστορία τής πόλης.

Κάθε τέτοια μικρή ιστορία δέν έχει νά κάνει μόνο μέ όσα μπορεί κανείς νά βρει στά αρχεία του Πολεοδομικού Γραφείου. Τούβλα και πέτρες, ντουβάρια και σκεπές, μπαλκόνια και αϋλές, σχέδια όψεων και κατόψεων, πολεοδομικά τετράγωνα και όροι δόμησης, νόμοι και διατάγματα, παράδοση και καινοτομία, όλα όσα μπορεί κανείς νά μελετήσει στά συναφή κατάστιχα, δέν εξαντλούν τίς μικρές εκείνες ιστορίες πού συνθέτουν τήν ιστορία τής πόλης. Γιατί καθεμά απ' αυτές έχει επιπλέον νά κάνει μέ ανάγκη και δύναμη, μέ γνώση κι ευαισθησία, μέ υπομονή και επιμονή, μέ μεράκι και πόνο, μέ έλπίδα και απογοήτευση, μέ σεμνότητα και επίδειξη, μέ μέτρο και ξιπασιά, μέ όλα εκείνα τά καθημερινά πού φτιάχνουν τήν ανθρώπινη συνθήκη και τή σχέση της μέ τή γή. Κι όλ' αυτά, βέβαια, σέ συνάρτηση μέ έργατες και αφεντικά, μέ ρευστό χρήμα, δάνεια και αποταμίευση, υπό τήν επικυριαρχία των νόμων τής αγοράς και του κέρδους, αλλά και των συσχετισμών κοινωνικής, πολιτικής και συμβολικής ισχύος.

Κάποτε οι μικρές ιστορίες, δηλαδή ή ιστορία του πώς εκείνος ή ό άλλος έφτιαξε τό σπίτι του, τέμνονται μέ τή μεγάλη. Πόλεμοι, συρράξεις, επαναστάσεις, έμπρησμοί, λεηλασίες, διωγμοί, ξεριζωμοί, προσφυγιά. Αυτό πού τείνουμε νά ξεχάσουμε, ώστόσο, είναι ότι τά γεγονότα τής μεγάλης ιστορίας έχουν σχεδόν πάντοτε νά κάνουν μέ τή σιγουριά πού προσφέρει μία στέγη πάνω από τό κεφάλι των ανθρώπων, μέ τόν πόνο του σπιτιού, μέ τόν ακατάλυτο δεσμό μαζί του. «*Μ' αίμα χτισμένο, κάθε πέτρα και καμμός...*» Ό πόλεμος πού μαίνεται δίπλα μας ήρθε αυτές τίς μέρες νά μάς υπενθυμίσει και τούτο, ανάμεσα σέ πολλά άλλα.

Ό Βασίλης Χριστόπουλος έγραψε ένα παράξενο βιβλίο.

Όρωάς του ένας Πατρινός, άγνώστου πατρός και άρα εθνικά ύποπτος, πού ιστορεί τή ζωή του, περίπου από τό 1810 μέχρι τό 1870, επικεντρώνοντας τήν αφήγησή του στην προσπάθειά του νά πολιτογραφηθεί κάτοικος Πατρών, νά έγγραφεί στους δικαιούχους, νά αποκτήσει εθνικό οικόπεδο, νά χτίσει σπίτι.

Όλη ή αφήγηση πλέκεται γύρω από αυτό τό αίτημα και τίς περιπέτειες τής εκπλήρωσής του. Ό ήρωας θεωρεί πώς μόνον άν αποκτήσει τό δικό του σπίτι θά αποκτήσει ρίζες και πραγματική ταυτότητα, θά καταστεί επισήμως πολίτης τής πατρίδας πού μόλις έλευθερώθηκε. Δέν είναι ό έγωισμός, ή ιδιοτέλεια, ή δίψα τής ιδιοκτησίας και τό όραμα του πλουτισμού πού παρακινεί τόν Δημήτριο Γιαννόπουλο, τόν ήρωα του βιβλίου του Χριστόπουλου. Είναι τό άρχεγονο αίτούμενο πού έλεγα παραπάνω, όπως αυτό διαμορφωνόταν, όπως μπορούσε νά εκφραστεί, στίς συνθήκες πού επικράτησαν μετά τό 1821. Τότε πού ή Ελλάδα άρχισε τήν άργή πορεία πού θά τήν έκανε «σύγχρονη» (ναί, τό αίτημα του «έκσυγχρονισμού» ύπάρχει από τότε), δηλαδή θεορατική, τότε πού άρχισαν νά λειτουργούν πού έλεύθερα οι νόμοι τής αγοράς και του κέρδους, δηλαδή εκείνη ή μορφή άγριας ή περίπου άγριας πρωταρχικής συσσώρευσης πού έχει νά κάνει μέ τήν ιδιοκτησία τής γής. Ό Δημήτριος Γιαννόπουλος έχει καταλάβει από πολύ νωρίς ότι χωρίς κάποια ιδιοκτησία, έστω και μόνον τήν ιδιοκτησία τής στέγης πάνω από τό κεφάλι του, δέν είναι τίποτε. Τουρκόσπορος πού δέν μπορεί καν νά παντρευτεί γιατί καμιά δέν τόν παίρνει, παρίας πού μπορεί νά ζήσει μόνο στό περιθώριο. Ό Χριστόπουλος μάς υπενθυμίζει πώς, τουλάχιστον υπό κάποιες συνθήκες, τό αίτημα τής ιδιοκτησίας δέν είναι υποχρεωτικά αντιδραστικό.

Γιά νά πλέξει τήν αφήγησή του και νά γράψει τό βιβλίο του ό Βασίλης Χριστόπουλος έκανε πολλή δουλειά. Μελέτησε τήν ιστορία τής πόλης των Πατρών, άνέσυρε τά διατάγματα πού προσδιόριζαν και κατά καιρούς επέκτειναν τό σχέδιο πόλεως, προσπάθησε νά έντοπίσει τίς τύχες των εθνικών γαιών, των όρων και των διαδικασιών μέ τίς όποιες μοιράστηκαν. Όπως μοιράστηκαν. Ταυτόχρονα, προσπάθησε νά καταλάβει και νά αποδώσει τό κλίμα τής εποχής, τό ρόλο των προσώπων των όποιων τό όνομα έχουμε άκούσει στην ιστορία πού ύποτίθεται πώς διδαχθήκαμε, τά νέα επαγγέλματα, τίς μορφές των κοινωνικών σχέσεων, των ιδεολογικών, των πολιτικών, των θρησκευτι-

κων συγκρούσεων. Τη μελέτη αυτή δέν τήν ανέλαβε γιά νά γράψει, ὡς ιστορικός, τήν ιστορία τῆς ἐποχῆς. Ἄλλά ἔπρεπε νά τή μάθει ἐξίσου, ἄν ὄχι περισσότερο, καλά μέ τόν ἐπαγγελματία ιστορικό, γιὰ αὐτό πού ἤθελε ἦταν νά καταλάβει τά κίνητρα καί τίς πράξεις τοῦ ταπεινοῦ ἡρώα του, ὡς προσώπου ζωντανοῦ τότε, δηλαδή, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ὡς προσώπου ιστορικά καί κοινωνικά προσδιορισμένου. Μόνον ἔτσι θά εἶχε νόημα νά προσπαθῆσει ὁ ἴδιος νά γράψει τή μικρή ιστορία τοῦ Δημητρίου Γιαννόπουλου, δηλαδή νά τήν ἐγγράψει μέ ὄρους πραγματικούς στήν ιστορία τοῦ τόπου του καί τοῦ καιροῦ του.

Τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου εἶναι παράξενο γιὰτί, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἡ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς πού μᾶς προσφέρει δέν εἶναι ἐκείνη πού ἔχει ἐδρασηθεῖ στά τυφλά αὐτονόητα τῆς ιστορικῆς δῆθεν παιδείας μας. Ἡ ἐπανόρθωση, οἱ μεγάλες πολιτικές ἀλλαγές, τά ιστορικά ἐπεισόδια ἀκούγονται μόνο στό φόντο τῆς ἀφήγησης, προκειμένου νά ἀναδειχθεῖ στό προσκήνιο ὁ ἀσήμαντος ἡρώας του μέ τά δικά του ἀνθρώπινα προβλήματα καί τίς μικρές καθημερινές περιπέτειες. Ἐτσι ὁμως ἀναδεικνύονται ἀνάγλυφα, σχεδόν χειροπιαστά, οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς, αὐτά πού ἀπασχολοῦσαν τοὺς ἀπλοῦς ἀνθρώπους, ἐκεῖνα πού εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν καθημερινά, αὐτά πού, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, ἐφτιαξάν κι ὡς ἕνα βαθμὸ ἐξακολουθοῦν νά διέπουν ὅ,τι εἴμαστε κι ἐμεῖς σήμερα. Ὁ βαλκανικός χαρακτήρας τοῦ τόπου, ἡ διαπάλη ἀνάμεσα στά ξενόφερτα, τότε, δυτικά ἤθη καί σέ ὅσα προσδιόριζαν τίς σχέσεις καί τή ζωή τῶν ἀνθρώπων στό ὀθωμανικό πλαίσιο, ὁ κεντρικός ρόλος ἀλλά καί οἱ καθοριστικές ἐσωτερικές ἀδυναμίες τοῦ νέου κράτους, τῶν εἰδικῶν θεσμῶν καί τῶν ἐκπροσώπων του, τό ρουσφέτι, ἡ κουμπαριά, τό μέσον, τό μπαξίσι φτιάχνουν τό λαβύρινθο μέσα ἀπό τόν ὁποῖο πρέπει νά περάσει ὁ Δημήτριος Γιαννόπουλος γιά νά ἀποκτήσει τό σπῆτι του. Ἐτσι, ἀβίαστα, χωρίς ἀναχρονισμούς, μεταφερόμαστε στήν παλιά Πάτρα, σέ ἕναν τόπο καί ἕναν χρόνο πού εἶναι καί περίεργα οἰκεῖοι ἀλλά καί περίεργα ξένοι, ἕναν τόπο καί ἕναν χρόνο πού μπορούμε νά ἀναγνωρίσουμε ὡς τοὺς προηγούμενους δικούς μας.

Στό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου οἱ καλοί δέν εἶναι ἀπόλυτα καλοί οὔτε οἱ κακοί ἀπόλυτα κακοί. Μπορεῖ τό ζήτημα τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας καί τῆς ἀνεξάρτητης κρατικῆς ὑπόστασης νά παίξει τότε πρωτεύοντα ρόλο, ἀλλά αὐτό πού οἱ ἀνθρώποι εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν καθημερινά ἦταν τά προβλήματα πού δημιουργοῦσαν οἱ κοινωνικές σχέσεις στίς ὁποῖες εἶναι ἐνσωματωμένοι, οἱ κοινωνικές ἀντιθέσεις. Ἐκεῖ πάνω μετροῦσαν ἀκόμη καί τό πῶς ἐννοεῖ ὁ καθένας τήν ἐλευθερία καί τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία. Ἐτσι μπορεῖ μέν οἱ Τούρκοι πού ἐγκατέλειψαν τήν ἀπελευθερωμένη Πάτρα νά ἦταν οἱ ἄπιστοι καί οἱ ἐχθροί, ἀλλά δέν εἶναι ὅλοι ἀδιαφοροποίητα μισητοί. Ὑπῆρχαν πολλοί καλοί καί γενναῖοι Τούρκοι. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὑπῆρχαν Ἕλληνες ἔμποροι πού εἶχαν ἤδη πλουτίσει ἀπό τήν προηγούμενη περίοδο καί οἱ ὁποῖοι, ὑπό καθεστῶς ἐλευθερίας, γίνονται περισσότερο ἄπληστοι, περισσότερο ἀδίστακτοι. Κι αὐτό ἐνῶ παράλληλα ἀναδεικνύονταν νέα στρώματα ἐνδιαμέσων, δικηγόροι καί μηχανικοί, πού ἐκμεταλλεύονταν τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν γιά νά κερδίσουν. Αὐτή ὅλη δέ ἡ πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, αὐτή ἡ διαδικασία σταδιακῆς κοινωνικῆς διαφοροποιή-

σης, λειτουργοῦσε σέ συνάρτηση μέ τίς νέες κρατικές καί τοπικές ἀρχές πού δέν συνιστοῦσαν, οὔτε μποροῦσαν νά συνιστοῦν, τήν πεμπουσία τῆς ἐντιμότητας καί τῆς ἀξιοκρατίας. Τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου δείχνει καθαρά δλόκληρη αὐτή τή σύνθετη εἰκόνα χωρίς νά σχηματοποιεῖ καί χωρίς νά ἀναδεικνύει στερεότυπα. Σέ ὅ,τι δέ ἀφορᾶ ἐμένα τουλάχιστον, μιά ἀπό τίς μεγάλες ἀρετές τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι ὑποχρεώνει τόν ἀναγνώστη του νά ἀναρωτηθεῖ, ἐνῶ θαυμάζει τό τάδε σημαντικό κτίσμα τῆς Πάτρας: σέ τί εἶδους οἰκόπεδο αὐτό οἰκοδομήθηκε, εἰς βάρος ποιῶν καί μέ τί διαδικασίες αὐτό τό οἰκόπεδο ἀποκτήθηκε, μέ ποιῶν τό χρῆμα καί μέ ποιῶν τόν ἰδρώτα ἔφτασε τό οἶκισμα νά γίνῃ αὐτό πού εἶναι. Θυμᾶμαι, δηλαδή, τόν Μπένγιαμιν: Δέν ὑπάρχει μνημεῖο πολιτισμοῦ πού νά μὴ εἶναι ταυτόχρονα καί μνημεῖο βαρβαρότητας...

Δέν ἔχω νά πῶ πολλά γιά τίς λογοτεχνικές ἀρετές τοῦ βιβλίου. Γιά ἕναν αὐστηρὸ κριτή, ἴσως οἱ ρυθμοὶ του θά μποροῦσαν νά εἶναι περισσότερο διαφοροποιημένοι, ἡ δραματικότητα κάποιων στιγμῶν λίγο πῶ ἀνάγλυφα, ἡ γραφή, σέ μερικά τουλάχιστον σημεία, κάπως πῶ ἀπαιτητική. Πάντως ἐγὼ τό διάβασα ἀπνευστί καί ἡ γέυση πού μοῦ ἄφησε δέν ξεχνιέται εὐκολά. Ἡ, γιά νά τό πῶ διαφοροτικά, τό βιβλίον τοῦ Χριστόπουλου μοῦ χάρισε ἕνα νέο δάθος στό βλέμμα, ὅταν αὐτό περιδιαβάζει κτίρια. Ἐμαθα ὅτι κάθε κτίσμα ἔχει ιστορία. Πολύπλοκη καί συχνά ἐπώδυνη ιστορία.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΝΤ ΜΑΚ ΜΠΑΙΗΝ
Ειδύλλιο

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ
Νυχτερινό δελτίο

Ἀμυνα ζώνης

ΣΑΡΑ ΠΑΡΕΤΣΚΙ
Ολική αναπηρία

ΤΣΕΣΤΕΡ ΧΑΪΜΣ
Ωραίοι δολοφόνοι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ
Μαυρομυχάλη 18, Αθήνα 106 80
Τηλ.: 36 36 514

ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- Έμιλ Χαμπίμπι, Γιοράν Κανιούκ, *Η γη της διπλής επαγγελίας*, μετάφραση Καρίνα Λάμψα, εκδόσεις Γαβριηλίδης, σελ. 200.

Η πετυχημένη σειρά *Η Μεσόγειος και η λογοτεχνία της*, πού διευθύνει ο Ίακώβ Σιμπή, έχει ήδη στο ενεργητικό της τέσσερις τίτλους, με κορυφαία στιγμή της τόν Όπαιμιστή του Έμιλ Χαμπίμπι. Μά τό παρόν βιβλίο, πού μεταφράζεται στή γλώσσα μας σχεδόν τρία χρόνια μετά τήν ταυτόχρονη κυκλοφορία του στά άραβικά και στά έβραϊκά, εκτός από πολλαπλά σημαντικό είναι και τραγικά επίκαιρο, άφου ή κρίση στό Κόσσοδο βρίσκεται σέ πλήρη εξέλιξη.

Ο Έμιλ Χαμπίμπι, άπ' τούς Παλαιστίνιους πού παρέμειναν στό κράτος του Ίσραήλ, άπό τούς ιδρυτές του Κομμουνιστικού Κόμματος, δουλευτής στήν Κνεσέτ, αρχισυντάκτης άπό τό 1948 ως τό 1989 τής καθημερινής άραβόφωνης έφημερίδας *Έλ Ίταχάντ*, είναι ο μοναδικός συγγραφέας πού τιμήθηκε ταυτόχρονα μέ τό παλαιστινιακό βραβείο Έλ Κούντς και τό βραβείο Ίσραήλ. Γεννήθηκε και έτάφη στή Χάιφα, διεκδικώντας και κατοχυρώνοντας σέ όλη του τή ζωή, μέ τήν πολιτική του δράση και τά μυθιστορημάτά του, τήν ιδιότητα του αυτόχθονα. Τό ίδιο και ο Έβραϊός συγγραφέας Γιοράμ Κανιούκ, πού οι δικές του ρίζες βρίσκονται στό Τέλ Άβίβ, στέλεχος του κινήματος ειρήνης, άπ' τούς πρώτους «συνομιλητές» των Παλαιστίνων, του οποίου τό έργο άποτελεί μία εύρεια μελέτη τής έβραϊκής ταυτότητας. Οι δύο τους ήταν οι ήγέτες τής κοινής επιτροπής διανοουμένων, πού έν μέσω Ίντιφάντα είχε τό κουράγιο νά αρθρώσει έναν λόγο «φιλοαραβικό» και συμπαιλωτικό ταυτόχρονα, και μάλιστα άποτελούσαν τήν πρώτη αντιπροσωπία πού έδέχθη ο Άραφάτ, όταν έφθασε στή Γάζα.

Τό βιβλίο άποτελείται άπό δύο παράλληλες άφηγήσεις, πού καλύπτουν τήν περίοδο άπό τό 1948 μέχρι τό 1996, πάρ' ότι δέν λείπουν και οι παρεκβάσεις προς τά «προηγμένα» ή και τά «άπόρρωτα». Οι όπτικές τους είναι δύο και διαφορετικές, χωρίς καμιά στιγμή νά ενδίδουν στον κοσμοπολιτισμό ή σέ κάποιον άόριστο πασιφισμό: ή μία άραβική και ή άλλη έβραϊκή. Τό σημείο συνάντησής τους βρίσκεται στό ότι ο καθένας άπό τούς δύο άποδέχεται τό δικαίωμα του άλλου λαού νά ύπάρχει, νά έχει τή δική του διακριτή κρατική όντότητα. Μά δέν σταματούν εκεί, γιατί βλέπουν πώς αυτό δέν λύνει παρά μόνο έλάχιστα άπό τά προβλήματα και μάλιστα προσωρινά. Η κάθε πόλη τής Παλαιστίνης, τό κάθε χωριό, λόφος, λιμάνι, τοποθεσία, φέρει ένα διπλό και βαρύ ιστορικό και μυθολογικό φορτίο, πού κουβαλήθηκε και άπό τούς δύο λαούς, στό χρόνο και στήν προσφυγιά, και πού κανένας εδαφικός διακανονισμός, άκόμα και ο «δικαιότερος», δέν μπορεί νά τό διευθετήσει όριστικά, νά καταργήσει τή σχέση του ενός λαού μέ τόν «άλλο τόπο», όπως και άν ονομάζεται αυτός,

Παλαιστίνη ή Ίσραήλ. Πρέπει, λοιπόν, νά ύπάρξουν δύο κράτη, δύο «μονοεθνικά» κράτη, στήν ίδια χώρα; Ναι, άπαντούν και οι δύο, χρόνια τώρα, συχνά δάζοντας σέ κίνδυνο άκόμα και τή ζωή τους. Γνωρίζουν, όμως, πώς πρόκειται για μία έφιαλτική παραδοχή πού συνοψίζεται στή φράση: «Η χώρα μου βρίσκεται σέ πόλεμο μέ τό λαό μου».

Και οι δύο φανατικοί τής συνύπαρξης, συνέθεσαν αυτό τό κοινό βιβλίο, πού είναι ταυτόχρονα ένα διπλό χρονικό, μία διπλή μαρτυρία και αυτοβιογραφία, μία κοινή ύποθήκη για τό άβέβαιο μέλλον. Τήν εισαγωγή τήν υπογράφει ο Χαμπίμπι και αυτό τό κείμενο, που είναι και τό τελευταίο του πριν πεθάνει, καταλήγει μέ μία εύχή για τούς δύο «λαούς αυτής τής χώρας, τόν άραβικό λαό τής Παλαιστίνης και τόν έβραϊκό λαό του Ίσραήλ». Τόν έπίλογο τόν έχει γράψει ο Κανιούκ και είναι ή νεκρολογία του φίλου και συντρόφου του. Δικά του και τά λόγια:

Πράγματι, ή μεγάλη πλειοψηφία των Ίσραηλινών τής Άριστερας (στους όποιους άνήκω) τάσσεται ύπέρ μιάς δικαιοσύνης λύσης, τήν όποία άντιμετωπίζει, όμως, ύπό τή μορφή του διαχωρισμού. Μέ μία ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή άνάμεσα στις δύο όντότητες, τήν παλαιστινιακή και τήν ισραηλινή. Πείσιμένοι ότι ο συμβιβασμός δέν μπορεί νά προκύψει παρά μετά άπό διαζύγιο, ζητούν νά αναλάβει ο καθένας τήν πολιτική του δράση στό δικό του στρατόπεδο. Νά ύψώσουμε έναν τοίχο άνάμεσα σ' αυτούς και σ' εμάς.

Πάντοτε ήθελα, και άκόμα θέλω, αυτή τή χώρα μέ τις δύο εθνικότητες. Μ' άρέσει ή διαστρωμάτωση, ή περίπλοκη και, μερικές φορές, φονική σχέση δύο λαών στήν ίδια γη, τό πολιτισμικό σόκ και ή άλληλεπίδραση, μέ σεβασμό πάντα στις ιδιαιτερότητες του καθενός.

- Σωτήρης Δημητρίου, *Η φλέβα του λαιμού*, διηγήματα, εκδόσεις Πατάκη, Άθήνα 1998, σελ. 125.

Άν κάποιος ήθελε νά παίξει μέ τις λέξεις, καταφεύγοντας στό νευρωτικό «όρολογισμό», πού μās κατατρέπει στις μύριες όσες εκφράσεις του, θά μπορούσε νά χαρακτηρίσει τά διηγήματα του Δημητρίου «ύπό-άστικά». Και, τό ίδιο εύκολα, νά τά χωρίσει σέ «προ-άστικά», δηλαδή σέ εκείνα πού προσφεύγουν επίμονα στον γενέθλιο τόπο και τήν παιδική ηλικία, και σέ «περι-άστικά», συμπεριλαμβάνοντας έδώ όσα έδράζονται στήν άπορριμματική πλευρά τής πόλης. Ξεριζωμένοι άγρότες και κατεστραμμένη ύπαιθρια άθωότητα άπό τή μία, σκουπιδιάρηδες και άπόβλητοι των άστικών συμβάσεων, αναγκών και ρυθμών, άπό τήν άλλη. Σέ κάθε περίπτωση, εκφράσεις και ροπές τής σύγχρονης ζωής, άνθρωποι θασανισμένοι και πάσχοντες.

Μά *Η φλέβα του λαιμού* δέν κάνει κοινωνιολογία του περιθωρίου, ούτε και ψυχολογία άκραίων ή παθολογικών «περιπτώσεων», πολύ περισσότερο δέν ενδίδει στό φολκλόρ. Τό κύριο χαρακτηριστικό των σύντομων διηγη-

μάτων πού απαρτίζουν τόν τόμο είναι ή *έλλειπτικότητα*, ή όποία έντεινει καί ένισχύει τό αίσθημα καί τήν εικόνα του κατακερματισμού, πού χαρακτηρίζει όχι τή λανθάνουσα αλλά τήν κύρια πλευρά των πραγμάτων (κυρίως αὐτήν). Έτσι, τό «περιθώριο» μάλλον χρησιμοποιείται προσχηματικά, χωρίς ώστόσο νά πρόκειται γιά τέχνασμα διδακτισμού ή άνώδυνο αλληγορικό παιχνίδι. Θά πρόσθετα, μάλιστα, πώς οὔτε μέ τή γλώσσα παίξει ό Δημητρίου, τή γλώσσα του πού τόσο επαινέθηκε. Μακριά από λεξιλαγνίες καί λεξιθηρίες, γράφει (μέ) τήν άκρωτηριασμένη γλώσσα των διαθέσιμων φωνητικών του χορδών, γράφοντας καί τήν ιστορία τους. Άφηγείται τόν κόμπο στό λάιμό, αὐτόν πού δέν γίνεται τραγούδι, πού δέν ξεσπάει σέ λυγμό, πού δέν έχει λέξεις νά άρθρωθεί καί χειρονομίες νά έκτονωθεί. Εύχρηστα άπομένουν μόνο τά πλάγια δλέμματα καί τά άδέδαια άγγίγματα. Κάποτε καί ή σπασμένη στή μέση κραυγή: στό χωριό ό αντίλαλος τήν πολλαπλασίαζε καί τή μετέφερε, ό θόρυβος τής πόλης τήν προσαρτά στό διαμέρισμα.

Τά πρόσωπα του Δημητρίου κυκλοφορούν στή καθημερινότητα, όρίζονται από τήν προφορικότητα του λόγου τους, άναπνέουν στή μοναξιά τους, περιφέρουν «φυσιολογικά» τή μόνωσή τους, δίπλα στή μόνωση των άλλων. Τά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα λίγα, οί κινήσεις τους σχεδόν μηχανικές καί συχνά προβλέψιμες, τά πρόσωπά τους άσαφή. Μά έδώ δέν πρόκειται γιά αισθητική τής λιτότητας: είναι ή στρατηγική των πολλαπλασιαζόμενων άναγκών, πού έγινε ταυτότητα, πού άπειλεί νά γίνει φύση.

Τά διηγήματα του Σωτήρη Δημητρίου είναι έξαιρετικά, μέ τήν έννοια πώς καταφέρνουν καί άναδεικνύουν τόν κανόνα: κάθε σπίτι έχει καί τό δράμα του (όπως, φαντάζομαι, θά έλεγαν καί στό χωριό του).

• **Τάκης Καρβέλης, Κωσταντίνος Χατζόπουλος, ό πρωτοπόρος**, έκδόσεις Σοκόλη, Άθήνα 1998, σελ. 414.

Η ένδιαφέρουσα μονογραφία του Τάκη Καρβέλη καταπάνεται διεξοδικά μέ αὐτόν τόν «παράξενο» (όπως τόν χαρακτηρίζει ό Γληνός) πρωτοπόρο των γραμμάτων μας, επιχειρώντας νά ξεκαθαρίσει τό τοπίο καί τό αντικείμενο μιάς σημερινής προσέγγισης του Χατζόπουλου. Καί αὐτό γιατί τά προβλήματα είναι πολλά καί δυσεπίλυτα καί μάλιστα στό κατ' άρχήν, στό δεδομένο, πού έδώ ποτέ δέν είναι σαφές καί ενδόλωτος άναγνώσιμο. Άντίθετα, ή συσσώρευση πολλών «παραξενιών» στό έργο καί τή διαδρομή του Χατζόπουλου καθιστά άρκετά δύσκολη κάθε άπόπειρα προσέγγισης, έστω καί σέ μία πλευρά του. Γιά παράδειγμα, οί τέσσερις ποιητικές συλλογές του εκδίδονται άνά δύο, τό 1898 καί τό 1920, μέ τίς όμόχρονες νά άποκλίνουν μεταξύ τους θεματικά καί αισθητικά. Πνεύμα όντως «άνήσυχο», θά βρεθεί στή δίνη του δημοτικιστικού κινήματος, εκδίδοντας τό πρώτο περιοδικό του «χώρου», τήν *Τέχνη*. Οί αισθητικές του προτιμήσεις θά μετατοπιστούν από τήν ειδυλλιακή ποίηση στό συμβολισμό καί από εκεί σέ ρεαλιστικότερες κατευθύνσεις, μέσα από μία άργόσυρτη, έμφανή καί καθόλου γραμμική διαδικασία, πού άπογράφεται στό λογοτεχνικό του έργο καί, σ' ένα βαθμό, είναι παράλληλη μέ τήν μετατόπισή του από τόν νιτσειόμο στις σοσιαλιστικές ιδέες. Αὐτά, λοιπόν, θεωρήθηκαν άσφαλείς άφετηρίες καί προφανή άποδεικτικά στοιχεία του «έσωτερι-

κού διχασμού», πού επί πολλά έτη άποτέλεσε τό σχήμα τής κριτικής προσέγγισης του Χατζόπουλου.

Έδώ παρεμβαίνει ή έργασία του Τάκη Καρβέλη προσπαθώντας νά έντάξει τό σύνολο των αντιτιθέμενων πλευρών του έργου του Χατζόπουλου στήν πνευματική του εξέλιξη ως στοιχεία τής άναπόσπαστα, παρουσιάζοντάς τον τελικά ως άνθρωπο τής έποχής του, άνοιχτό στά αισθητικά, ιδεολογικά καί φιλοσοφικά έρωτήματα πού τήν κατατρέχουν, στις άπαντήσεις πού διαδέχονται, έπίσης, ή μία τήν άλλη, στις άντιφάσεις πού διαπερνούν προνομιακά τήν έξόχως μεταβατική περίοδο 1890-1920, κατά τήν όποία ό Χατζόπουλος γράφει καί συμμετέχει στα δρώμενα.

Τό δεύτερο ήμισυ του τίτλου του βιβλίου, «Ό πρωτοπόρος», παραπέμπει περισσότερο στήν πολιτική πλευρά του Χατζόπουλου, ή όποία έχει σημαθεί άνεξίτηλα μέ τήν πρώτη μετάφραση του *Κοινωνιστικού μανιφέστου* του Κάρολ Μάρξ, καί αὐτή ή σύνδεση επιτείνεται από τό γεγονός ότι τό βιβλίο του Τάκη Καρβέλη είναι τό δεύτερο τής σειράς των εκδόσεων Σοκόλη «Οί δικόί μας», τήν όποία έγκαινίασε ή μονογραφία του Δημήτρη Ραυτόπουλου *Άρης Άλεξάνδρου, ό έξόριστος*. Παρ' όλ' αὐτά, έδώ ή «πρωτοπορία» δέν γίνεται σημαία καί «ένκαιρία», οὔτε ό Χατζόπουλος κατανατᾶ πρόσχημα γιά τήν άνάπτυξη των έν γενέι άπόψεων του συγγραφέα τής μονογραφίας... Άντίθετα, ή ιδιότητα του πρωτοπόρου άποδίδεται στον Χατζόπουλο γιά τήν έν γενέι παρουσία του στό πλαίσιο τής πρώτης μεταπαλαμικής γενιάς στήν όποία (έν συνόλω) άνήκει. Μέσα από μία ίσορροπημένη παρουσίαση καί διεξοδική άνάλυση, ό Χατζόπουλος μάς παραδίδεται σέ όλες του τίς διαστάσεις, προσιτός, αντιφατικός ίσως, μά πάνω άπ' όλα πραγματικός.

Κώστας Βούλαρης

• **Κέντρο Γυναικείων Μελετών καί Έρευνών Διοτίμα, Τό φύλο των δικαιωμάτων. Έξουσία, γυναίκες καί ιδιότητα του πολίτη**, έκδόσεις Νεφέλη, Άθήνα 1999, σελ. 565.

Τό περιεχόμενο καί τά πεδία άσκησης των δικαιωμάτων πού συνθέτουν τήν ιδιότητα του πολίτη, τό δικαίωμα στή διαφορά καί τήν ισότητα διατηρούνται στό επίκεντρο τής επιστημονικής καί πολιτικής συζήτησης στή σημερινή Εύρώπη. Η συζήτηση άποκτά μάλιστα μία ιδιαίτερη επικαιρότητα τίς μέρες αὐτές, καθώς οί πολεμικές έπιδρομές του ΝΑΤΟ σέ ευρωπαϊκό έδαφος θέτουν σέ άμφισβήτηση, μεταξύ άλλων, άκόμη καί τό δικαίωμα νά έχει κανείς δικαίωμα.

Τό φύλο των δικαιωμάτων άποτελεί πρακτικά του εύρωπαϊκού συνεδρίου μέ τόν ίδιο τίτλο, πού διοργάνωσε τόν Φεβρουάριο του 1996 στήν Άθήνα τό Κέντρο Γυναικείων Μελετών καί Έρευνών Διοτίμα, τό όποίο έπιμελήθηκε καί τή σημαντική αὐτή έκδοση. Τό συνέδριο συγκέντρωσε στήν Άθήνα μία πλειάδα γυναικών επιστημόνων πού καλύπτουν ένα εύρύ φάσμα επιστημονικών όπτικών καί έρωτημάτων τά όποία σχετίζονται μέ τίς πολλαπλές καί διαφορετικές όψεις τής σχέσης των γυναικών μέ τήν πόλη, τό κράτος, τή δημόσια σφαίρα. Ό διαχρονικός καί σύγχρονος λόγος τής φεμινιστικής κριτικής σέ κεντρικές πολιτικές

κατηγορίες τής δυτικής σκέψης αποκαλύπτει τούς αποκλεισμούς, αναδεικνύει τήν ψευδή οίκουμενικότητα τών δικαιωμάτων, διεκδικεί τήν υπέρβαση.

Τά κείμενα τού βιβλίου (τά ξενόγλωσσα σέ άριστή ελληνική μετάφραση) είναι οργανωμένα σέ ενότητες, πού ακολουθοῦν τίς ενότητες τού συνεδρίου: οί διαφορετικές κληρονομίες, ιστορικές προσεγγίσεις, δημόσιο - ιδιωτικό, συσσωρευόντας τούς αποκλεισμούς, φύλο καί πολιτικά δικαιώματα, γυναίκες καί πολιτική, οίκουμενικότητα καί έτερότητα τών δικαιωμάτων. Ο τόμος είναι πιστός στό συνέδριο, ταυτόχρονα όμως είναι βιβλίο μέ έσωτερική διάρθωση καί συνοχή.

Αποτελεί σημαντικό άπόκτημα γιά τήν ελληνική βιβλιογραφία - άποτύπωση τού ευρωπαϊκού φεμινιστικού προβληματισμού γιά τήν ιδιότητα τού πολίτη καί τό φύλο τών δικαιωμάτων.

Ντίνα Βαΐου

• ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Γρηγόρης Μανιαδάκης, *Νίκη*, ποιήματα, έκδ. Ποταμός, Αθήνα 1998, σελ. 36.

Θόδωρος Βαής, *Λάλον ύδωρ*, ποιήματα, έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σελ. 74.

Στέφανος Μπεκατώρος, *Ο Ουρανός είναι τό χῶμα*, ποιήματα, έκδ. Παρουσία, Αθήνα 1998, σελ. 62.

Βασίλης Αμανατίδης, *Υπνωτήριο. Έννιά νυχτικές παραβολές*, έκδ. Έντευκτηρίου, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 68.

• ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

Κέντρο Γυναικείων Μελετών καί Έρευνών Διοτίμα, *Τό φύλο τών δικαιωμάτων: Έξουσία, γυναίκες καί ιδιότητα τού πολίτη*, έκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, σελ. 565.

• ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

Jürgen Habermas, *Άλλαγή δομής τής δημοσιότητας*, μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, έκδ. Νήσος, Αθήνα 1997, σ. 400.

• ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κώστας Κόμης, *Ιστορικοδημογραφικά. Μελέτες δημογραφίας τού ελληνικού χώρου*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999, σελ. 336.

Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, «*Η εϋγενής μας τύφλωσις...*» *Έξωτερική πολιτική καί «έθνικά θέματα*». Από τήν ήττα τού 1897 έως τή μικρασιατική καταστροφή, έκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σελ. 341.

Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Έλληνική καί ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992, σελ. 410.

• ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Έρικ Μπλούμενταλ, *Άγάπη καί γάμος. Τά θεμέλια τής άρμονικής συμβίωσης*, μτφρ. Στράτος Ίωαννίδης, έκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 1998, σελ. 171.

Ε
Κ
Δ
Ο
Σ
Ε
Ι
Σ



Κ
Ε
Δ
Ρ
Ο
Σ

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Η ΜΕΡΑ
γιά τά γραπτά
ΚΙ Η ΝΥΧΤΑ
γιά τό σῶμα

ΚΕΡΡΟΣ



Δέκα χρόνια γραπτά προτού με σαρώσουν οι άνεμοι της τρίτης χιλιετίας • Για τον Ταχτσή, τον Ιωάννου και τον Βασιλικό • Τι το κοινό έχουν ο καφές με το Τείχος του Βερολίνου και ο πόλεμος στη Βοσνία με το «Αθηνάγεβο» • Πώς ο Άγγελος Τερζάκης αποφάσισε κάποτε να γυρίσει μία ταινία και πώς ο Καραγάτσης πρωταγωνιστεί σ' ένα διήγημα που δεν το έγραψε ο ίδιος • Τι έκανε ο «Θεός Κρίτων» όταν ζωντάνεψε «από τους πάγους» • «Τρεις θάνατοι στη Βενετία» και πώς ο ωραίος Πολωνός των διακοπών βρέθηκε χορευτής στο Λονδίνο • Ποιος Μάνος στη δεκαετία του '50 έμεινε στο Παγκράτι στην οδό Μάνου 3 • «Ο έρωτας στα χιόνια» στη δημοτική • 9 ποιήματα σχολιασμένα από τον... Τζων Στάνιμπεκ και άλλα πολλά • Τέλος: Πορτραίτο του συγγραφέα σε ώριμη ηλικία.

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ